

HODNOTOVÉ STRETY **HROU**

Dušan Ondrušek
Mária Gajarská Kučerová
Pavol Stanko
Tatiana Cárová
Paula Jójárt

Gabriela Podmaková
Ján Marko
Ivan Hampel
Marta Králiková
Karin Andrášiková

HODNOTOVÉ STRETY HROU

PDCS

člen **PARTNERSGLOBAL**

Táto publikácia vyšla v rámci projektu „Riešenie konfliktov v rozvojovom kontexte“, ktorý PDCS realizovalo s finančnou podporou Slovak Aid. Za obsah publikácie nesú zodpovednosť výlučne autori, tvrdenia v texte nemusia nevyhnutne reprezentovať názory donora, ktorý nezodpovedá ani za použitie informácií obsiahnutých v publikácii.

Vydalo: PDCS, Partners for Democratic Change Slovakia

Autori/Autorky © 2015

PhDr. Dušan Ondrušek, CSc. (hlavný autor)

Mgr. Mária Gajarská Kučerová

Mgr. Pavol Stanko

Mgr. Tatiana Cárová, PhD.

Mgr. Paula Jójárt, MA

Mgr. Gabriela Podmaková

Mgr. Ján Marko

Mgr. Ivan Hampl

Mgr. Marta Králiková

Mgr. Karin Andrášiková

Oponenti: Mgr. Juraj Hipš a Mgr. Zuzana Hardošová

Textová editorka: Mgr. Adela Tihláríková

Koordinátorka projektu: Mgr. Katarína Bajzíkova, PhD.

Jazyková korektúra: Mgr. Alžbeta Hranková

Dizajn & layout © Zuzana Čičelová

Všetky práva vyhradené

PDCS je členom Partners Global

ISBN 978-80-89563-41-8

HODNOTOVÉ STRETY HROU

Dušan Ondrušek

Mária Gajarská Kučerová

Pavol Stanko

Tatiana Cárová

Paula Jójárt

Gabriela Podmaková

Ján Marko

Ivan Hampl

Marta Králiková

Karin Andrášiková

OBSAH

SLOVO NA ÚVOD	7
PREČO HODNOTOVÉ STRETY? PREČO HROU?	9
HODNOTY V ŽIVOTE ČLOVEKA A ICH VÝVOJ	13
PREČO SA ZAOBERAŤ HRAMI?	25
METODIKA VO VÝCHOVE A VZDELÁVANÍ O HODNOTÁCH	34
A: Drobnosti	47
Hrkálky	48
Líšky a kameň	48
Kruhy vo vzduchu	49
Čo majú spoločné tvoje ruky?	50
Príslovia a aforizmy (o Dobre)	50
Čože za zvieratko to som?	51
Zovretá päšť	52
Čarovná škatuľka	52
Dívajme sa na svet inak	52
Tričká	53
Zblízka a zďaleka (Rámce vnímanej reality)	54
Päťminútová univerzita	57
Zrkadlenie v kruhu	58
Kreslenie palicou	59
Grafomani	60
Nevšímajú si ma	61
Všetko je inak	61
Xindl X	62
Náš rap	63
Filografika	63
„Ako baba“	64
Moja mandala	65
Darček	65

B: Medzikultúrne hodnotové strety a kultúrna citlivosť	67
Farby	68
Akú hodnotu má hodnota?	73
Električka	76
Rekreačný areál	78
C: Hodnoty spravodlivosti	81
Spravodlivé balóniky?	83
Línia spravodlivosti	87
(Ne)spravodliví (ne)rovní	89
Jedlo na týždeň	93
D: Rodová citlivosť a hodnoty	99
Billboardy	100
Kamene	104
Mediálne obrazy ženskosti a mužskosti	108
Návšteva	117
E: Osobnostný vývin, meniace sa hodnoty, rozvoj empatie	123
Je niekedy povolené klamať?	124
Masky	130
Ostrov	131
Rande v kine	133
Story cubes	135
F: Hodnoty demokracie a participácie	139
Voľby (Od hodnôt k činom)	140
Odborná komisia	142
Kultúry v médiách	144
Keby sa stretli...	148
Bachtinovský karneval	151
G: Tolerancia k inakosti a predsudky	155
BARNGA	156
Predstav si, že...	162
(Pod)vedomý výber	166
Slepá mapa	168
Obrazové prílohy	171

SLOVO NA ÚVOD

V rukách držíte výsledok takmer dvojročnej skupinovej práce junior trénerov a tréneriek PDCS pod vedením Dušana Ondruška a s metodickou pomocou Tatiány Cárovej. V rámci pravidelných stretnutí autori a autorky diskutovali a tvorili jednotlivé časti – hrátky publikácie. Bol to síce proces náročný na čas a koordináciu, ale o to cennejšie je jeho zhmotnenie v podobe knižky s originálnymi, s týmto cieľom vytvorenými či upravenými hrátkami.

„Hodnotové strety hrou“ sú mozaikou takmer 50 rôznych hrátok (či už krátkych rozhoviek alebo niekoľkohodinových aktivít) vložených do publikácie v siedmych tematických kapitolách. Sú určené všetkým tým, ktorí majú odvahu pustiť sa do scitlivovania stretov hodnôt v rôznych kultúrach, v oblasti spravodlivosti, demokracie, rodovej citlivosti, či tolerancie k inakosti. Zároveň si vyskúšať participatívne postupy vo vzdelávacom procese či už vo formálnom alebo neformálnom prostredí.

Publikácia „Hodnotové strety hrou“ vznikla v rámci projektu globálneho rozvojového vzdelávania na vysokých školách: „Riešenie konfliktov v rozvojovom kontexte“, podporeného z finančných prostriedkov SlovakAid. Nie je jediným publikačným prírastkom. Spolu s vysokoškolskými skriptami k pilotnému univerzitnému kurzu „Riešenie konfliktov v rozvojovom kontexte“ chce prispieť do knižnice globálneho rozvojového vzdelávania na Slovensku.

Kolektív autorov a tréneriek PDCS vám bude vďačný za cenné postrehy pri používaní tejto príručky v praxi, o ktoré sa s nami môžete podeliť na e-mailovej adrese pdcs@pdcs.sk.

Katarína Bajzíkova
(koordinátorka projektu)

PREČO HODNOTOVÉ STRETY? PREČO HROU?

Dušan Ondrušek

Stojíme pred výzvou, ako sa postaviť k svetu, ktorý nás obklopuje. Generácia Z, podobne ako všetky generácie pred ňou, nanovo a po svojom musí riešiť otázky, ktoré sa zdajú už vyriešené, a pritom sa v nejakom novom šate objavujú pred každou generáciou. Ako môže vyzeráť spolužitie jednotlivcov a skupín v spoločnosti, ak zastávame iné hodnoty? Ako sa vyrovnáť s menšinovými názormi, s odlišnosťou, inakosťou? Ako pristupovať k ostatným, ak je rôznorodosť stále väčšia a priestor na tradičnú komunikáciu tvárou v tvár akoby sa zmenšoval?

História nás varuje, že nebezpečné a nenávisťné tendencie v spoločnosti neskôr mávajú dlhodobé následky. Pritom prichádzajú pomaly a nenápadne. Čítame Stefana Zweiga a jeho *Svet včerajška* a sme prekvapení, že fašizmus v 30-tych rokoch minulého storočia neprišiel ako prelomové, jasne sa ohlasujúce hnutie, ale ako autoritatívny a uzavretý spôsob myslenia, ktorý sa postupne usádzal v hlavách aj vďaka tomu, že spoločnosť akoby zlenivela a na niekoľko rokov opomenula dôležitosť nekonečného kultivovania otvorenej diskusie a kritického myslenia.

Aj dnes treba hovoriť o hodnotách. Aj dnes vidíme, ako musíme hľadať odpovede na otázky stretu kultúr, rodových odlišností a citlivosti, kultúry politického dialógu, migrácie, násilia a hrozby otupenia voči zlu. Aj preto sme pripravili príručku pre inštruktorky, lektorky, ľudí, ktorí pracujú s mládežou aj dospelými. Chceme sa venovať témam, na ktoré v iných kurzoch nieto dosť času. A chceme sa im venovať interaktívne, cez vlastný zážitok, cez hru a reflexiu seba aj druhých.

Ťažiskovou časťou tejto príručky je niekoľko tuctov hrátok a cvičení, ktoré spája viacero vecí: všetky sú veľmi praktické – žiadna veľká teória, v hrátkach a cvičeniach ide o skutočné učenie sa zážitkom. Na vlastnej koži, zo života a skúseností iných a seba samého. Všetky sa nám osvedčili. Hry sú adresované mládeži – od 13 do 99 rokov, ľuďom, ktorých zaujímajú vážne otázky o živote. Každá z hier a cvičení je odskúšaná (takmer všetky na vlastnej koži). Vieme, že fungujú. Pri každej je pomenovaný cieľ, metodika, technické nároky, pomôcky, odporúčania a varovania pre lektorky, ktoré sa pustia do tejto aktivity, a vo viacerých prípadoch je uvedená aj rozširujúca doplnková literatúra alebo linky, ktoré poskytujú hlbší pohľad do problematiky.

Veľká časť hrátok sa týka viacerých otázok hodnotových a medzikultúrnych stretov súčasne. Je možné použiť ich pri rozprávaní a poznávaní hrou k problematike spravodlivosti alebo medzikultúrneho scitlivovania súčasne. Takže aj delenie do jednotlivých tematických skupín je problematické a skôr orientačné. Podľa toho, na čo dáme pri interpretácii dôraz, by sa tá istá hrátka mohla ocitnúť v rôznych tematických kapitolách.

Pri hrách sa štandardne snažíme uvádzať bližšie metodické pokyny pre tých, ktorí ich budú realizovať: názov, autor/autorka hry (pri hrách, ktoré sme prebrali a upravili pre naše podmienky alebo pri hrách, kde ich námet bol inšpirovaný niekým iným, uvádzame pôvodný zdroj). Taktiež opisujeme cieľ hry, na ktorý sa zameriava, hoci vo viacerých prípadoch je možné tú istú hru používať na rôzne zámery, v rôznych učebných alebo výchovných kontextoch. Uvádzame tiež cieľovú skupinu a jej minimálnu a niekedy maximálnu veľkosť. Takmer vždy je cieľovou skupinou mládež a dospelí, starší ako 15 rokov, hoci mnohé z hier je možno použiť aj pre mladšiu populáciu. Pre kvalitu diskusie a úroveň pochopenia hodnotových konceptov (napr. základných historických, spoločenských, etických súvislostí) predpokladáme, že účastníci navštevujú alebo absolvovali strednú školu. Pokiaľ sú vysokoškooláci alebo absolvovali VŠ, predpokladáme, že by im témy mohli byť blízke a že to úroveň diskusie iba prehľbí.

Jeden z dôležitých zážitkov a poznatkov, ktoré predpokladáme pri týchto hrách a hrátkach je, že žiadna z tém alebo otázok pri diskusii nie je tabu. Že nič nie je dané ako hotové, nemenné a predpísané poznanie. Že o všetkom možno pochybovať. Ak si účastníci z hrania odnesú tento postoj a poznanie, už to pre nás znamená splnenie zámeru, s ktorým píšeme túto príručku. Vo väčšine prípadov sa odporúča hrať hru vnútri – napríklad v priestoroch triedy, školiaceho zariadenia, klubu... tam potrebujeme, aby sa účastníci mohli presúvať v priestore, preskupovať do malých diskusných podskupín, prezentovať výsledky diskusie na tabuli alebo flipcharte. Preto nie je odporúčané robiť tieto cvičenia v triedach alebo sálach s pevne zabudovanými lavicami a pevným sedením, kde sú všetci nútení pozeráť iba jedným smerom. Pri rýchlych drobných pohybových aktivitách je vhodné, ak sa hráči môžu presúvať tak, aby niekedy aj so zaviazanými očami, nenarážali do prekážok a nedošlo k zraneniu.

Pri opise aktivít uvádzame časový rámec toho, koľko času aktivita vyžaduje celkovo, aj koľko spravidla trvajú jej jednotlivé fázy, prípadne, aká je dodatočná časová náročnosť v prípade, že by sa pridávala nejaká dlhšia verzia tejto aktivity. Väčšinu aktivít možno realizovať v rozmedzí tradičnej školskej dvojhodinovky (t.j. do 90 minút), ale príručka obsahuje niekoľko väčších komponovaných hier pre špecifické príležitosti, ktoré je potrebné rozkúskovať do viacerých časových

blokov, alebo ktoré vyžadujú oveľa väčšiu časovú dotáciu. (Extrémnou výnimkou je náročná, ale skvelá hra „Bachtinovský karneval“, kde sa predpokladá časový rozsah na prípravu – rozohratie – analýzu 3 – 5 hodín). V prípade drobných hrátok (icebreakerov, energizerov, „kritických otázok“ ...) je to jednoduché, celá krátka hrátka sa časovo pohybuje medzi 1 – 10 minútami, len výnimočne trvá viac ako 10 minút. Preto pri krátkych hrátkach opisujeme len základnú ideu, prípadne základnú inštrukciu, ale nepredpokladá sa komplikovaná analýza v ich závere a neuvádzame tam ani špecifické pokyny a rady pre lektorku, ktorá takúto krátku aktivitu realizuje.

Pri opise každej hry uvádzame jednotlivé kroky postupu, niekedy aj s doslovnými odporúčanými inštrukciami a otázkami, ktoré môže lektorka použiť. Niekedy tiež uvádzame možné zmeny a reakcie na zmenené situácie, ktoré môžu v priebehu aktivity nastať. Nevieme samozrejme odhadnúť všetky možné situácie, ale v tom je aj čaro hrania sa. Niekedy musí lektorka zaimprovizovať a zareagovať bez toho, aby sa mohla oprieť o nejaký hotový postup. Takéto situácie máme rady a radi. Uvítame, ak nám o nich napíšete a radi o nich budeme diskutovať na workshopoch a možno aj prostredníctvom webstránky a Facebooku PDCS.

Štandardnou súčasťou opisu pri jednotlivých aktivitách sú odporúčacie poznámky pre lektorku, odkazy na ďalšie čítanie alebo zdroje pre rozširujúce štúdium a prílohy, v ktorých sú uvedené presné inštrukcie, záznamové hárky, testy, obrázky, ktoré lektorka používa a k aktivite by si ich mala pozrieť a podľa inštrukcií v potrebnom počte nakopírovať (pri kopírovaní predpokladáme, samozrejme, že sa uchová informácia o pôvodnom zdroji – copyright © PDCS, 2015).

Niekoľko slov k jazyku, ktorým označujeme tých aktérov a tie aktérky, ktorí a ktoré aktivity vedú a tých/a tie, ktorí a ktoré sa ich zúčastňujú. Keďže chceme byť aj v jazyku rodovo citliví (a citlivé) a zdalo sa nám komplikované neustále spomínať súčasne mužské aj ženské verzie pojmov (lektori/lektorky, študenti/študentky...) a nechceli sme nikoho opomenúť. Rozhodli sme sa používať len jednu formuláciu, hoci samozrejme máme na mysli všetkých. A keďže väčšina publikácií používa formulácie v mužskom rode (napr. lektori), rozhodli sme sa – pre zmenu – **v celom texte opisu cvičení a hier používať formulácie v ženskom rode (lektorky, facilitátorky, trénerky) na označenie ľudí, ktorí vedú aktivity a formulácie v mužskom rode (účastníci, študenti, participant) na označenie tých, ktorí sú adresámi tých aktivít – zúčastňujú sa ich. Keď používame tieto označenia v ženskom či mužskom rode, máme samozrejme na mysli všetkých rovnako – mužov aj ženy.**

V texte často používame označenie „**HRÁTKY**“. Tento výraz nie je celkom spisovný, ale nepoznáme lepší a v činnosti tréningových organizácií je napriek svojej

hovorovosti a „nespisovnosti“ veľmi rozšírený. Pod výrazom „hrátky“ – máme na mysli interaktívne cvičenia, do ktorých sú zapojení účastníci. Na rozdiel od iných podobných pojmov používaných v podobných kontextoch (ako napr.: cvičenia, hry, aktivity, plánované štruktúrované postupy, modelové situácie a podobne) chceme zdôrazniť, že to, čo označujeme ako „hrátky“ – má experienciálny (zážitkový) charakter, že vyžaduje aktívnu účasť zúčastnených (nielen sledovanie prednášajúceho), že ide o aktivity, ktoré sú robené s ľahkosťou (nejde o „nadriľované“ a zložito prepracované postupy) a že ide o aktivity, kde sa prelína učenie, objavovanie a hra. A keďže sme nenašli výraz, ktorý by všetko toto naraz v sebe obsahoval, rozhodli sme sa používať v celej príručke pojem – hrátky.

Všetky hry v tejto kapitole súvisia s vyjasňovaním si hodnôt, ale sú rôznorodé, bolo by možné deliť ich podľa rôznorodých kritérií. Presnú taxonómiu nie je možné zostaviť, takže sme zvolili skôr delenie do podskupín podľa prevažujúceho účelu a kontextu, v ktorom ich lektorka môže použiť. Pre orientáciu však predsa uvádzame rámcové delenie podľa tematickej blízkosti, opisy hier a cvičení sú v týchto kapitolách:

- A: Drobnosti** (drobné hrátky, „icebreakers“, „energizers“, iskierky k úvodu do diskusií o hodnotách, 16 krátkych hrátok)
- B: Medzikultúrne hodnotové strety, kultúrna citlivosť** – hry, ktoré sa zameriavajú na momenty, kde sa stretávajú dve či tri alebo viac kultúr naraz, tam kde sa musíme povedľa IQ a EQ naučiť uplatňovať aj náš CQ (kultúrny kvocient)
- C: Hodnoty spravodlivosti** – hrátky, kde spravodlivosť nie je automatická a garantovaná, kde ju musíme objaviť, precítiť a uplatniť sami
- D: Rodová citlivosť a hodnoty** – hry, kde uvažujeme o rodových nerovnostiach a rodových necitlivostiach a cestách, ako ich prekonať
- E: Osobnostný vývin, meniace sa hodnoty a rozvoj empatie** – vlastný hodnotový rebríček, zmeny hodnôt počas vlastného osobnostného vývinu
- F: Hodnoty demokracie a participácie** – hodnoty sa odzrkadľujú aj v tom, ako chápeme demokraciu a deliberujeme o nej
- G: Tolerancia k inakosti a predsudky** – mimoriadne aktuálne dnes i zajtra

HODNOTY V ŽIVOTE ČLOVEKA A ICH VÝVOJ

Mária Gajarská Kučerová

Prvé myšlienky pri úvahe o hodnotách spravidla smerujú k definícii tohto pojmu – čo je hodnota, existuje jeden typ hodnôt alebo viac? Jednotlivé vedecké smery na hodnoty nahliadajú rôzne, a teda aj definície sa rôznia.

Antropológovia vnímajú hodnoty ako základné existenčné otázky, ktoré pomáhajú ľuďom pripísať ich životu význam. Kluckhohn a Strodtbeck, ktorí vytvorili prvú, tzv. klasickú koncepciu hodnôt, tvrdia, že Američania si ako dôležitú hodnotu vážia individuálnu snahu a následne odmenu preto, že veria v inherentné dobro ľudskej povahy a schopnosti ľudí dosiahnuť vytýčené ciele (*Kluckhorn – Strodtbeck, 1961*). Z pohľadu ekonómov majú hodnotu konkrétne primárne objekty. Ľudia majú preferencie, na základe ktorých si vytvárajú poradie hodnôt týchto predmetov. Samozrejme, nie všetky predmety sú rovnako dostupné a so zmenšujúcim sa počtom daného predmetu rastie jeho hodnota (*Stigler, 1950*). Sociológovia hodnoty definujú ako spôsob vyriešenia problému medzi individuálnymi a kolektívnymi záujmami (*Parsons-Shils, 1951*). Často používaným príkladom, ktorý tento zápas medzi kolektívnymi a individuálnymi záujmami objasňuje, je príklad hodnoty vzdelania. Hoci takmer každý uznáva dôležitosť vzdelania pre seba, svoje okolie, a v konečnom dôsledku aj pre celú spoločnosť, nikto nie je nadšený z toho, že musí platiť dane na to, aby bolo možné učiteľov a vedeckých pracovníkov zaplatiť. Avšak hodnote vzdelania je prikladaná taká dôležitosť, že je každý, aj napriek svojmu inému individuálnemu záujmu, ochotný podieľať sa na jeho spolufinancovaní.

Najkomplexnejšiu definíciu hodnôt, ktorá v zásade zhrňa poznatky a definície všetkých uvedených vedeckých oblastí, uvádza Shalom H. Schwartz (*Schwartz, 1997, str. 80*). Schwartz identifikuje päť základných charakteristík hodnôt:

1. hodnoty ako **presvedčenie** – v tomto prípade nejde o nejaké „chladné“ idey, skôr o hlboké presvedčenie, ktoré, pokiaľ je nejakým podnetom aktivované, stáva sa súčasťou pocitov;
2. hodnoty vzťahujúce sa k vytýčeným, želaným **cieľom** – sem zaradujeme hodnoty ako rovnosť, spravodlivosť a pod., a tiež spôsob, ako tieto ciele dosiahnuť (napr. férovosť a pod.);

3. hodnoty ako niečo, čo sa vzťahuje ku konkrétnym činom, resp. situáciám – napr. hodnota poslušnosti, ktorú máme špecificky spojenú napr. s prostredím školy alebo práce, športu a pod.;
4. hodnoty ako štandardy, ktoré riadia výber nášho správania sa, alebo hodnotenia správania sa ostatných;
5. hodnoty ako nástroj vytvorenia rebríčka našich priorít – napr. určenie fázy, v ktorej chceme niektoré naše ciele dosiahnuť a určenie rebríčka týchto cieľov.

Najširšia, resp. najvšeobecnejšia definícia hodnôt, na ktorej sa zhodujú všetci dôležití analytici venujúci sa systematickému skúmaniu hodnôt (Rokeach, Kluckhohn, Schwartz a i.) identifikuje hodnoty ako „žiaduce, transsituatívne ciele, ktoré variujú v ich dôležitosti, a ktoré slúžia ako vedúce princípy v ľudských životoch“ (Schwartz, 1992).

Ak hodnoty definujeme takto široko, zdá sa, že majú dosť podstatný dosah na spôsob nášho uvažovania, konania, ale aj hodnotenia konania druhých. Napríklad strach zo zatknutia nemusí podať tak dobré vysvetlenie toho, že nekradneme, než hodnota „správneho konania“, prípadne hodnota rešpektovania pravidiel, či autority (McLaughlin). Na základe predchádzajúcich definícií je tiež zrejmé, že každý človek môže mať iný súbor hodnôt, ktoré následne významne tvaruje jeho spôsob uvažovania, konania, ale napr. aj posudzovania skutkov, či aktivít svojho okolia. Väčšina analytikov sa zhoduje v tom, že hodnoty môžu mať na naše konanie a činy dokonca väčší vplyv, než naše individuálne záujmy. Preto sa napr. môže stať, že kým jeden človek môže meškanie na stretnutie vnímať veľmi citlivo, inému vôbec neprekáža, prípadne niekto môže nečestné konanie vnímať ako neadekvátne v akejkoľvek situácii, druhý človek naň môže nahliadať ako šikovnosť.

Na záver je potrebné zdôrazniť, že ani jeden z analytikov, ktorí sa výskumu hodnôt a ich vplyvu na náš život venujú, nikdy nestanovil a ani sa nikdy nepokúsil určiť, ktoré hodnoty sú najlepšie, resp. identifikovať a vytvoriť pomyselný rebríček, poradie hodnôt od najlepších po najhoršie. To, čomu sa výskum hodnôt venuje, je len analýza hodnôt, ich triedenie a hľadanie možného vplyvu hodnôt na naše konanie a uvažovanie o sebe, svojom okolí a v konečnom dôsledku aj o spoločnosti, v ktorej žijeme.

Individuálne, kultúrne a univerzálne hodnoty – vývoj výskumu hodnôt

Debata o hodnotách nie je jednoduchá či jasná. Napriek tomu identifikujeme niekoľko dôležitých a pomerne úspešných ambícií o klasifikáciu a systematizáciu

hodnôt. Nižšie predstavený rámec výskumu hodnôt predstavuje historický vývoj systematického skúmania a radenia hodnôt od približne 50. rokov 20. storočia až po súčasnosť, ktorý sa zároveň úzko prekrýva s analýzou individuálnych hodnôt jednotlivcov, až po analýzu hodnôt väčších kultúrnych celkov či celých spoločností. Bližšie opíšeme tri zaujímavé prístupy, ktoré reprezentujú kľúčové postavy v tejto oblasti: Mike Rokeach, Shalom Schwartz a Ronald Inglehart.

Rokeach a jeho test hodnôt

Snáď najvýznamnejším pokusom o systematické skúmanie hodnôt je Rokeachovo dielo *The nature of Human Values* z roku 1973. Šlo mu o vytvorenie nástroja na meranie tých hodnôt, o ktorých Rokeach predpokladal, že ich možno považovať za univerzálne, tzv. Rokeachov test /prieskum hodnôt.

V rámci tohto testu je uvedených 36 hodnôt, ktoré podľa Rokeacha „rozumne (a zároveň) komplexne pokrývajú najdôležitejšie ľudské hodnoty“ (Rokeach 1973, str. 27). Tie sú rozdelené na dve skupiny. Prvú tvoria tzv. základné hodnoty (instrumental values), ktoré sa vzťahujú k spôsobom správania, napr. poslušnosť, úprimnosť, férovosť a pod. Druhú skupinu hodnôt tvoria tzv. „konečné“ hodnoty (terminal values), ktoré sa vzťahujú k ukončenému stavu vecí, spoločnosti, štátu, sveta a pod. Sem patria predovšetkým hodnoty ako rovnosť, mier, spravodlivosť a podobne. (McLaughlin).

Úlohou testovaného je k jednotlivým hodnotám uvedeným v dotazníku priradiť poradie na základe ich dôležitosti, ako riadiacich princípov ich života. Cieľom testu je prinútiť testovaného, aby určil, vytvoril rebríček z navzájom sa vylučujúcich hodnôt, a tým zistiť, ako sa vie s existujúcim hodnotovým konfliktom vyrovnáť. Napríklad v teste sa nachádza hodnota „poslušnosť/podriadenosť“, ale aj hodnota „názorová otvorenosť/tolerancia“. Vzhľadom na to, že Rokeach predpokladal, že hodnoty uvedené v tomto dotazníku sú hodnoty univerzálne, predpokladal zároveň aj to, že každá z nich je v zásade podporovaná každým človekom, t.j. každým testovaným. To, čo sa líšia, je len poradie týchto hodnôt u každého testovaného (McLaughlin).

Výhodou a veľkým prínosom vytvorenia tohto testu hodnôt je možnosť jeho aplikovania v rôznych výskumných vzorkách – medzi študentmi, pracujúcimi, mužmi, ženami – a následne je možné výsledky tohto testu medzi rôznymi skupinami rýchlo a jednoducho porovnať. Na úrovni národného testovania v USA Rokeach zistil, že kým ženy ako prioritné hodnoty uvádzali „svetový mier“, „rodinná bezpečnosť“ a „sloboda“, u mužov sa medzi prioritnými hodnotami vyskytovala aj hodnota „pohodlný život“, ktorá u žien absentovala. Zaujímavým zistením tiež je, že kým u rodičov dominovali hodnoty ako „národná bezpečnosť“

a „zodpovednosť“, deti si ako prioritné hodnoty určili skôr „pôžitok“, „rovnosť“ a „slobodu“ (*McLaughlin*).

Rokeach vo svojom neskoršom diele (1980) pripomína, že vplyv hodnôt na náš život nie je priamočiary, resp. naše správanie a konanie nie je jednoducho určené len tým, aké si určíme poradie hodnôt. Náš systém hodnôt je veľmi úzko prepojený s našimi postojmi, presvedčením a spolu vytvárajú komplexný systém vplyvajúci na náš život a naše pôsobenie v spoločnosti.

Schwartz – 10 typov motivačných hodnôt

Na zistenia a výskum Rokeacha nadviazal Shalom Schwartz, ktorý pri svojom výskume vychádzal z podobných predpokladov. Tiež predpokladal, že je možné určiť súbor hodnôt, s ktorými sa vie do rôznej miery stotožniť každý človek. To mu umožňovalo realizovať výskum medzi rôznymi ľuďmi, v rôznych zamestnaniach, spoločenských skupinách, kultúrach a pod. Schwartzov výskum je však oveľa rozsiahlejší, vzorku tvorí vyše 40 tisíc respondentov v 41 štátoch.

Na jeho základe Schwartz zistil, že možno identifikovať dva dôležité hodnotové konflikty, ktoré majú výrazný vplyv na štruktúru hodnotového systému, keďže práve okolo týchto dvoch hodnotových konfliktov (teda akýchsi konfliktných dimenzií) sa združujú identifikované univerzálne hodnoty (*Schwartz, 1996, str. 124*). Sú to: konflikt medzi sebaapresiahnutím a sebazdokonalením (1. dimenzia) a konflikt medzi otvorenosťou k zmene a uchovaním/zachovaním (2. dimenzia). Prvá konfliktná dimenzia reflektuje konflikt medzi hodnotami spojenými s akceptovaním druhých ako rovných a teda záujmom o ich dobro a blahobyt a hodnotami, ktoré sú spojené s nasledovaním svojho úspechu a dominancie nad ostatnými. Druhou konfliktnou dimenziou je konflikt medzi hodnotami, ktoré zdôrazňujú osobnú nezávislosť myslenia a konania v súvislosti so zmenou a medzi hodnotami, ktoré sú spojené so sebakontrolou, pretrvaním tradícií, stabilitou a ochranou (*Schwartz, 1996, str. 124*).

Okolo identifikovaných konfliktných dimenzií sa následne združuje 10 identifikovaných univerzálnych hodnôt. Týmito hodnotami sú univerzalizmus, zhovievavosť, konformita, tradícia, bezpečnosť, moc, úspech, hedonizmus, stimulácia a rozhodovanie o svojom smerovaní. Presný popis týchto hodnôt a ich definovanie sa nachádza v tabuľke č. 1. Podobne ako Rokeach, aj Schwartz je presvedčený o tom, že tieto ním identifikované hodnoty sú vzájomne prepojené, aj keď nie rovnakou silou. Na základe týchto prepojení vytvára dynamický model hodnôt, ktorý zobrazuje štruktúrne vzťahy medzi jednotlivými hodnotami a ich delenia pozdĺž dvoch identifikovaných konfliktných dimenzií. Schwartz zdôrazňuje, že jednotlivé hodnoty dynamického modelu nemusia byť kompatibilné a často

sú dokonca v priamom rozpore. Práve rozpor medzi hodnotami je zdrojom dynamiky tohto modelu. Schwartzov model štruktúrálnych vzťahov je zobrazený v obrázku č. 1.

Schwartz využíva svoj dynamický model v rade výskumov. Napríklad skúma prepojenie hodnôt a kooperatívneho správania (Schwartz, 1992). V dotazníkovom prieskume na vzorke 90 študentov si mali respondenti určiť poradie hodnôt na základe Schwartzovho dynamického modelu. Následne boli študenti zaradení do dvojíc. Pri každej z daných situácií mali zaznačiť, či by s vybraným partnerom spolupracovali, alebo nie. Výskum ukázal, že najsilnejším prediktorom neschopnosti, resp. zlyhania spolupráce je priorita, akú daný jednotlivec priradí hodnote „moc“. Táto hodnota totiž zdôrazňuje, resp. reprezentuje súťaživosť a nadvládu nad inými, ktorá je v priamom protiklade k spolupráci. Druhá najsilnejšia korelácia sa objavila medzi nespokojnosťou a hodnotou „úspech“ (Schwartz, 1992).

Tabuľka č. 1: Definícia motivačných typov hodnôt a príklady hodnôt, ktoré patria do každého typu

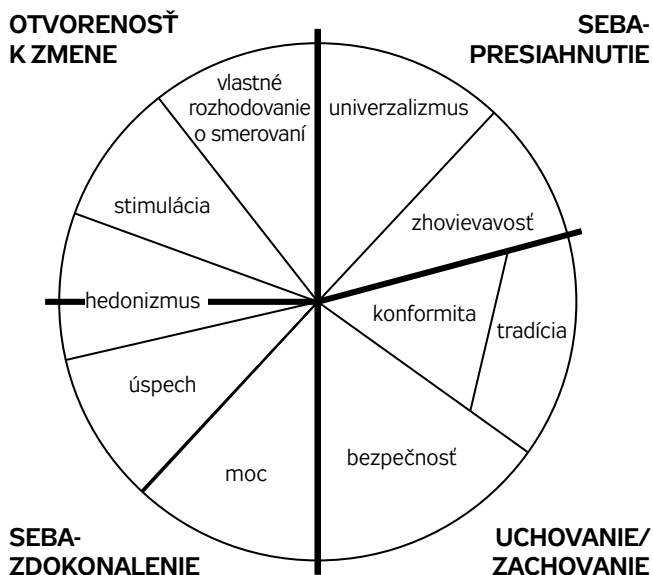
Moc	Spoločenský status a prestíž; kontrola alebo dominancia nad ľuďmi a zdrojmi (bohatstvo, moc, autorita a pod.)
Úspech	Osobný úspech dosiahnutý prezentovaním kompetentnosti tak, ako je určený spoločenskými štandardmi (úspech, schopnosti, ambície a pod.)
Hedonizmus	Potešenie alebo zmyselný pôžitok (pôžitok, užívanie si života a pod.)
Stimulácia	Vzrušenie, novosť a výzva v živote (odvaha, rôznorodosť, vzrušenie a pod.)
Vlastné určenie si svojho smerovania	Nezávislosť prostredníctvom slobodného výberu aktivít, objavovanie, vytváranie (kreativita, sloboda, zvedavosť, nezávislosť a pod.)
Univerzalizmus	Porozumenie, uznanie, tolerancia a ochrana všetkých ľudí a prírody (spravodlivosť, svetový mier, múdrosť, rovnosť, ochrana životného prostredia a pod.)
Zhovievavosť	Ochrana a podpora tých ľudí, s ktorými je daný človek v častom osobnom kontakte (odpustenie, úprimnosť, lojalita a pod.)
Tradícia	Rešpekt, oddanosť a akceptovanie tých zvykov a myšlienok, ktoré sa spájajú s tradičnou kultúrou a náboženstvom (zbožnosť, pokora, rešpekt voči tradíciám a pod.)

Konformita	Odmietnutie aktivít a správania sa, ktoré by mohli poškodiť ostatných a narušiť spoločenské očakávania alebo normy (poslušnosť, sebadisciplína, slušnosť a pod.)
Bezpečnosť	Istota, harmónia a stabilita spoločnosti, vzťahov a seba samého (rodinná bezpečnosť, národná bezpečnosť, spoločenský poriadok a pod.)

Zdroj: Bilsky-Schwartz 1994, str. 167

Ďalším zaujímavým výskumom, ktorý Schwartz uskutočnil (*Sagiv – Schwartz 1995*), bol výskum vzťahu individuálnych hodnôt a otvorenosti k spolupráci s inými sociálnymi skupinami. Tento výskum Schwartz uskutočnil na vybranej vzorke židov žijúcich v Izraeli a ich otvorenosti ku kontaktu s arabskou menšinou. Ako Schwartz očakával, výskum preukázal, že hodnota „univerzalizmus“ mala najvýraznejšiu pozitívnu koreláciu s otvorenosťou k spolupráci a kontaktom s menšinou, pričom hodnota „tradícia“ mala najvyššiu negatívnu koreláciu s otvorenosťou k spolupráci a kontaktom s arabskou menšinou. Schwartz teda zistil, že aj tolerancia menšín, resp. ochota akceptovať ich ako rovných členov spoločnosti, môže byť spojená so špecifickou hierarchiou hodnôt jednotlivcov.

Obrázok č. 1: Prehľad Schwartzovej teórie základných hodnôt a konfliktných dimenzií medzi nimi

Zdroj: Schwartz 2012

Realizovanými výskumami o prepojení hodnôt a správania sa, resp. konania ľudí prišiel Schwartz k viacerým zaujímavým záverom. Prvým z nich je zistenie, že na konanie človeka nevlýva dominantne jedna hodnota, ale skôr séria hodnôt, ktoré daný jednotlivec považuje za dôležité. Konkrétne činy jednotlivcov preto nemôžu byť prisúdené len na základe jednej konkrétnej hodnoty, ktorú daný človek považuje za dôležitú. Dôležitým zistením je, že najvýznamnejší vplyv hodnôt na konanie človeka je viditeľný vtedy, keď sa daný jednotlivec musí rozhodnúť medzi dvomi protichodnými hodnotami, z ktorých sa každá nachádza medzi prioritnými hodnotami daného jednotlivca. Jednotlivec takto musí urobiť vnútorný kompromis a zvoliť pri svojom rozhodnutí jednu zo vzájomne sa vylučujúcich hodnôt (Schwartz, 1992, str. 121, 142).

Schwartz zdôrazňuje, že príklon k určitému typu hodnôt nie je badateľný len na individuálnej úrovni, ale aj na úrovni väčších celkov – spoločností či kultúr. V roku 1994 uskutočnil výskum, v ktorom zozbieral údaje o hodnotových prioritách jednotlivcov z rôznych regiónov sveta a v nich z rôznych štátov. Následne porovnal výsledky hodnotových priorít medzi príslušníkmi toho istého regiónu a zistil, že jednotlivci pochádzajúci z rovnakého regiónu vykazujú podobnú hierarchiu ich hodnôt, ktorá je zároveň odlišná od jednotlivcov pochádzajúcich z iných regiónov sveta. Napr. kým obyvatelia východnej Ázie medzi svoje hlavné priority často radili hodnoty „hierarchia“ a „zachovanie“, obyvatelia európskych štátov oveľa častejšie medzi svoje prioritné hodnoty zaraďovali hodnoty „rovnosť“ a „autonómia“ (Schwartz, 1994).

Schwartzov výskum v oblasti hodnôt nielenže ponúkol novú koncepciu hodnôt a ich triedenia na základe dvoch kľúčových konfliktných dimenzií, ale významne rozšíril výskum hodnôt, keď sa snažil objaviť súvislosti medzi hodnotou orientáciou a širšou skupinou jednotlivcov. Takto pripravil predpoklady pre identifikovanie možnej rozdielnej hierarchie hodnôt medzi jednotlivými kultúrami a na to nadväzujúce pochopenie rozdielneho správania či konania jednotlivcov pochádzajúcich z iného regiónu sveta, než je ten náš. Týmto Schwartzov výskum zároveň vytvára prepojenie medzi mikroúrovňou výskumu hodnôt, ktorá sa zameriava výlučne na hodnoty človeka ako individuality, a vplyv individuálnych hodnôt a ich hierarchie na správanie, konanie a myslenie človeka, a medzi makroúrovňou výskumu, ktorá sa snaží odhaliť možné spoločné hodnoty pre väčšie skupiny ľudí – spoločnosti, národy, kultúry a pod. V nasledujúcej časti sa pozrieme na výskum, ktorý je svojím zameraním ešte širší a zdôrazňuje, že okrem individuálnych hodnôt a hodnôt, ktoré zdieľa daná špecifická kultúra, môžeme identifikovať aj súbor hodnôt, ktoré možno považovať za univerzálne v tom ohľade, že si ich môže osvojiť v zásade každý, kto dosiahol určitú hranicu ekonomického zabezpečenia.

Inglehart – definovanie a výskum postmoderných hodnôt

Zástancom toho, že môžeme určiť niekoľko hodnôt, ktoré sú spoločné pre všetky regióny sveta, ktoré dosiahli určitú mieru ekonomického rozvoja, je primárne Ronald Inglehart, ktorý je riaditeľom agentúry, ktorá každoročne robí prieskum hodnôt vo svete (World Value Survey). Inglehart vo svojom článku z roku 1999 konštatuje, že približne od 70. rokov možno sledovať vo svete zmeny, ktoré majú zásadný vplyv na ekonomický, politický a aj sociálny vývoj spoločností. Tieto zmeny sú viditeľné aj v systematickej zmene hodnôt a motívácií ľudí, a to hlavne tých, ktorí žijú vo vyspelých industriálnych spoločnostiach (Inglehart, 1999, str. 215).

Inglehart zdôrazňuje, že ľudia, ktorí vyrastajú a dlhodobo žijú v ekonomicky aj technologicky vyspelých spoločnostiach, sa nepotrebujú obávať o svoj život, prácu, živobytie, či prežitie. Bezpečnosť a určitý, pomerne vysoký životný štandard berú ako samozrejmú. Z tohto dôvodu hodnoty ako bezpečnosť, ekonomické zabezpečenie, stabilita a pod., ktoré boli typické pre predchádzajúce povojnové generácie, nie sú v hierarchii hodnôt zaraďované na jej vrchol. Táto situácia vedie napríklad k tomu, že pokiaľ sa v takomto type postindustriálnej spoločnosti do konfliktu dostanú záujmy životného prostredia a záujmy ekonomiky, čoraz väčší podiel obyvateľov pred ekonomickými záujmami uprednostní záujmy životného prostredia (Inglehart, 1999, str. 220).

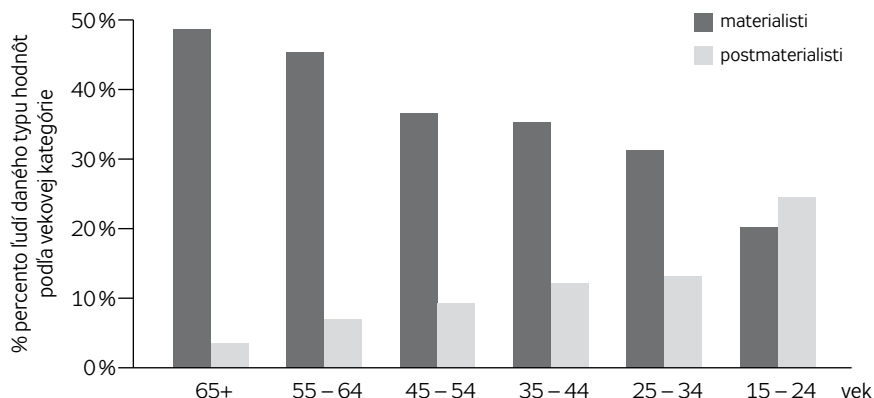
Vo svojom výskume postmoderných hodnôt Inglehart stanovil dve hypotézy. Prvá hypotéza je tzv. hypotéza nedostatku, v ktorej Inglehart predpokladá, že individuálne priority a hodnoty reflektujú socioekonomickú situáciu. Z tohto dôvodu si ľudia ako najdôležitejšie priority a hodnoty stanovujú tie predmety, ktorých je najväčší nedostatok. Ako zdôrazňuje Inglehart, od obdobia druhej svetovej vojny sa v histórii vytvorila pomerne unikátna situácia, kedy sa rapídne zvýšil reálny príjem populácie a ľudia viac netrpeli hladom a podvýživou. Táto situácia, v kombinácii so sociálnym štátom, spôsobila, že sa hodnoty ako sebayjadrenie alebo participácia v spoločnosti stali čoraz dôležitejšími. Avšak akonáhle dôjde k výraznému ekonomickému úpadku danej spoločnosti, hodnoty ľudí sa zmenenej situácii prispôbia a opäť budú ľudia za svoje dôležité hodnoty a priority považovať ekonomický dostatok. Druhá hypotéza je tzv. hypotéza socializácie. V tejto hypotéze Inglehart predpokladá, že vzťah medzi socioekonomickou situáciou a hierarchiou hodnôt nie je vytváraný rýchlo, okamžite. Práve naopak, je potrebný dostatok času na to, aby hodnoty, ktoré si daný človek stanovil, reflektovali socioekonomické podmienky, v ktorých človek vyrastal ako dieťa (Inglehart, 1999, str. 220). Tieto dve stanovené hypotézy

v zásade hovoria, že prosperita je kľúčová pre osvojenie si postmateriálnych hodnôt a zároveň to, že k zmene hodnôt, či už jednotlivcov, alebo celej spoločnosti, nedôjde rýchlo, resp. v krátkom časovom úseku.

Je dôležité dodať, že hoci postmateriálne hodnoty podľa Ingleharta dominujú vo všetkých spoločnostiach, ktoré dosiahli vysokú úroveň hospodárskeho rastu a bezpečnosti, je potrebné brať do úvahy rozdiel medzi reálnou bezpečnosťou situáciou/ekonomickou stabilitou a individuálnym vnímaním bezpečnosti a ekonomickej stability. T.j. nie každý skutočne bohatý človek musí mať nevyhnutne individuálny pocit bohatstva, resp. bezpečnosti a postmateriálne hodnoty nemusia byť v hierarchii hodnôt na vrcholných miestach (*Inglehart, 1999, str. 221*). Teda napriek tomu, že v bohatých a bezpečných spoločnostiach dominujú postmateriálne hodnoty, nie je možné tvrdiť, že sa tieto hodnoty nachádzajú na popredných miestach v ich hierarchii u každého dospelého člena danej spoločnosti.

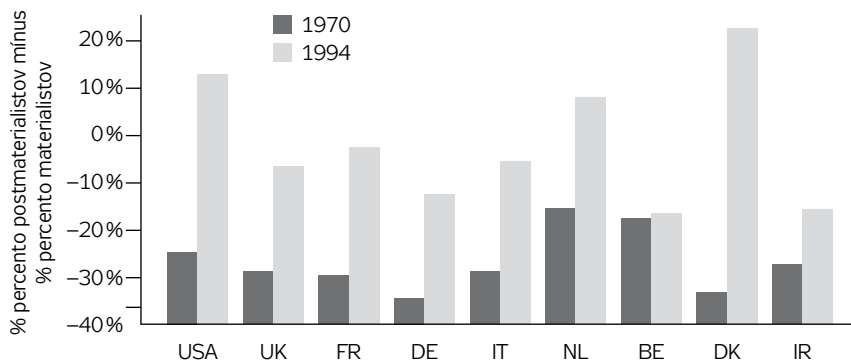
Výskum, ktorý Inglehart uskutočnil, preukázal platnosť oboch stanovených hypotéz. Inglehart zistil, že u povojnovej generácie, ktorá vyrastala v dostatočnom ekonomickom blahobyte, je dôraz, resp. dôležitosť postmateriálnych hodnôt výrazne vyššia než u generácie vojnovej. Tieto výsledky zobrazuje graf č. 1, v ktorom môžeme vidieť zrejmy nárast postmateriálnych hodnôt u tzv. povojnovej generácie, teda ľudí vo veku od 30 rokov nižšie. Inglehart taktiež preukázal, že dôležitosť postmateriálnych hodnôt u členov postmoderných spoločností má mierne rastúcu tendenciu v závislosti od času. T.j. zmena hodnotovej orientácie spoločností nie je okamžitá, rapídna, ale postupná. Tieto výsledky je možné vidieť v grafe č. 2, kde Inglehart zaznamenáva zmenu hodnotovej orientácie v 6 skúmaných krajinách medzi rokmi 1970 a 1994.

Graf č. 1: Typ hodnôt podľa vekových skupín v skúmaných krajinách v roku 1970 (posledné dva stĺpce ukazujú typ hodnôt u povojnovej generácie)

Zdroj: Inglehart 1999, str. 220

Graf č. 2: Zmena typu hodnôt smerom k postmateriálnym hodnotám vo verejnosti v 9 skúmaných krajinách v rokoch 1970—1994

Zdroj: Inglehart 1999, str. 222

Na Inglehartovom výskume je zaujímavé predovšetkým prepojenie ekonomického blahobytu a bezpečnosti spoločností nielen s hodnotovou orientáciou členov postmateriálnych spoločností, ale s celkovým pohľadom členov týchto spoločností na okolitý svet a ich konanie a správanie sa v spoločnosti (Inglehart,

1999, str. 223). Napríklad v oblasti politiky je podľa Ingleharta pocit ohrozenia spojený s xenofóbiou a potrebou silných a rozhodných politických lídrov. Naopak, pocit bezpečnosti vedie v postmoderných spoločnostiach k rešpektovaniu iných (kultúr, vierovyznaní, názorov) a dokonca ich v niektorých prípadoch postmoderné spoločnosti považujú za stimulujúce a zaujímavé. Ekonomická stabilita a pocit bezpečia vedú, cez postmoderné hodnoty, taktiež k výrazným spoločenským a kultúrnym zmenám. Napríklad kým v industriálnych spoločnostiach zohrávala dôležitú úlohu masová produkcia a byrokratické štruktúry, ktoré síce boli veľmi efektívne, avšak potláčali individuálnu autonómiu členov spoločnosti, v postmoderných spoločnostiach sa dôraz kladie práve na individuálne, autonómne pôsobenie a hierarchické či byrokratické štruktúry prestávajú byť vnímané pozitívne. Posunom od moderných k postmoderným hodnotám a spoločnostiam sa výrazne zmenilo aj postavenie žien. Kým v minulosti bolo pôsobenie žien v spoločnosti spojené primárne s materstvom, výchovou detí a starostlivosťou o rodinu a manžela, v súčasnosti sa dôraz kladie na ich väčšiu participáciu či už na pracovnom trhu, alebo v spoločnosti ako takej. Dôraz na postmoderné hodnoty priniesol taktiež zmeny v náboženskej orientácii spoločností a jednotlivcov. V neistom svete bez bezpečnosti a ekonomickej stability sa potreba absolútnych štandardov a ochrana vyššej moci stávajú psychologickou potrebou. Ako zdôrazňuje Inglehart, „jednou z kľúčových funkcií náboženstva bolo poskytnúť pocit istoty v ohrozujúcom prostredí“ (Inglehart, 1999, str. 224). Ekonomická stabilita a istota postmoderných spoločností vedie k odmietaniu rigidných náboženských príkazov a hierarchických náboženských inštitúcií. Avšak nie je možné konštatovať, že postmateriálne spoločnosti odmietajú spiritualitu ako takú, skôr sa zmenila jej definícia (Inglehart, 1999, str. 223-224).

Stručne a výberovo sme nahliadli do výskumu hodnôt, pokúsili sme predstaviť koherentný rámec výskumu hodnôt, spomenúť históriu výskumu a predstáv toho, čo je hodnota. Vďaka tomuto výskumu chceme porozumieť jednak sebe samému, ale aj reflektovať rozdiely v hodnotách medzi jednotlivými kultúrami, či dokonca civilizačnými celkami a tým pochopiť zdroje niektorých konfliktov a medzikultúrneho nepochopenia. Inglehart predpokladá možnosť rovnakých hodnôt vo všetkých spoločnostiach, ktoré dosiahli určitú úroveň ekonomického vývoja. Výskum hodnôt predtým zdôrazňoval hlavne vytváranie hierarchie hodnôt u jednotlivcov a ich vplyv na konanie a správanie sa individuálnych osôb. Schwarz sa pokúša identifikovať „kultúrne“ hodnoty (také, ktoré zdieľa viacero ľudí v rámci určitej kultúrnej, jazykovej skupiny). Inglehartom sa výskum hodnôt posúva na úroveň, v ktorej predpokladáme existenciu určitej skupiny univerzálnych hodnôt.

Použité zdroje:

- Bilsky, W., Schwartz, S.H. (1994). Values and personality. *European Journal of Personality*, vol. 8, str. 163-181.
- Inglehart, R. (2000). Globalization and Postmodern Values. *The Washington Quarterly*, vol. 23(1), str. 215-228.
- Kluckhohn, F.R., Strodtbeck, F.L. (1961). *Variations in Value Orientations*. Westport: Greenwood Press.
- Lane, J.E., Reber, F. (2008). The Post-Modern Society: Which are the Basic Value – Orientations? *Contemporary Issues*, vol. 1(1), str. 6-20.
- McLaughlin, D.H. (2001) Values Theory and Research. In Depth Tutorials and Information, str. 3212-3226. Dostupné na internete: <http://what-when-how.com/sociology/values-theory-and-research/>
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.
- Schwartz, S.H. et al. (2012). Refining the Theory of Basic Individual Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 103 (4), str. 663-688.
- Schwartz, S.H. (1996). Value Priorities and Behavior: Applying a Theory of Integrated Value Systems. *The psychology of Values*, vol. 8, str. 119-141.
- Schwartz, S.H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, vol. 25, str. 1-65.
- Schwartz, S.H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, vol. 11, str.1-20.
- Stigler, G. (1950). The Development of Utility Theory. *Journal of Political Economy*, vol. 58, str. 307-327.

PREČO SA ZAOBERAŤ HRAMI?

Pavol Stanko

Táto otázka je tak trochu chyták. Hru všetci vnímame ako určitú prirodzenú súčasť života. O tom nik nepochybuje. Až na odborníkov, ktorí sa ňou zaoberajú profesionálne, jej nik neprpisuje nejakú markantnú úlohu.

V spoločnosti bežne delíme javy na také, ktoré sú súčasťou „sveta dospelého“ a také, ktoré sú súčasťou „detského sveta“. Nie že by sa dospelí nehrali, to určite nie. Ale k dospelému svetu sa spravidla radia tzv. seriózne a zodpovedné oblasti života, čisto neproduktívne „hranie sa“ je vnímané ako doména detí, niečo, čo je prínosné pre ich rozvoj, nie ako niečo, čo má hodnotu samo o sebe.

Ešte jasnejšie je to vidieť na príklade digitálnych hier. Hoci ide o technicky najvyspelejšie formy širokej škály hier, stále sú vnímané kontroverzne. Bojujú o svoje uznanie ako kultúrnej formy. Každá zo súčasných štúdií venovaných problematike digitálnych hier začína staťou o tom, prečo je adekvátne sa danou témou zaoberať. Podľa kritika Jamesa Newmana sú možné dva dôvody: (1) Tieto hry sú vnímané ako „detské médium“, sú považované za niečo triviálne. Niečo, z čoho „sa časom vyrastie“, niečo, čo „zabíja“ čas, podobne, ako boli kedysi vnímané komiksy, či iné, na prvý pohľad triviálne, kultúrne formy. (2) Podceňovanie toho, čo je detskou kultúrou a na prvý pohľad neslúži nejakej kultúrnej alebo sociálnej funkcii – rozdiel medzi hrou a prácou (*Newman, 2004, str. 5*).

Kým podstatou práce je tvorba určitých hodnôt, o hrách sa to vo všeobecnosti povedať nedá. Hry sú opakom práce a jej vyslovene produktívneho charakteru. Trik je ale v tom, aj keď hry neprodukujú hodnoty priamo, sú alebo môžu byť hodnotné samy o sebe. Samotné hranie sa je prirodzenou súčasťou života človeka ako príslušníka ľudského druhu. Hranie môže nadobudnúť hodnotu pre ľudský život – ako nesystematické myslenie, ktoré rozširuje obzory alebo ako aktivizačný prostriedok k novým poznatkom, ku kontaktu s inými, sebazpoznávaniu, alebo „len“ ako čistá kompenzácia jednostranne namáhavej pracovnej činnosti.

Hry majú jednoznačne pozitívny potenciál. Najjasnejšie to vidieť napríklad pri ich správnom použití v pedagogickom procese. Tu už ale nehovoríme o hre v jej „čistej“ forme, no skôr o hrách v zmysle „serious games“ – teda o hrách určených na „seriózne simulovanie“ a tým na učenie, či tréningovanie (*Rambush, 2010*).

Všetky „hrátky“ v tejto publikácii majú v sebe práve tento seriózný aspekt, sledujúci isté rozvojové, či pedagogické ciele. Veľa odborníkov pritom namieta

voči deleniu na „čisté hry“ a „vážne hry“. Tak ako sa „serious games“ môžu jednoducho zvrtnúť na hru ako takú, platí to aj opačne. Je to otázka nápaditosti a celkového prístupu hráčov, určitej prirodzenej tendencie ľudí vyvodzovať zo svojich aktivít zmysel, resp. vytvárať aj v rámci seriózných simulácií určitý príbeh.

História nazerania na hry

Hoci prvé ucelené teórie hry vznikli až v polovici 19. storočia, hra oddávna mala priestor vo filozofii aj vede. Jednotné vymedzenie a presná kategorizácia hier neexistuje, väčšina autorov v tejto oblasti si vytvára vlastnú terminológiu i klasifikácie.

V počiatkoch filozofie sa hra poníma ako ontologický výklad, je symbolom, ktorý reprezentuje alebo interpretuje poriadok (vnútorný princíp) fungovania sveta. Podľa Platóna je hra určitou napodobeninou a miniaturizáciou pracovnej činnosti alebo celkovo „vážnej“ činnosti. Mala by v živote človeka predchádzať hociktorému zamestnaniu, pretože ňou už ako deti získavame určité parciálne zručnosti a vzťah k budúcemu povolaniu. Z teoretického hľadiska ide o prvú podobu tzv. didaktickej hry. Aj Aristoteles tvrdil, že deti treba povzbudzovať, aby v hrách napodobňovali činnosť dospelých. Hra je priradená rekreačná funkcia, sama o sebe nie je účelnou, spolu s hudbou má byť odpočinkovým spôsobom trávenia času.

Hra je aj napodobňovaním, ktoré je ľuďom vrozené. Friedrich Schiller definuje hru ako pôžitok s estetickou dimenziou. Prenikajú do nej roviny zmyslového a rozumového, ale ani jedna z nich nie je dominantná. Je prejavom nadbytočnej energie, síl voľnosti a je zdrojom všetkého umenia (Schiller, 1967). Na Schillera nadviazal Herbert Spencer, ktorý, ovplyvnený evolučnou teóriou, vytvoril *Teóriu nadbytočnej energie*. Podľa nej niektoré živočíchy s vyvinutejšou formou centrálnnej nervovej sústavy nepotrebovali venovať toľko času a energie na zachovanie vlastného života. Zdravšie a lepšie živé živočíchy majú viacej nadbytočnej energie a herné správanie funguje ako určitý ventil tejto energie (Spencer, 1872). Podľa Spencera je hra ventilom energie, ale dnes vieme, že hra môže byť aj povzbudzujúcim, energiu „dobíjajúcim“ faktorom. Človek je schopný hrať sa i v prípade fyzického a duševného vyčerpania. Očividná je aj určitá snaha o kompenzáciu jednotvárneho zamerania individuálnej činnosti – striedanie jej intelektuálnej a fyzickej formy. Cez „hranie sa“ zvieratá zisťujú hranice svojich schopností a vylepšujú svoje zručnosti (Thompson, 1998). Prečo sa ale hrajú aj dospelí? Podľa Groosa „bytosť, ktorá raz spozná potešenie z hrania sa, bude z nej derivovať toto potešenie aj keď mladosť už bude preč“ (Groos, 1901, str. 81). Tieto teórie teda zdôrazňovali najmä biologickú funkciu prípravnej, testovacej fázy cvičení,

ale z psychologického hľadiska je podmienkou investovať energiu do hry čisto z potešenia z tejto činnosti (Groos, 1901).

Hru ako netriviálnu a významnú oblasť ľudského poznania predstavili najmä práce prvých etnografov, resp. antropológov, ktorí skúmali hry severoamerických Indiánov, hry v starom Egypte. Antropológia prispela k uvedomeniu si dôležitosti, resp. neodmysliteľnej prepojenosti hier a kultúry. V antropológii hry sa rozlišujú dva základné pojmy, na ktoré žiaľ slovenčina nemá samostatné výrazy:

1. **Hra ako „play“:** V tomto zmysle používa napr. Clifford Geertz pojem „deep play“ (Geertz, 1973). V tomto duchu Phillips Stevens, Jr. rozlišuje medzi hrou a prácou (Stevens, 1977). Podobne ako „play“, teda ako o dispozícii improvizovať v stále meniacom sa svete hovorí Thomas M. Malaby (2009);
2. **Hra ako „game“:** Game sa definuje ako sociálna aktivita, ktorá je podriadená širšiemu pojmu „play“ (Malaby, 2007). Na rozdiel od „play“, ide o aktivitu štruktúrovanú určitými, vopred známymi pravidlami. Je zameraná na výhru alebo napríklad na stávkovanie. Toto rozlíšenie nadobudlo nový rozmer po vzniku digitálnych hier asi od 80-tych rokov 20. storočia.

Do zorného poľa sociálnych a humanitných vied sa hra intenzívnejšie dostáva až v prvej polovici 20. storočia. Medzi najvýznamnejších expertov k problematike hry sa odvtedy radia Joan Huizinga, Roger Caillois a Eugen Fink. O nich si neskôr povieme viac. Veľký záujem o strategické hry a strategické rozhodovanie vzbudilo dielo *Teória hier a ekonomického správania* (Neumann, Morgenstern, 1944). Tento záujem viedol k sformovaniu vedného odboru – teórie hier (Morrow, 1994).

Podoby „hrania sa“ v histórii

Položme si na úvod jednoduchú otázku – hrali ste sa niekedy? Samozrejme. Ak by niekto odpovedal nie, pôjde skôr o nedorozumenie alebo nepochopenie významu tohto pojmu. V histórii sa podoby hry vyvíjali, u ľudí mala hra stále komplexnejšie a rozmanitejšie formy.

V počiatkoch civilizácie a v súčasne prežívajúcich prírodných spoločenstvách majú herné aktivity neoddeliteľné spojenie s prvkami práce. Mnohé hry sú vlastne napodobňovaním pracovných a spoločenských činností, ktorých zvládnutie je, resp. bude vyžadované pri plnohodnotnom zaradení sa do dospelého života spoločenstva. To bolo zväčša ovplyvnené rovnakým faktorom a to okamihom sexuálneho dozretia a akt prijímania bol vykonávaný v rámci iniciačných obradov, na ktoré sa pripravovalo aj niekoľko rokov. Tieto ceremoniály, ako neoddeliteľné súčasť kmeňovej kultúry, mali za úlohu preskúšať, ako jednotlivec ovláda zásady správania, zvyky a zákony spoločnosti a či sa naučil všestranne ovládať svoje telo.

Veľký dôraz sa kládol na preverenie odvahy a sily jednotlivca, jeho schopnosť znášať námahu a fyzickú bolesť. K tomu slúžili najrôznejšie hry a zápasy.

V egyptskej kultúre vysoký stupeň dosahovala tiež najmä kultivácia pohybu športom. Objavila sa tu pravdepodobne najstaršia stolová hra všetkých čias (5,5 až 6 tisíc rokov p.n.l.) a najstaršie zachované detské bábiky. Najrozšírenejšou formou aristokratickej zábavy bol lov, ale nemenej obľúbené bolo samotné „prizeranie sa“ danej aktivite. Najstaršou formou zábavy bolo sledovanie rozmanitých detských hier – od jazdy na človeku ako koňovi, udržiavanie rovnováhy na ramenách iných, po špeciálny skok do výšky, ktorý sa medzi egyptskými deťmi uchoval dodnes.

V Sparte bola hra podmienená výchove neohrozeného a bezcitného bojovníka. Dosahovalo sa to prísnyim fyzickým tréningom pod dozorom štátu a základný výcvik podstupovali aj dievčatá. Atény predstavovali v podstate opak spartanskej výchovy – obrat od výchovy slobodných občanov pre vojenské účely smerom k výchove jedinca ako skutočne slobodného občana. Hra tu mala nielen význam nadobúdania bojových schopností, ale aj didaktickú, rekreačnú a zábavnú funkciu. Mladíci sa namiesto vojny pripravovali v palaistriách a gymnáziách na vystupovanie na rôznych slávnostiach. Aténčania obdivovali zápasenie, potom beh, hod diskom, skok a box. Obľúbené boli aj závody na vozoch a závody na koňoch. Celkovo teda v Grécku nešlo len o víťazstvo v hrách, ritualizovaných spôsoboch boja. Súťaženie a zápolenie udržiavalo duševnú sviežosť bojovníkov až do doby zrelého veku, podieľalo sa na formovaní ich osobnosti. Obľúbenými hrami detí bolo napr. púšťanie draka, hojdačky a hojkanie na lane. Z kolektívnych hier to bola napr. tzv. „medená mucha“ (u nás „slepá baba“), či tzv. „džbán“ – jedno dieťa sedí na mieste a snaží sa chytiť druhé, ktoré pobieha okolo neho a všelijako to prvé štekli. Na rozdiel od Grékov prišli Rimanom záujmy ako hudba, tanec, poézia smiešne a nedôstojné. Orientovali sa najmä na cvičenia využiteľné v boji. Významným rímskym teoretikom výchovy bol Quitiliánus, u ktorého nachádzame prvé teoretické vyjadrenia o didaktickej funkcii hier: „Nezavrhujem, aby sa deťom dalo na hranie to, čo bolo vynájdené, aby ich povzbudilo k učeniu, napríklad písmenka vyrezané zo slonovej kosti alebo niečoho iného, čo je možné vymyslieť k väčšej radosti tohto veku a čo prináša deťom potešenie, ak to berú do ruky, ak sa na to pozerajú, ak to pomenúvajú...“ Hra sa teda v jeho ponímaní vždy spája s precvičovaním rôznych schopností. Ďalšími jeho myšlienkami sú, že hra je jednak známkou zdravého a čulého ducha, taktiež názor o vymiznutí priestoru pre tresty, ak by sa deťom poskytol dostatok hier.

Jednou z typických rímskych hračiek chlapcov bol orech. Slúžil ako prostriedok k hre pri snahe zasiahnúť čo najbližšie čiaru, či jamku, zároveň bol ako od-

mena pre víťaza. Častými hrami boli tiež poháňanie obručí, pretekánie sa v behu, nosenie sa na ramenách, či hádzanie malých kamienkov na cieľ. V hre dospelých dominovala obľuba stávkovať. Rímski cisári sa snažili poddaným poskytnúť dostatočnú zábavu, ktorá by im vyplnila časť, no zároveň upevnila ich mocenskú autoritu. Tým vznikali rôzne verejné slávnosti, ktoré sa stali neodmysliteľnou súčasťou starovekého Ríma. Obľúbenými boli súťaže konských záprahov a neskôr aj zápasy gladiátorov. Rímske hry vstúpili do dejín ako veľmi kruté, no zároveň monumentálne prevedené. Na rozdiel od Grécka tu však prevažovala pasívna zábava, ktorá človeka odvracala od existenčných úvah a stávala sa každodennou všednou aktivitou. (Čerpané z prednášok na Pedagogickej fakulte UK, Bratislava, 2013/2014)

Hra ako fenomén sám o sebe

Vidíme, že hra je osobitnou činnosťou, odlišujúcou sa od ostatných vlastnou formou, motívmi a celkovým zmyslom. Hra teda predstavuje fenomén sám o sebe a môžeme ju zaznamenať ako samostatnú ontickú entitu. Spomeňme, ako fenomén hry vnímajú tri koncepcné autority v tejto oblasti: holandský kultúrny historik Johan Huizinga (1872–1945), francúzsky spisovateľ, sociológ, filozof a literárny kritik Roger Caillois (1913–1978) a nemecký filozof a pedagóg Eugen Fink (1905–1975).

JOHAN HUIZINGA Vo svojom známom diele *Homo ludens* („Človek hrajúci sa“), odmieta dovtedajšie definície hry a ju samotnú považuje za fenomén, ktorý vytvoril ľudskú kultúru (*Huizinga, 2000*). Podľa Huizingu bola totiž kultúra už vo svojich prvotných fázach sprostredkovaná hrovým správaním a bola od neho neodlučiteľná: „Nevznikla z hry, ako sa živý plod oddeľuje od materského tela, ale vyvinula sa v hre a ako hra“ (*Huizinga, 2000, str. 34*). Cieľom diela bolo jednoznačne dokázať, že hra nie je len nejakou neviazanou zábavou. Čo sa týka pravidiel hry, Huizinga ich odlišuje od všeobecných pravidiel kultúry. Tie síce vznikli z hry, ale postupným vývojom spoločnosti nadobúdajú stále viac charakter vážnosti (hoci hráči v hre tiež musia pristupovať k jej fiktívnym pravidlám so všetkou vážnosťou). Keďže sa tým pádom zaoberá vzťahom hry a kultúry z diachrónneho hľadiska, môžeme jeho stanovisko nazvať historicko-antropologickým.

Vďaka svojej základnej téze – že kultúra je zrodená z hry – vníma človeka v prvom rade ako *homo ludens* (človek hrajúci sa), až potom ako *homo faber* (človek pracujúci). Ďalej poukazuje na podobnosť, resp. rovnakosť, s akou sa hrajú ľudia a zvieratá. Preto vlastne prichádza k logickému tvrdeniu, že kultúra je „vývojovo mladšia“ než hra ako taká – a teda všetko, čo človek koná, má svoj pôvod v hre

(umenie, právo, kultúra, veda atď...). Oproti teóriám hry ako prípravnej činnosti na dospelý život vidí hlavné ťažisko hry v zábave, ktorá z nej plynie. Svoju rolu tiež zohráva inštinkt, ktorým sa podľa neho vyznačujú najmä deti a zvieracie mláďatá. Huizinga ponúka niekoľko vysvetlení vzniku hier: 1. Hra ako proces zbavovania sa nadbytku životnej energie; 2. Hra ako napodobňovanie vrodené ľuďom; 3. Hra ako uvoľnenie napätia/relax; 4. Hra ako dôsledok potreby seba-kontroly; 5. Hra ako dôsledok prirodzenej súťaživosti a túžby po odreagovaní. Huizinga vníma odlišnosť hier ľudí a zvierat – dieťa si uvedomuje, že sa hrá, zvieranie. „V hre nutne poznávame ducha, lebo hra nie je hmota. Hráme sa a vieme, že sa hráme. Sme niečím viac než len rozumnými bytosťami, lebo hra je nerozumná“ (Huizinga, 2000, str.10). Huizinga považuje hru za fenomén, ktorý obohacuje život človeka a je komplementárny k „všednému životu“.

Huizinga vyznačil všeobecné znaky hry (najmä v zmysle „hrania sa“ – play):

1. Každá hra je slobodnou činnosťou.
2. Jej podstatnou súčasťou je určité vnútorné napätie, ktoré významnou mierou narastá pri hrách so súťaživým charakterom.
3. Vždy ju tvoria isté pravidlá, poriadok, ale nie „totalitného“ charakteru – tak sú v rámci hier umožnené zmeny, pohyb. Toto je zásadný rozdiel oproti vnímaniu hry v zmysle game – určitej uzavretej štruktúry pravidiel.
4. Hra stojí mimo bezprostredného uspokojovania základných potrieb, je činnosťou „len-tak“. Je „vykoľajením“ z bežného, obyčajného života.
5. Hra sa od bežného života odlišuje jej miestom a trvaním. Prebieha sama v sebe a len v rámci nej môžeme nájsť jej zmysel.
6. Ohraničenosť hry z časového hľadiska mala za následok jej ustálenie do pevnej kultúrnej formy, ktorá je predávaná tradíciou a ktorú je možné kedykoľvek opakovať. Pre zaistenie tohto opakovania sa tak vytvárajú spoločenstvá hráčov, pretrvávajúce v časoch mimo hru.

ROGER CAILLOIS Významným herným teoretikom a kritikom vyššie spomínaných Huizingových interpretácií je Roger Caillois. Jeho najznámejšie dielo *Hry a ľudia: maska a závrat* (Caillois, 1998). Cailloisovi v Huizingovej definícii chýba priestor pre stávky a hazardné hry, ktoré prirodzene považuje za súčasť sveta hry. Súhlasí, že duch hry je jedným zo základných stimulov pre vznik vrcholných prejavov kultúry v rámci spoločnosti, mravnej výchovy a intelektuálneho vývinu jedinca. Zaujímavou je jeho poznámka o hre ako označení určitého štýlu, spôsobu interpretácie. Môžeme hovoriť o určitom hernom štýle konkrétnej futbalistky, či hudobníčky alebo herečky. Čiže tie osobité rysy, ktorými sa určitý hráč odlišuje od ostatných hráčov tej istej hry (Caillois, 1998).

V pojme hra sa podľa Cailloisa kombinujú významy: obmedzenie, sloboda a vynaliezavosť. Rôzne typy hier potom po čase vyúsťujú do spoločnosťou vnímaných serióznejších foriem činností – súťaživé hry do športov, napodobňujúce do divadelných a iných umeleckých foriem a hazardné hry spolu s kombinačnými zasa často stoja na počiatku napr. matematických objavov. Každá hra vylepšuje, či podporuje duševnú alebo fyzickú schopnosť. V hre sa stáva ľahkým to, čo je v bežnom živote namáhavé a vyčerpávajúce, práve vďaka potešeniu, ktoré hra poskytuje. Hra mobilizuje rôzne prednosti (napr. usilovnosť, vytrvalosť, odvahu riskovať a pod.). Keďže vyžaduje od hráča tiež istú akceptáciu možného neúspechu, uvádza do lekcie sebaovládanie, učí povzneseniu sa nad aktuálny výsledok. Caillois poukazuje na hru ako základnú súčasť ľudskej existencie, no zároveň ju považuje za luxusnú aktivitu, ktorá predpokladá voľný čas (Caillois, 1998). Inak povedané, kto nemá uspokojené napr. základné fyziologické potreby, nebude sa „hrnúť“ do hry. A práve tu vidí Caillois najväčší nedostatok – hra spočíva v prekonávaní prekážok, ale tieto prekážky sú zvolené hráčom ľubovoľne a sú takmer fiktívne. Hra ako taká je teda „vydaná na milosť“ a nemilosť nude, presýtenosti alebo jednoducho zmene nálad. Cailloisa zaujíma aj „herný úpadok“ (gamblerstvo a pod.). Všetky typy hier podľa neho majú svoju „temnú, odvrátenú stránku“, ktorá sa môže ukázať v extrémnych prípadoch: agón – túžba po ovládaní druhých; aleatoria – hazard; mimikry – rozdzvenie osobnosti; ilinx – rôzne typy závislostí.

Caillois sa pokúsil roztriediť hry podľa primárnych vnútorných významov. Štyri primárne princípy tvoria horizontálnu líniu jeho klasifikácie (agonálne, aleatorické, vertigonálne a mimetické hry). Vertikálny rozmer umožňuje diferenciaciu hier od jednoduchých k zložitejším – od raných detských hier bez jasných pravidiel k stále väčšej zložitosti a komplikovanosti s presne sformulovanými pravidlami a pevnými konvenciami (Caillois, 1998, str. 32 – 58).

Agonálne hry – Názov je odvodený z gréckeho slova agon (zápas). Tieto hry sú založené na princípe boja, súperenia, súťaže. Ich zmyslom je dosiahnutie víťazstva na základe vynaloženého úsilia, obratnosti a vôle. Vývoj týchto hier smeruje od detského zápolenia a zápasenia vo všeobecnosti bez pravidiel, cez atletické až k športovým hrám s pomerne zložitými systémami pravidiel.

Aleatorické hry – Názov je odvodený z latinského slova alea (kocka). Tieto hry sú založené na princípe náhody a šťastia. Ich zmyslom je výzva osudu, pokúšanie šťastia. Výsledok hry nie je možné ovplyvniť úsilím ani vôľou a výhra je daná náhodou. Vývojovo na začiatku tieto hry predstavujú detské rozpočítavania a hádzanie kockou, či mincou, na konci škály zasa kartové hry, stávkovanie, rulety, lotérie, hry na automatoch, hazard vo všeobecnosti.

Vertigonálne hry – Názov je odvodený z latinského slova vertigo (závrat). Hry počítajú s vychýlením z rovnováhy, či všedností. Dosahovanie fyzického, resp. psychického pocitu „závratu“. Vývojový trend tohto typu hier začína detským šantením napr. na hojdačkách a kolotočoch a končí pri rôznych dnes obľúbených adrenalínových športoch a aktivitách.

Mimetické hry – Názov je odvodený z gréckeho slova mimesis (zobrazenia, nápodoba). Tieto hry sú založené na fantázii, napodobňovaní, predstieraní, až akosi predvádzaní. Ich vlastným zmyslom je duplikácia reality, zmazávanie rozdielu medzi skutočným a zdanlivým. Ich vývoj siaha od detského napodobňovania, cez iluzívne hry s bábikou, či bábkami k maskovaniu, preobliekaniu a hraniu rôznych rolí až k dramatickému, či filmovému umeniu.

EUGEN FINKE Vychádza z náhľadu, že „v reálnom živote sú ľudské rozhodnutia skoro vždy nezvratné a určujú ďalší vývoj človeka samého. V hre sa odohrávajú možnosti ľudského života, človek sa môže rozhodnúť, ako chce, bez obáv z následkov“ (*Fink, 1967, str. 31*).

„Nevážnosť hry tkvie v tom, že prostredníctvom ilúzií napodobňuje vážnosť sveta... hra je iluzórnou parafrázou ľudského sebauskutočňovania.“ (*Fink, 1967, str. 96*). Hra napodobňuje reálne ľudské činnosti formou „akože“. Každá naozajstná hra je – podľa Finka – ladená do plného prežitia, je v sebe „radostne povznesená“, je určitou formou katarzie. Ale radosť z hry môže rýchlo vyhasnúť, a tým zaniká aj hrové konanie. Fink rozlišuje niekoľko „momentov štruktúry hry“:

1. špecifická rozkoš, radosť;
2. zmysel hry;
3. herná obec;
4. pravidlá hry;
5. herný nástroj, hračka.

Hra je podľa neho hodná pozornosti „vážnej“ filozofie – jednak jej predmet nie je z hľadiska hodnôt dopredu zadefinovaný a hra celkove má bližšie k prirodzenému módu bytia človeka ako človeka.

Použité zdroje:

- Caillois, R. (1998) *Hry a lidé*. Praha: Nakladatelstvo štúdia Ypsilon.
- Fink, E. (1993). *Hra ako symbol sveta*. Praha: Český spisovatel.
- Geertz, C. (1973). Notes on the Balinese Cockfight, 412–53. In *The Interpretation of Cultures*. N.Y.: Basic Books.
- Greenberg, G., Haraway, M. H. (1998). *Comparative Psychology*. New York & London: Garland Publishing, Inc.
- Groos, K. (1901). *The Play of Man*. New York: Appleton.
- Huizinga, J. (2000). *Homo Ludens: o původu kultury ve hře*. Praha: Dauphin.
- Malaby, T. M. (2007). Beyond Play: A New Approach to Games. *Games and Culture*, 2(2007): 95–113.
- Malaby, T. M. (2009). Anthropology and Play: The Contours of Playful Experience. *New Literary History*, 40: 205-218.
- Morrow, J. D. (1994). *Game Theory for Political Scientists*. New Jersey: Princeton University Press.
- Newman, J. (2004). *Videogames*. London: Routledge.
- Rambush, J. (2010). *Mind Games Extended – Understanding Gameplay as Situated activity*. Linköping University: Departments of Computer and Information Science.
- Spencer, H. (1872). *The Principles of Psychology*. D. Appleton and Company.
- Schiller F., Wilkinson E., M. (1967). *On the Aesthetic Education of Man, in a Series of Letters*. Clarendon P.
- Stevens, P., Jr. (Ed.). (1977). *Studies in the Anthropology of Play*. West Point, NY: Leisure Press.
- Thompson, K.V. (1998). *Self Assessment in Juvenile Play*. In M. Bekoff & J. A. Byers (Eds.), *Animal Play: Evolutionary, Comparative, and Ecological Perspectives* (str. 183 – 204). Cambridge, England: Cambridge University Press.

METODIKA VO VÝCHOVE A VZDELÁVANÍ O HODNOTÁCH

Tatiana Cárová

Foriem a metód vzdelávania a výchovy v téme hodnôt možno vymenovať veľa. V tejto kapitole sa sústreďíme na priblíženie tých, ktoré najviac súvisia s aktivitami zahrnutými v tejto príručke, a tiež aj iných, ktoré sa historicky s tzv. „value education“ najviac spájajú.

Rôzne prístupy, metódy, princípy a pomôcky používané vo výchove a vzdelávaní v oblasti hodnôt úzko súvisia s rôznym filozofickým ponímaním hodnôt a ich zdroja, pričom základná otázka znie: čo je naším cieľom? Máme za cieľ vychovať/inšpirovať účastníkov k osvojeniu si určitých hodnôt, ktoré považujeme na základe určitého presvedčenia za želateľné, alebo je skôr naším cieľom účastníkov viesť k zamysleniu sa nad ich vlastnými hodnotami a k rešpektu voči rôznorodým hodnotám?

Podľa odpovedí na tieto otázky sa v histórii tzv. „value education“ formovali 2 rôzne smery, ktoré primárne sledovali jeden zo spomínaných cieľov, ale taktiež poznáme aj prístupy, ktoré sa zameriavajú na oba súčasne a presadzujú názor, že výchova a vzdelávanie a priori nemôžu byť hodnotovo neutrálne.

Prvý prístup pracovne môžeme nazvať „VÝCHOVOU A VZDELÁVANÍM K HODNOTÁM“, pretože jeho cieľom je posilniť, resp. vybudovať pozitívny vzťah účastníkov k určitým vopred vybraným a špecifikovaným hodnotám, ktorých osvojenie si je považované za žiadané, resp. za samotný cieľ výchovno-vzdelávacieho procesu.

Metódy vzdelávania k hodnotám sú rôzne. Už v roku 1972 Joyce a Weil identifikovali základné funkčné metódy, ako napríklad vysvetľovanie, pozitívne a negatívne posilňovanie či vzorový príklad („modeling“ anglicky pozn. red.). **Vysvetľovanie** je možno najprirodzenejšou formou výchovy a vzdelávania k hodnotám, po ktorej často siahajú rodičia i učiteľky, aby zdôvodnili deťom/študentom – aké hodnoty by mali vo svojom živote nasledovať a ako sa v súlade s nimi správať.

<p>Rola trénerky</p> <ul style="list-style-type: none"> • dominantná, expertná pozícia <p>Výhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • rýchle, priamočiare odovzdanie skúseností a dobrej praxe <p>Nevýhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • malý fokus na názory a potreby samotného účastníka • riziko neskoršej revolty voči hodnotám, ktoré si účastník časom nezvnutorní 	<p>Rola účastníka</p> <ul style="list-style-type: none"> • pasívna, prijímajúca <p>Výhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • rýchle zorientovanie sa v tom „čo sa má a čo sa nemá“ (poprípade aj prečo a ako sa na základe toho presne správať) <p>Nevýhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • znížená schopnosť samostatne sa rozhodovať a prijímať/budovať si nové hodnoty • znížená tolerancia voči hodnotám iných ľudí
---	---

Superka (1975) označil za najviac rozšírenú metódu vštepovania hodnôt „**pozitívne a negatívne posilňovanie**“, ktoré sa vyznačuje pochválením/ocenением želateľného správania účastníka, resp. jeho potrestaním za opak. V súčasnosti sa využívajú techniky založené na tomto princípe napr. aj v podobe rôznych herných/gamifikačných prvkov vo výchove a vzdelávaní mladých ľudí a aj dospelých. Za preukázanie/aplikovanie želateľnej hodnoty (napríklad vernosti voči obchodnému reťazcu) v praktickom počine (opakovanom nákupe) máte možnosť dostať ocenenie či už vo forme žetónov, vernostných bodov, alebo inej odmeny.

<p>Rola trénerky</p> <ul style="list-style-type: none"> • dominantná, expertná pozícia <p>Výhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • efektívne vštepenie alebo upevnenie pozitívnych hodnôt a ich aplikácií v správaní sa + odstránenie negatívnych • vybudovaná externá motivácia k budúceму nasledovaniu vštepených princípov <p>Nevýhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • ak sa motivácia nasledovať určité hodnoty časom nezvnutorní, môže po odstránení externej vyprchať 	<p>Rola účastníka</p> <ul style="list-style-type: none"> • pasívna, prijímajúca <p>Výhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • zapadnutie do určitej spoločnosti/komunity, vďaka dobrej orientácii v hodnotových rámcoch a nasledovaniu vhodných foriem správania sa <p>Nevýhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • znížená schopnosť sebamotivácie a kritického zmysľania v špecifických prípadoch, kde rôzne hodnoty prichádzajú do stretu
--	--

Vzorový príklad je ďalšou z tradičných metód, ktorá využíva ukážky príkladného správania na motivovanie účastníkov k ich nasledovaniu. Ukážky/príklady môžu pochádzať či už zo samotnej praxe – trénerka/učiteľka/rodička ide sama ostatným príkladom, alebo z histórie, rozprávok, či rôznych iných vedome zvolených príbehov. Dnes metóda „vzorového príkladovania“ ožíva napríklad v šate populárnej techniky story-tellingu, resp. rozprávania príbehov, ktorej cieľom v rámci výchovy a vzdelávania môže byť aj motivovanie a ovplyvňovanie postojov prostredníctvom zdieľania emocionálne silných príbehov.

Rola trénerky	Rola účastníka
<ul style="list-style-type: none"> • dominantná, expertná pozícia <p>Výhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • budovanie vnútornej motivácie účastníkov k želanému správaniu/osvojeniu si želaných hodnôt na základe obdivu k predstavenému modelu <p>Nevýhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • nemožnosť účelovo naprogramovať/priamo ovplyvniť intenzitu motivácie u všetkých účastníkov 	<ul style="list-style-type: none"> • pasívna, prijímajúca <p>Výhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • vytvorenie si vnútornej motivácie/citovej väzby k želaným hodnotám a formám správania sa <p>Nevýhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • riziko nasledovania aj „pochybných“ rolových modelov kvôli väčšej náchylnosti k citovej manipulácii

V súčasnosti sa okrem spomínaných tradičných metód využívajú vo výchove a vzdelávaní k hodnotám aj metódy hrania rolí, simulácií či zážitkových aktivít – s premysleným smerovaním k osvojeniu/posilneniu konkrétnych hodnôt a k budovaniu si náležitých osobnostných charakteristík. Príkladom takéhoto prístupu môže byť napríklad tzv. „Positive Youth Development“ (PYD), ktorý sa zameriava na pozitívne ovplyvňovanie vývoja mládeže prostredníctvom posilňovania pozitívnych hodnôt a foriem správania cez rôzne aktivity v rámci ich školy, rodiny, ako aj bližšej a širšej komunity. Tento prístup vychádza z pozitívnej psychológie a zakladá svoje predpoklady na tom, že ak budú potreby mládeže vo všetkých oblastiach pozitívne napĺňané, všetci mladí ľudia smerujú k pozitívnym hodnotám a môžu si perspektívne budovať príslušné charakterové črty.

Ak je cieľom výchovno-vzdelávacieho procesu dať účastníkom možnosť ujasniť si a spoznať ich už osvojené hodnotové rámce a presvedčenia, hovoríme v teórii skôr o „**VÝCHOVE A VZDELÁVANÍ O HODNOTÁCH**“. Tento prístup stavia na teoretických základoch z psychológie od Piageta (1965) a neskôr Kohlberga (1966), ktorých najmä zaujímal mechanizmus, akým sa vyvíja naša hodnotová/morálna argumentácia.

Tento prístup vychádza z presvedčenia, že správanie ľudí je ovplyvňované hlavne internými a nie externými faktormi, a teda najúčinnším výchovno-vzdelávacím postupom pri budovaní si hodnôt je dať účastníkom priestor a možnosť odhaliť a porozumieť svojim vnútorným racionálnym a emocionálnym, vedomým i podvedomým procesom, ktoré ovplyvňujú ich hodnotové uvažovanie. Niektorí radikálni zástancovia tohto prístupu (*Raths, Harmin, Simon 1966*) dokonca považujú prvý prístup založený na vštepovaní alebo posilňovaní „želateľných“ hodnôt za zvrátený alebo neetický, pretože ukracuje účastníkov o možnosť vytvoriť si svoj vlastný hodnotový systém a naučiť sa rešpektovať hodnoty vychádzajúce z iných kultúr, národov a spoločností.

Historicky najpoužívanjšie výchovno-vzdelávacie metódy v súlade s týmto prístupom sú založené na tzv. riešení **morálnych dilem**. Morálne dilemy sú situácie, v ktorých účastník rieši morálne konflikty tak, že si premyslí ich riešenie a následne svoje názory obhajuje pred ostatnými účastníkmi, ktorí argumentujú v prospech svojich riešení – a tak si navzájom rozširujú svoje pohľady na rovnakú a zdanlivo jasnú situáciu. Metódy, ktoré trénerky v aktivitách používajú na ich uvedenie, sú napríklad **skupinové diskusie**, **simulácie**, **rolové hry** alebo **prípadové štúdie**. Rola trénerky je v týchto situáciách dôležitá, najmä pre vytvorenie dôvernej atmosféry v skupine, podporu úprimného vyjadrenia vlastných názorov účastníkov, ako aj pre zachovanie vzájomného rešpektu v diskutovaní o rôznych riešeniach morálnej dilemy.

Rôzne štruktúrované **diskusné techniky** (párová diskusia, diskusia v malých skupinách, celoskupinová diskusia, technika „rieka“/„snehová guľa“ a iné) sú najjednoduchšou formou vytvorenia príležitosti pre riešenie morálnych dilem. Spoločným bodom rôznorodých diskusných techník je presadzovanie výlučne podpornej roly trénerky ako procesovej facilitátorky, ktorej vplyv na vývoj výchovno-vzdelávacieho procesu je limitovaný na výber témy (konkrétnej morálnej dilemy) a vytvorenie podpornej a nehodnotiacej atmosféry pre otvorenú diskusiu účastníkov. Ďalším spoločným menovateľom rôznorodých diskusných techník z pohľadu účastníkov je zameranie sa na:

- nadviazanie vnútorného dialógu samého so sebou, s ostatnými účastníkmi a s trénerkou so zámerom ujasnenia si vlastných hodnotiacich nastavení a spoznania iných,
- tréningovanie aktívneho počúvania iných názorov na riešenie toho istého prípadu,
- precvičovanie racionálnej analýzy rôznych aspektov vybraných hodnotových konfliktov, následnú argumentáciu a porovnávanie možných následkov a dosahov rôznych riešení v ich reálnych aplikáciách.

<p>Rola trénerky</p> <ul style="list-style-type: none"> • aktívna, podporná <p>Výhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • nemožnosť sprevádzanie účastníkov pri diskutovaní priebežným facilitovaním diskusie, malými zásahmi na usmernenie diskusie konštruktívnym smerom <p>Nevýhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • nemožnosť účelovo naprogramovať/priamo ovplyvniť výsledok diskusie, resp. závery, ktoré si účastníci z diskusie odnesú • riziko pasívneho prístupu zo strany účastníkov alebo naopak – vzniku konfliktov 	<p>Rola účastníka</p> <ul style="list-style-type: none"> • aktívna, zapájajúca sa <p>Výhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • možnosť ujasniť si a prezentovať svoj vlastný názor/hodnotové presvedčenie v bezpečnej atmosfére • možnosť precvičiť si zručnosti analyzovania, argumentovania a vyhodnotenia informácií k danej téme • inšpirácia od ostatných, možnosť rozšíriť si obzory <p>Nevýhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • riziko nechuti diskutovať otvorene na háklivú tému – prílišné odhalenie sa pred ostatnými ľuďmi • riziko nepochopenia a konfliktov
--	---

Ďalšie metódy, ktoré sú v rámci tohto prístupu využívané vo výchovno-vzdelávacom procese, spája to, že sú primárne založené na **sebareflexii**. Viac ako na racionálnu argumentáciu sa sústreďujú na dôkladné sebaspoznanie účastníka – hlavne v emocionálnej oblasti. Najdôležitejším cieľom, ktorý nimi trénerka sleduje, je precvičenie schopnosti kritického zmysľania a postupné dosahovanie vedomej konzistencie medzi tým, aké človek zastáva hodnoty a ako sa správa navonok. Trénerka tu opäť zastáva skôr podpornú a facilitačnú rolu, pričom od účastníkov sa očakáva aktívna participácia.

Konkrétne metódy, ktoré na stimulovanie sebaepochopenia a reflektovania svojich vlastných pocitov, myšlienok, činov a hodnôt využívame, sú napríklad rôzne formy **rolových hier, simulácií, zážitkové učenie, sebaanalýza prostredníctvom dotazníkov, hry, či rôzne kreatívne metódy**. V rámci aktivít v tejto príručke využívame viaceré z nich, pričom najviac sú zastúpené rolové hry.

Rolové hry

„Rola je spôsob vyjadrenia skupinových noriem a spoločenských tlakov pôsobiacich na individualitu alebo skupinu. Charakterizuje niečie spoločenské správanie... Keď na seba ľudia berú nejakú rolu, používajú repertoár typov správania, ktoré sú od danej roly vyžadované.“ (*Van Ments, str. 7*)

Ako hovorí Ladousse (1987) myšlienka „roly“ je postavená na účasti v špecifickej situácii a „hra“ sa asocjuje s bezpečným prostredím a stimulujúcou kreativitou.

Idea rolovej hry je teda veľmi jednoduchá – dať účastníkom možnosť praktizovať interakcie s inými ľuďmi v určitých rolách. Napriek tomu, že človek sa chtiac-nechtiac ocitne počas života vo viacerých rolách (napríklad elektrikárka, matka, dcéra, kolegyňa, sestranica, zákazníčka, manželka...), rolové hry sú jedinečnou príležitosťou, aby si ich účastníci v krátkom časovom výseku vyskúšali na vlastnej koži viac, vrátane takých rolí, v ktorých by sa možno v reálnom živote nikdy neocitli, alebo ktoré sú vymyslené. Ak sa trénerke podarí motivovať účastníkov, aby si predstavili, že sa nachádzajú v situáciách, ktoré by inokedy nemali možnosť zakúsiť, môžu sa naučiť nielen o danej situácii, ale najmä o sebe samých veľa nového. To je spôsob, akým si prostredníctvom rolových hier účastníci budujú silnejšie seba porozumenie, ako aj empatiu voči iným ľuďom/rolám.

Rola trénerky

Po uvážení, či a akú rolovú hru do výchovno-vzdelávacieho procesu včleniť vzhľadom na ciele, účastníkov a externé faktory ovplyvňujúce vzdelávanie, zvyčajne je trénerka zodpovedná za tieto kroky:

1. Identifikácia základného kontextu/ukotvenia rolovej hry
 - Je dôležité vybrať pre účastníkov a ciele vhodný typ a kontext rolovej hry, do ktorej sa budú vedieť prirodzene alebo s malou námahou vžiť.
2. Príprava, opis situácií/rolí
 - Možnosti variácií postáv a situácií sú v hraní rolí takmer neobmedzené, ako aj hĺbka ich vykreslenia v inštrukcii, čo dáva jednak trénerke veľký priestor na prispôbenie aktivít potrebám účastníkov a vzdelávacím cieľom, a tiež účastníkom slobodu uplatniť svoju predstavivosť.
 - Podľa uváženia môžu byť inštrukcie buď podrobnejšie – ak chceme mať viac kontrolu nad spôsobom stvárnenia rolí a odbremeniť účastníkov od zodpovednosti za stvárnenie určitých rolí, alebo voľnejšie opísané – keď dávame účastníkom priestor pre ich vlastnú predstavivosť a interpretáciu jednotlivých rolí.
3. Príprava miestnosti a materiálov

4. Facilitácia rolovej hry + debriefingu/reflexie

- Na záver rolovej hry je dôležité zabezpečiť dôkladné uzavretie hry a vystúpenie z rolí zapojených účastníkov. Potom nasleduje reflexia, ktorej cieľom je rozobrať odohrané situácie a pomôcť účastníkom uvedomiť si aplikácie a závery z rolových situácií, prepojitelne do ich bežného života.
- Niekedy rolové hry poskytujú natoľko silný zážitok, že školiteľku zvädza nechať ho v účastníkoch doznievať ako osvieženie tradičného výchovno-vzdelávacieho procesu na úkor následnej diskusie o danom zážitku. Reflexia je však časť aktivity, ktorá tvorí jej neodmysliteľnú súčasť a pomáha naplneniu stanovených cieľov tým, že si prostredníctvom nej účastníci zosumarizujú, čo sa stalo, uvedomia si pre seba niektoré dôležité poznatky a vytvoria prepojenia na reálne situácie, ktoré v budúcnosti môžu zažiť.
- Pre dosiahnutie najväčšieho efektu by mal byť proces debriefingu štruktúrovaný a premyslený, pričom nadobúda približne takýto postup:
 - De-rolovanie účastníkov.
 - Ujasnenie, čo sa udialo (faktuálny level), vysvetlenie nejasností a omylov.
 - Vypustenie napätia/silných emócií.
 - Priestor na sebaopozorovanie a sebauvedomenie – čo som si o sebe uvedomil v tejto rolovej hre?
 - Analýza uvedomení a správania jednotlivých rolí spojených s cieľmi aktivity.
 - Prepojenie analýzy s kontextom hlavnej témy vzdelávania, prepojenie s predchádzajúcimi skúsenosťami a vedomosťami.
 - Vyvodenie bodov na zamyslenie a záverov z niektorých zistení v súvislosti s hlavnou témou rolovej hry.
 - Plán na aplikáciu zistení v budúcich situáciách, kroky k ďalšiemu sebaspoznávaniu.
 - Plánovanie ďalších krokov s účastníkmi.

Sumarizácia **výhod** zapojenia rolových hier (inšpirované podľa *Van Ments*, str.13):

1. Umožňuje účastníkom vyjadriť skryté pocity, súkromné problémy a záležitosti.
 2. Umožňuje účastníkom empatizovať s ostatnými a porozumieť ich motíváciám.
 3. Dáva prax s rôznymi typmi správania.
 4. Zobrazuje zovšeobecnené spoločenské problémy, dynamiku skupinovej interakcie.
 5. Oživuje akademické/opisné prostredie.
 6. Dáva príležitosť menej výrečným účastníkom a zvýrazňuje dôležitosť neverbálnych a emocionálnych reakcií.
 7. Motiváčna a efektívna, pretože zahŕňa aktivitu.
 8. Premosťuje priepasť medzi tréningom a skutočnými prípadmi z praxe.
 9. Mení postoje bezpečným spôsobom.
-

Sumarizácia **nevýhod** zapojenia rolových hier (inšpirované podľa *Van Ments*, str.16):

1. Trénerka stráca kontrolu nad tým, čo a v akom poradí sa účastníci naučia.
 2. Hrozia zjednodušenia reálnych komplexných situácií.
 3. Proces trvá dlhšie a vyžaduje si väčšiu prípravu, zapojenie ľudí a pomôcok.
 4. Závisí od kvality a pripravenosti školiteľky a účastníkov.
 5. Môžu vyvolať rezistenciu alebo odmietnutie účastníkov.
 6. Môžu byť vnímané ako príliš nadnesené a viac pre zábavu ako pre učenie.
 7. Môžu ukrátiť učenie o fakty a teóriu.
 8. Keďže táto technika je veľmi mocná a môže vyvolať rôzne reakcie a neočakávané situácie, je dôležité, aby k nej trénerka pristupovala systematicky a bola si vedomá rôznych spôsobov jej využitia.
-

Ďalšia populárna metóda rozšírená najmä vo vzdelávacích programoch z anglo-amerického prostredia je tzv. „**Action learning**“ alebo učenie sa praxou/zážitkom, kedy si účastníci formujú svoje hodnoty priamou interakciou v prostredí alebo situáciách, ktoré sú potenciálnym spúšťačom uvedomovania si/aplikovania osobných hodnôt v konkrétnom správaní. Veľakrát je táto metóda spájaná s pôsobením mimo tradičného výchovno-vzdelávacieho procesu (mimo školy, tréningovej miestnosti, atď.) – napríklad v komunite, neziskovej organizácii, atď. Táto metóda vychádza z presvedčenia, že ľudské bytosti sú primárne interaktívne a učia sa najviac v súčinnosti s inými – v medziľudských interakciách, ako aj v interakcii s prostredím, v ktorom pôsobia.

<p>Rola trénerky</p> <ul style="list-style-type: none"> • asistentská, podporná <p>Výhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • hlavná úloha spočíva „iba“ vo vytvorení príležitosti na učenie sa vlastným zážitkom: stačí poradiť s výberom vhodných aktivít na stimulovanie učenia, interagovať s účastníkom podľa jeho potrieb, resp. mu pomôcť v prípade výskytu problémov či krízových situácií <p>Nevýhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • nemožnosť presne naprogramovať/priamo ovplyvniť výsledok učenia, resp. závery, ktoré si účastník zo zážitku odnesie 	<p>Rola účastníka</p> <ul style="list-style-type: none"> • veľmi aktívna, zapájajúca sa <p>Výhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • príležitosť na učenie sa vlastným zážitkom – prostredníctvom riešenia skutočného problému/situácie, ktorý považuje účastník za relevantný • možnosť uvedomiť si v „skúšobnom“ prostredí svoje hodnoty, vedomé i podvedomé reakcie cez zažívanie osobnej zodpovednosti za vlastné rozhodnutia a činy • inšpirácia od ostatných, možnosť rozšíriť si obzory <p>Nevýhody</p> <ul style="list-style-type: none"> • riziko „priveľkého sústa“ – ak príliš veľa dojmov zatieni sebauvedomenie
--	--

Výber jednotlivých metód a konkrétnych techník, pri výchove a vzdelávaní či už k hodnotám alebo o hodnotách by mal korešpondovať so stanovenými cieľmi procesu a taktiež vyhovovať cieľovej skupine ako i trénerskému štýlu trénerky. Potom, ako si trénerka zodpovie otázky: „Prečo chcem použiť práve túto metódu? Ako jej výber zapadá do celkového výchovno-vzdelávacieho procesu?“, zväži spôsob, akým metódu využije v konkrétnej časovo obmedzenej aktivite a nadizajnuje si jej štruktúru a priebeh.

Tipy pre úspešné vedenie aktivít

Pri aplikácii všetkých spomínaných metód a techník používaných v oboch prístupoch k výchove a vzdelávaniu v oblasti hodnôt odporúčame vychádzať z tzv. Bloomovej koncepcie holistickej výchovy a vzdelávania (1956). Podľa nej sa majú trénerky rovnomerne zameriavať na budovanie troch oblastí kompetencií účastníkov, a to: na vedomosti (kognitívna oblasť), zručnosti (psychomotorická oblasť) a postoje či hodnoty (afektívna oblasť). Vzhľadom na to, že aktivity obsiahnuté v tejto príručke sa zaoberajú reflexiou hodnôt, primárna oblasť, ktorú rozvíjajú je afektívna. Ovplyvňovanie postojov je náročnejšie než budovanie vedomostí alebo zručností, a teda si facilitovanie aktivít s dôrazom na rozvoj afektívnej zložky kompetencií vyžaduje špeciálnu prípravu/uvedomelosť zo strany trénerky. Z našej vlastnej skúsenosti, ako aj s podporou pedagogickej teórie uvádzame aspoň tieto tipy pre úspešné vedenie aktivít v tejto príručke:

1. Vyváženie obsahu a procesu

Podľa Janet Bennett – autorky tzv. *Vývojového modelu interkultúrnej citlivosti (Developmental Model of Intercultural Sensitivity, 1993)* – je pre efektívne dosiahnutie výchovno-vzdelávacích cieľov v učení, ktoré zahŕňa hodnoty dôležité zladiť obsahovú a procesovú náročnosť aktivity. Aby sa účastníci čo najviac naučili, je potrebné, aby napríklad obsah, ktorý predstavuje pre účastníkov veľkú výzvu, bol vykompenzovaný menej náročným procesom a naopak. Toto pravidlo je náročné dodržať najmä v prípade, že máme v skupine účastníkov v rôznych štádiách intelektuálneho a emocionálneho vývoja, avšak je dobré ho zväžiť pri kombinovaní metodiky s obsahom učenia, spolu s rizikovou úrovňou (levelom) aktivít.

2. Zváženie rizikovej úrovne aktivít

Rizikovú úroveň aktivity môžeme podľa Bennettovej definovať ako situáciu, keď sa účastníci:

- A. nevedia posunúť v učení, lebo je to nad ich vývinové alebo intelektuálne schopnosti,
- B. nemôžu zúčastniť aktivity, lebo presahuje ich psychologický vývin alebo emocionálny level komfortu,
- C. účastníci sú žiadaní odhaliť (či už v správaní alebo verbálne) niečo, čo považujú za príliš intímne alebo trápne.

Ktorákoľvek z týchto situácií môže vyústiť do odmietnutia účastníka zúčastniť sa na aktivite buď fyzicky alebo emocionálne. Trénerke v takýchto situáciách odporúčame rešpektovať rozhodnutie účastníka a nenútiť ho do podstupovania rizika, a v prípade, že ide o viac účastníkov – zväžiť modifikovanie aktivity podľa bodu 1.

3. Dôležitosť debriefingu

Vo väčšine aktivít obsiahnutých v tejto príručke je súčasť procesu aj seba-poznanie ako krok k pochopeniu ďalších súvislostí. Vzhľadom na tento fakt, odporúčame tak v rolových hrách, ako aj v zážitkovom učení a iných metódach dbať na poctivé odvedenie reflexie/debriefingu. Hovorí sa, že dobrá reflexia by mala zabráť dvojnásobok času ako samotná aktivita, pričom jej štruktúra a smerovanie by mali byť trénerkami vopred dobre premyslené. Väčšinou sa v postupnosti kladených otázok inšpirujeme Kolbovým poznávacím cyklom (1984) a pýtame sa najskôr na samotný zážitok („Čo sa udialo?“), potom na pocity a vysvetlenia („Ako som sa cítil a prečo? Prečo sa to udialo? Prečo sme reagovali tak, ako sme reagovali? Aké boli dôvody?“), ďalej na súvislosť daných zistení so širším kontextom („Ako možno tieto naše poznatky z konkrétnej aktivity vzťahovať na širší

kontext/na tému, o ktorej sa rozprávame? Aké vidím prepojenia so skutočnosťou? Čo sme sa naučili? Ako to môžem využiť vo svojom reálnom živote?“), a napokon na plánovanie aplikácie poznatkov do praxe („A teraz čo? Ako môžeme využiť to, čo sme sa naučili? Aké zmeny môžeme iniciovať?“).

4. Integrita trénerky

Aj keď v učení o hodnotách trénerka často zastáva rolu facilitátorky a účastníci sa vo veľkej miere zaoberajú najmä spoznávaním seba samých a svojich spoluúčastníkov, netreba podceňovať dôležitosť vplyvu, ktorý trénerka na účastníkov má. Konštruktívne smerovanie diskusií a učiaceho procesu, vytváranie podpornej a akceptujúcej atmosféry v skupine, ako aj vyjasňovanie nedorozumení a možných konfliktov sú primárne na pleciach trénerky, ktorá je často účastníkmi vnímaná ako rolový model. V prípade, že trénerka v rámci učenia vysvetľuje napríklad dôležitosť sebapoznania, sebavyjadrenia či empatie voči iným, je dobré, keď aj ona sama demonštruje tieto postoje vo svojom trénerskom prístupe.

5. Odbúranie verzus posilňovanie predsudkov

Aj keď všeobecným zámerom výchovno-vzdelávacieho procesu o hodnotách je povzbudzovať kritické myslenie a narušiť stereotypy a predsudky v rôznych témach, pri niektorých rolových hrách sa môže stať, že účastníci zobrazia určité postavy stereotypne a akoby nechtiac potvrdzujú predsudky, ktoré sú prítomné v spoločnosti. Pre trénerku je dôležité byť si tohto rizika vedomá a v prípade, že sa s takouto situáciou stretne, ošetriť ju v reflexii alebo pri inej vhodnej príležitosti, pokiaľ uzná za potrebné. Niekedy sa účastníci k tejto téme vyjadria v reflexii sami, pretože niektorým z nich to mohlo počas aktivity prekážať a neboja sa diskutovať otvorene. V iných prípadoch je to primárne trénerkina zodpovednosť, aby zabránila možnému podvedomému upevňovaniu predsudkov.

Použité zdroje:

- Bennett, M. J. (1993). *Towards a Developmental Model of Intercultural Sensitivity. Education for the Intercultural Experience*. Yarmouth, ME: Intercultural Press.
- Brendtro, L.K., Brokenleg, M. and Van Bockern, S. (2009). *Reclaiming Youth at Risk: Our Hope for the Future*. Bloomington, Indiana: Solution Tree.
- Joyce, B., Weil, M. (1972). *Models of Teaching*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Kohlberg, L. (1966). *Moral Education in the Schools: A Developmental View*. The School Review, Volume 74, Spring 1966.
- Kolb, D. (1984). *Experiential learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Kupchenko, I., Parsons, J. (1989). *Ways of Teaching Values: An Outline of Six Values Approaches. Canada and Citizenship Education*. Toronto: Canadian Educational Association. Available online at files.eric.ed.gov/fulltext/ED288806.pdf.
- Ladousse, P.G. (1987). *Role Play*. Oxford University Press.
- Piaget, J. (1965). *The Moral Judgment of the Child*. New York: Free Press.
- Raths, L.E., Harmin, M. and Simon, S.B. (1966). *Values and Teaching*. Charles. E. Merrill.
- Superka, D.P., Ahrens, Ch., Johnson, P.L. (1975). *Values Education: Approaches and Materials*. ERIC Clearinghouse for Social Studies.
- Van Ments, M. (1983). *The Effective Use of Role Play: A Handbook for Teachers and Trainers*. London: Kogan Page.

A: DROBNOSTI

(Drobné hrátky, „icebreakers“, „energizers“,
iskierky k úvodu do diskusií o hodnotách)

Nie vždy sú účastníci tréningov alebo sedení o hodnotách okamžite pripravení zapojiť sa do náročnej diskusie. Nie vždy majú náladu klásť si vážne a dôležité otázky a odpovedať si na ne. Niekedy na úvod potrebujú „mostík“, „zapaľovač“, iskru, ktorá im umožní preladiť sa.

Podobne to môže byť aj na konci blokov. Ak napríklad vieme, že máme k dispozícii iba desať minút a žiadny väčší priestor na dlhú diskusiu a začínanie nejakej úplne inej rozsiahlej témy, ale cítime, že by sa hodila nejaká „bodka“, príjemné ukončenie dlhého bloku... Na takýto účel slúžia drobné hry. Hrátky majú slúžiť ako úvod do tematických blokov, na spustenie diskusie alebo uvoľnenie upätej atmosféry, alebo na ich úplný záver – na jednoznačné tematické ukončenie dlhších a náročnejších aktivít. Niekedy môžu poslúžiť ako dobrý nástroj na rozdelenie do podskupín, rýchle otestovanie, či téma, ktorej sa ide me venovať, ľudia zaujíma, či im niečo hovorí, či sa s podobnými otázkami už stretli. Nemali by trvať dlhšie ako 5 – 10 minút a spravidla nevyžadujú žiadne komplikovanejšie pomôcky ani veľkú prípravu. Väčšinou spočívajú v jednoduchej otázke alebo podnete. Trénerka alebo lektorka by mala vybrať takú, ktorá tematicky ladí s veľkou aktivitou, ktorej sa skupina bude venovať (alebo sa práve venovala dlhšie). Pri ich opise – na rozdiel od dlhých aktivít – uvádzame len stručné vysvetlenie a opis drobnej hrátky. Pri týchto drobných hrátkach spravidla chceme poukázať len na jeden drobný jav, je to ako ukázanie prstom: „Aha! Aj toto je zaujímavé... aj o tom by sa dalo pouvažovať...“ Neočakáva sa, že skupina a lektorka by mali príliš analyzovať, hodnotiť to, čo práve zažili, to je viac úlohou veľkých komponovaných hrátok, hrania rolí a štruktúrovaných diskusií, ktoré tvoria ťažisko tejto príručky. Nechajte sa inšpirovať niektorou z týchto drobností.

Tu je tucet z nich¹:

1 Autorom (inak neoznačených) drobných hrátok v kapitole je Dušan Ondrušek

Hrkálky²

Lektorka pripraví toľko škatuliek, koľko je členov skupiny (napríklad 20 škatuliek pre 20 člennú skupinu). Škatulky sú rovnakého tvaru s nepriehľadným obalom (napríklad škatulky od filmov do fotoaparátu alebo škatulky od liekov). Pred samotnou hrou tak, aby to hráči nevideli, lektorka naplní vždy dvojicu škatuliek iným materiálom (piesok, hrach, špendlíky, kúsky papiera, voda... niektoré materiály sa môžu odlišovať len nepatrne.) Škatulky sa postaví na stôl a každý hráč si vezme jednu, s prosbou, aby ju zatiaľ neotváral (ak je nepárny počet účastníkov, tak sa do hry pridá aj lektorka a tiež si vezme jednu škatulku). Lektorka vyzve hráčov, aby sa postavili, poprechádzali a pohrkali škatulkou. Úlohou je pozorne načúvať a nechať hráčov, aby sa zoskupili do dvojíc podľa rovnakého „hrkania/šramotenia/žblnkania“. Ak všetci majú pocit, že sa dvojice správne našli, hráči otvoria škatulky, aby to skontrolovali. Kto to mal ľahké, kto to mal ťažké a prečo? Pomáha hudobný sluch? Čo vás poplietlo? V akých životných situáciách sa musíme spoliehať len na jeden zmysel? Môžu byť v tejto hre úspešní aj nepočujúci – vďaka čomu? Odlišujeme sa v rytmických pohyboch, keď hrkáme? Prečo? Ako by ste týchto ľudí zaradili do podskupín podľa rytmického typu hrkania?

Hru možno využiť aj v situácii, keď potrebujeme skupinu rozdeliť do náhodných diskusných dvojíc.

Líšky a kameň

Lektorka premietne na stenu obrázkov tak, aby ho mohli sledovať všetci naraz.³

2 Inšpirované podľa Susanne Beermann (S. Beermann, M. Schubach, O. E. Tornow, 2015)

„Keď sa pozriete na ten obrázok... zdá sa vám tam niečo zvláštne? Áno, vyzerá to tak, že kameň padá na jednu z líšok? ... Áno, je to reálna fotka, bez úprav, bez Photoshopu, žiadna fotomontáž, reálny záber fotoaparátom. Situácia na fotke vyzerá neppravdepodobne, ale má logické vysvetlenie.“ (Vysvetlenie sa nachádza pri obrazovej prílohe v závere publikácie.) Trénerka nechá 5 – 10 minút skupinu diskutovať o rôznych hypotézach, kým sa nedopracujú k správnej odpovedi. Keď ju nakoniec niekto zo skupiny objaví, trénerka ho/ju pochváli a pochváli aj celú skupinu za schopnosť poskladať rôznorodé pozorovania a úvahy a dopracovať sa k správnej odpovedi. Prečo nevidíme hneď logické vysvetlenie pre skutočnosť, ktorá sa nám na prvý pohľad zdá iná? Prečo si vymýšľame a niekedy sme schopní ľahko uveriť krkolomným, konšpiračným teóriám? Čo pomohlo, keď ste skladali správnu odpoveď? Prečo máme tendenciu skoro sa vzdávať a uspokojiť sa s prvou aj keď povrchnou odpoveďou? Kto ste sa ocitli v situácii takmer neriešiteľnej úlohy? Čo vám pomohlo doriešiť ju? V čom je táto situácia podobná hodnotovým sporom, keď vychádzame z jedinej osvedčenej perspektívy? Čo nám pomáha neuveriť v dogmu, ale tomu k čomu dochádzame vlastným rozumom? S čím počítajú authority, ktoré šíria jednoznačné pravdy a nie sú ochotné uznať relativitu právd a potrebu pracovať s pluralitnými interpretáciami sveta?

Kruhy vo vzduchu

Lektorka poprosí hráčov, aby si na chvíľu vzali do ruky pero (môže byť aj ceruzka) a podržali ho tak, že ruku, ktorou držíme pero, máme mierne pred sebou vo výške brucha a hrot pera natočíme tak, že sa naň zhora dívame. „Prosím, začnite špičkou pera do vzduchu kresliť kruh tak, že kreslíte jeho obvod a špičkou pera pohybujete proti smeru hodinových ručičiek... robia to už všetci... výborne...nemeňte ten pohyb, stále kreslíte krúžky proti smeru hodinových ručičiek... áno, stále pokračujeme... len skúste ruku dvíhať vyššie... neprestávame kresliť... vyššie... vyššie... až máme ruku nad hlavou a stále kreslíte tie isté kruhy... špičkou pera mierite k stropu, ako keď ste ich kreslili na strop... nemeníme a neprerušujeme pohyb... stále platí, že robíte krúžky v smere proti pohybu hodinových ručičiek...“ (ľudia sa začínajú smiať, takže lektorka pokračuje) ... „Počúvajte...niektorí ste asi nedodržali ten pohyb proti smeru hodinových ručičiek... takže si to vyskúšame ešte raz...“ Po opätovnom vyskúšaní s rovnakým výsledkom sa lektorka pýta: „Ako to, že nedržíme smer kreslenia kruhu? Došlo k zmene pohybu alebo zmene perspektívy? Čo je správne označenie nášho smeru pohybu? Kedy sa v živote dostávame do situácií, že to isté konanie pomenovávame inak? Máte niekto príklad takej situácie? Čo môžeme urobiť, aby sme sa v takých situáciách lepšie rozumeli?“

3 Farebný obrázok nájdete v prílohe na str. 173. V lepšom rozlíšení ho nájdete na adrese <https://goo.gl/p6nnSI>.

Čo majú spoločné tvoje ruky?

Skupina utvorí dvojice. Tie si sadnú proti sebe a obaja ľudia z dvojice vyložia svoje ruky na stôl pred seba, (alebo, ak tam nie sú stoly, tak jednoducho ich držia chvíľu vo vzduchu pred sebou) a každý z partnerov vo dvojici si 2 – 3 minúty pozorne obzrie ruky toho druhého z dvojice.

Inštrukcia pre polovicu z dvojíc je: *„Dobre si poobzerajte obe ruky kolegu/kolegyne, ktorý/á sedí pred vami. Mlčte, pozorujte a snažte sa objaviť čo najviac odlišností medzi jeho/jej pravou a ľavou rukou. Môžu to byť aj úplné drobnosti (ináč zastreihnutý necht, inak vedúca presvitajúca žilka, chlípky, vrásky... čokoľvek)“*.

Inštrukcia pre druhú polovicu z dvojíc je: *„Dobre si poobzerajte obe ruky kolegu/kolegyne, ktorý/á sedí pred vami. Mlčte, pozorujte a snažte sa objaviť čo najviac rovnakých charakteristík medzi jeho/jej pravou a ľavou rukou. Môžu to byť všeobecné charakteristiky aj veľmi špecifické javy, ktoré si všimnete na oboch rukách súčasne.“* Po asi 3 minútach lektorka vyzve dvojice, aby si povedali svoje pozorovania. Čím viac sa dvojice rozprávajú, tým viac odlišností (alebo podobností) medzi oboma rukami nachádzajú.

Veci a javy naokolo vyzerajú nezaujímavé len na prvý pohľad. Pri podrobnejšom pohľade a ochote zaujímať sa o seba a svet okolo, objavíme nepreberné množstvo podobností, odlišností pre hodnotenie vecí a javov okolo.

Príslovia a aforizmy (o Dobre)

Lektorka pripraví niekoľko prísloví a aforizmov k téme, ktoré sú rozstrihané vždy na dve polovice. Vyberie tolko častí prúžkov, koľko je účastníkov, každý z nich si náhodne vyberie jednu časť prúžku.

Inštrukcia od lektorky: *„Prosím pozorne si prečítajte, čo máte napísané na vašej časti prúžku. Ide o časť výroku súvisiacu s Dobrom. Prosím postavte sa, prechádzajte po miestnosti a nájdite človeka s druhou časťou výroku, príslovia alebo aforizmu. Dvojice, až budete mať pocit, že ste sa našli a v takejto formulácii, ide o správnu presnú odpoveď, postavte sa vedľa seba, o chvíľu si správnosť odpovede skontrolujeme.“* Po chvíli sa dvojice nájdú a oznámia, čo považujú za správne znenie celého výroku. Skupina im znenie potvrdí, alebo opraví, podľa toho, aká kombinácia výroku im dáva väčší zmysel. Lektorka potvrdí správne odpovede a spýta sa pár doplňujúcich otázok. Ako ste vedeli, čo je správna odpoveď? Kto mal najťažší výrok a prečo? Čo určite nie je pôvodný výrok, ale mal by niečo do seba? Aká kombinácia častí výroku by bol najväčší úlet?

Výroky a príslovia:

Dobrá rada	je najpoužívanejšou mincou. (<i>Ambrose Bierce</i>)
Dobrá sviňa	všetko stroví. (<i>slovenské príslovie</i>)
Dobrá vôľa	všetko zdoľá. (<i>slovenské príslovie</i>)
Dobrá žena	hladidlo, zlá žena strašidlo.
Dobrá žena	muža inšpiruje, vtipná ho zaujme, krásna ho okúzli, ale iba súcitná ho dostane. (<i>Victor Hugo</i>)
Dobré deti	sa vychovávajú samy. (<i>nórske príslovie</i>)
Dobré	sa samo chváli. (<i>slovenské príslovie</i>)
Dobré slovo	je tiež skutok. (<i>Ivan Sergejevič Turgenev</i>)
Dobrého koňa	najviac bijú. (<i>slovenské príslovie</i>)
Dobrého majstra	každý nájde. (<i>slovenské príslovie</i>)
Dobrého	moc škodí. (<i>slovenské príslovie</i>)
Dobří	dobře žijú. (<i>slovenské príslovie</i>)
Dobro	a pravda sa navzájom podmieňujú. (<i>Konfucius</i>)
Dobrota	je jediná investícia, ktorá sa vždy vyplatí. (<i>Henry David Thoreau</i>)
Dobry kohút	nepriberie. (<i>slovenské príslovie</i>)
Dobré bydllo	psa pokazí.
Dobré slovo	láme diabľovi kosti. (<i>slovenské príslovie</i>)
Dobré svedomie	je mäkká poduška. (<i>slovenské príslovie</i>)
Dobry chýr	beží a zlý letí. (<i>slovenské príslovie</i>)

Čože za zvieratko to som?

Lektorka premietne osem 30-sekundových videí, ktoré zobrazujú rozličné zvieratká (napr. pes, ktorý dokáže urobiť stojku a chodiť po dvoch predných labkách, korytnačka tancujúca v sprche, kačky, ktoré sa spúšťajú na šmýkačke... videá zobrazujú zvieratká v situáciách, ktoré sú obdivuhodné, ako aj v situáciách, kde chybujú). Každý z účastníkov si vyberie z ukážok zvieratiek jedno, pri ktorom má pocit, že ho najviac vystihuje, že je najlepšou metaforou pre jeho povahu. V 2 – 5-členných podskupinkách sú rozdelení podľa spoločných zvieratiek. Prečo je toto zvieratko dobrým vyjadrením mojej povahy? Prečo ma ostatné nevystihujú? Čo si máme my 2 – 3 v skupine spoločné? V čom sme iní?

Lektorka si osem videí zábavných zvieratiek pripraví (napr. z youtube) vopred – podľa svojho vkusu.

Zovretá päšť⁴

Lektorka požiada účastníkov, aby si spoločne sadli do dvojíc. „*Jeden z vás dvoch prosím, posuňte ruku pred seba a zovrite ju v päšť. Túto zovretú päšť síce možno otvoriť, ale nejde to len tak ľahko. Druhý človek z dvojice, pokúste sa dosiahnuť, aby bola do 3 minút päšť toho prvého otvorená. Môžete preto použiť akýkoľvek postup. Začnite teraz...*“ Niektoré dvojice sa začnú presvedčovať, niektoré ticho čakajú, niekde sa objavujú sľuby a vyjednávanie o podmienkach a výhodnosti a niekde sa objaví hrubá sila a „boj“ až násilie so snahou otvoriť zovretie za každú cenu. Po troch minútach interakciu dvojíc ukončíme a spoločne diskutujeme, či došlo k otvoreniu zovretia alebo nie a prečo. Aké taktiky boli použité? Ako sa menila ich sekvencia? Čo je skutočne účinný postup? Mení sa to v závislosti od správania sa partnera? Prečo máme tendenciu, že ako prvé nám napadajú možnosti, ako dosiahnuť riešenie silou?

Čarovná škatuľka⁵

Lektorka oznámi, že pozná osobnosť, ktorá je naozaj jedinečnou, unikátnou, výnimočnou. Spýta sa účastníkov, či majú záujem vidieť jej obrázok. Položí do stredu kruhu uzavretú škatuľku, v ktorej je vložené zrkadlo. Požiada účastníkov, aby sa postupne pozreli na obrázok danej osobnosti, ale aby zatiaľ nepovedali, koho tam videli. Každý účastník uvidí v zrkadle svoj obraz. Nasleduje diskusia o tom, prečo je každý z nás unikátny, jedinečný, výnimočný... Čo je tou jedinečnosťou, ktorú si na sebe môžem ceniť. V čom je to podobné s inými, v čom nie? Aké vlastnosti, charakteristiky, správanie si na sebe ceníte? Prečo cítime rozpaky, keď máme nachádzať a verejne hovoriť o svojich pozitívach? Prečo je dôležité uvedomiť si vlastnú jedinečnosť? Prečo je dôležité uvedomiť si podobnosť s ostatnými?

Dívajme sa na svet inak

Presuňte sa na miesto v tejto miestnosti, kde sa obyčajne nezdržiavate. Posadte sa na zem alebo si nájdite polohu v inej výške, než sa obyčajne pozeráte. Na minútu zavrite oči a keď ich otvoríte, rozhliadnite sa, akoby ste v tomto priestore nikdy neboli. Buďte ticho, nerozprávajte a dlhé minúty sa rozhliadajte sa objavujúcim pohľadom na miesta, ktoré ste si nikdy poriadne neobzreli. Sledujte ich všetkými zmyslami, akoby sa na nich díval niekto iný, napríklad niekto, kto v takomto

4 Inšpirované podľa Andreea Buzec

5 Inšpirované podľa H. Jůnovej a A. Hamranovej (in LEMEŠOVÁ, M. a kol. Psychológia zážitkom. Bratislava: UK, 2014.

priestore nikdy nebol. Alebo akoby ste sa na nich dívali vy sami z pozície dieťaťa alebo človeka, ktorý je presne o 60 rokov starší ako vy. Nachádzajte súvislosti, ktoré ste si nikdy nevšimli. Akú farbu majú drobné praskliny na stene? Čo je odkaz, ktorý je v nich ukrytý. Ako vysoko je strop? Prečo je tak vysoko? Čo by sa pod ten strop zmestilo? Čo by sa nezmestilo a muselo by sa skloniť, zaobliť, rozložiť do šírky? Ktoré zvuky sa opakujú? Čo odmeriavajú? Aké typy písma sa vyskytujú v miestnosti, aké nezvyčajné prímеси farieb? Prímеси vôní a pachov? Aký je rytmus týchto pachov? Keď po niekoľkých minútach skončíte tento pociťový „trip“, vráťte sa na svoje miesto a opíšte nové pocity, ktoré ste si všimli. Čo všetko si v bežnom ruchu života nevšímame? Kde sa ochudobňujeme o plnosť prežívania? V čom je to škoda? V čom to nie je škoda? Prečo máme potrebu prehľbovať si pocity umelými stimulmi (alkohol, drogy, špeciálna hudba, virtuálny svet...)? V čom je ten iný zosilnený svet prínosom a v čom nie? Kedy je možno nanovo videné skutočnosti premeniť v príležitosti? A kedy by to bolo nešťastné? Kedy tento „iný svet“ zámerne utlmujeme? A prečo?

Trička

Na stoloch je porozkladaných cca 40 až 50 obrázkov, na ktorých sú znázornené trička s rôznymi výrokmí. Lektorka poprosí hráčov, aby sa na 5 minút poprechádzali a poobzerali si tieto obrázky tričiek a potom si vybrali 2 z nich. Jedno je také, ktoré sa im veľmi páči a v pohode by si ho obliekli, dokonca ho aj nosili na verejnosti. Na chvíľu si obrázok tohto trička môžu (spínacím špendlíkom alebo štipcom na bielizeň) pripevniť na seba a takto hrdo označení si môžu sadnúť na svoje miesto. Druhý obrázok vyjadruje tričko, ktoré sa im nepáči, nikdy by si ho na seba nedali a už vôbec by ho nenosili na verejnosti, pretože sa im natoľko nepáči, nesúhlasia s jeho posolstvom alebo je jednoducho „blbé“, nie je to ich šálka kávy. Účastníci si v kruhu, jeden po druhom povedia, ktoré dve trička si vybrali a okomentujú svoj výber. Prečo sa tak rozhodli. Ak majú viacerí účastníci vybrať rovnaké tričko ako to najlepšie alebo najhoršie, hovoria po sebe a nemusia čakať, až na nich dôjde v referujúcom kruhu rad.

Lektorka si vopred pripraví obrázky s tričkami na ktorých sú nápisy – podľa jej výberu, ktoré zohľadňujú vek a vyspelosť účastníkov hry.

Zblízka a zďaleka (Rámce vnímanej reality)

Lektorka celej skupine naraz premietne na stenu tento obrázok.

„Pozorne si obzrite nasledujúci obrázok“⁶:

„Čo vidíte na obrázku?“ (...skupina odpovedá...) Lektorka: „Áno, vidíme nejakú peknú mladú ženu v šatke... vieme povedať niečo viac, ako sa asi cíti?“ (...skupina odpovedá...)

„Dobre, takže pozrime si skutočnosť v trošku širšom výreze/rámci. Čo vidíme tu?“
Lektorka premietne druhý obrázok:

(...skupina odpovedá...) Lektorka: „Áno, vidíme, že táto mladá žena má dieťa... a že je tam vzťah, dieťa sa pozerá na matku a možno niekam ďalej...“ (...skupina dopĺňa...) Lektorka: „Keď už vieme, že ide o matku, vidíme túto mladú ženu inak... ak áno, v čom? ... Ale skutočnosť môže byť komplikovanejšia. Pozrime si tretí obrázok, ešte širší výrez/rámec tej istej situácie.“ Lektorka premietne tretí obrázok:

⁶ Farebné obrázky nájdete v prílohe na str. 174

(...skupina komentuje...) Lektorka: „Áno vidíme, že tá žena s dieťaťom, ťažko pracuje... ako sa vám javí táto žena teraz, keď o nej viem opäť trochu viac?... Cítite viac obdiv... ľútosť... hnevá vás tá situácia...alebo máte pocit, že to tak musí byť... čo sa deje, keď vidíme stále väčší výsek reality? Ako sa mení naše hodnotenie? Je presnejšie? Kde je hranica rozširovania rámcov, na to, aby sme mali pocit, že o realite vieme už dosť, na to, aby sme ju vedeli presne zhodnotiť. Čo charakterizuje ľudí, ktorí majú hotové hodnotenia aj pri veľmi úzkom výreze reality? Sme ochotní a schopní hodnotiť relatívne presne aj keď sme si vedomí, že ide len o malý výrez reality? Kedy nám na zhodnotenie reality stačí aj menší výrez.“ (...skupina odpovedá...)

Lektorka: „Nemáme tu fotku s väčším výrezom tejto situácie, ale keby sme mali, čo by sme ešte mohli vidieť alebo ak aj nie priamo vidieť, čo je možnou širšou skutočnosťou, ktorá dotvára význam toho, čo sme doteraz videli na obrázku“. Účastníci hovoria o možnej rodinnej situácii mladej ženy – možno nemá rodinu a v náročných podmienkach žije sama len so synom, možno je súčasťou širšej rodiny a ako jediná je schopná pracovať a živiť rodinu... Účastníci môžu vidieť situáciu opačne – na rozdiel od mnohých má šťastie, lebo má prácu a pravidelný zárobok. Ten, kto ju zamestnal, jej umožnil byť tam aj so synom. Účastníci môžu hovoriť o reguláciách v rôznych krajinách, kde sa ženám zakazuje dvíhať ťažké náklady, alebo o budúcnosti, kde ťažké fyzické práce budú robiť stroje a roboty – je to pre bežných chudobných ľudí lepšie alebo horšie. Diskusia sa môže týkať opatrení voči mladým matkám. Kedy je vhodné pre ženu a spoločnosť, aby mala matka prvé dieťa? Má sa štát snažiť priamo alebo nepriamo regulovať alebo výchovou ovplyvňovať vek matiek? Hlavné poslanstvo z tejto krátkej hrátky má byť, že na základe malého výseku zobrazenej skutočnosti by sme nemali hneď robiť ďalekosiahle závery – na to potrebujeme poznať skutočnosť širšie.

Obdobou tejto krátkej hrátky, môže byť (napr. pre skupinu mladých ľudí) aj tento súbor fotiek:

Lektorka celej skupine naraz premietne na stenu tento obrázok a povie: „*Pozorne si obzrite nasledujúci obrázok?*“

„*Čo vidíte na obrázku?*“ (... skupina háda a dáva rôznorodé odpovede...)

Lektorka: „*Dobre počujeme rôznorodé dohady. Takže pozrime sa na obrázok trochu z odstupu...*“ a premietne druhý obrázok: „*Čo vidíme?*“:

(...skupina odpovedá...) Lektorka: „*Áno, ide o bozkávajúcu sa dvojicu... to, čo sme pred chvíľou videli, bol veľký detail ich pier. Ako na vás pôsobia? Máte pocit, že ide o romantickú dvojicu, že sa poznajú?*“ (... skupina odpovedá...) Lektorka: „*Dobre, tak si pozrime tento obrázok z ešte väčšieho odstupu*“:

7 Farebné obrázky nájdete v prílohe na str. 175—177

Lektorka: „No?!... Takže asi nepôjde o zamilovaný párik. Je to reklama na džínsy, ktorá využíva motív zamilovanosti, aby pritiahla pozornosť...“ Skupina komentuje, ako teraz vidí tento obrázok. „Ako sa nám javia skutočnosti, keď ich vidíme v širšom kontexte. Je presnejší ten pohľad zblízka alebo z diaľky? Kedy jeden a kedy druhý? Kto môže podať lepšie hodnotenie situácie – ten, ktorý ju pozná detailne zblízka, alebo ten, kto má odstup z diaľky. Kedy potrebujeme kombinovať oba pohľady. Ako môže táto zásada fungovať v reálnom živote?“ (Skupina prináša príklady – napr. zahraničné hodnotiace misie, hodnotenie podniku nezávislými evaluátormi a hodnotenie za pomoci ľudí zvnútra, hodnotenie situácie ro-

diny na základe rozhovorov s rodičmi a deťmi a na základe hodnotenia susedov, sociálnych pracovníkov, štandardov v krajine...)

Päťminútová univerzita

Herec Don Novello, ktorého fiktívna postava Pátra Guido Sarducci hovorí, že päť rokov po ukončení vysokej školy si väčšina študentov pamätá z každého predmetu len toľko, čo by sa dalo vysvetliť za 5 minút. Väčšinou sú to zapamätateľné historky niekoľkých výnimočných prednášajúcich. A u časti profesoriek si ani nevie vybaviť ich meno. Takže Sarducci navrhuje zriadiť školu, kde sa študenti budú učiť len tých päť minút. (Môžeme premietnuť 5-minútové video, kde to navrhuje <https://goo.gl/S8i2BY>.) Vychádzajme z tohto Sarducciho nápadu a odskúšajme si na chvíľu takú „Päťminútovú univerzitu“. Spomeňte si na dva predmety (dvoch prednášajúcich), ktoré/í pre vás na škole niečo znamenali. Zamyslite sa a počas 10 – 15 minút sformulujte najdôležitejšiu myšlienku alebo historku od každej z týchto prednášajúcich, ktorá sa ukázala pre vás natoľko dôležitou, že si ju pamätáte doteraz. A počas piatich minút ju vysvetlite ostatným v skupine. Čo ostatným napadá, keď počujete túto myšlienku či historku? Akú hodnotu má pre ostatných?

Zrkadlenie v kruhu⁸

Lektorka požiada účastníkov, aby sa postavili do kruhu, tak aby na seba videli. „Počas nasledujúcich drobných cvičení skúsime nehovoriť, mlčať a len postupovať podľa mojich pokynov. Skúsime niekoľko drobných inštrukcií, každá asi na 2 – 3 minúty, začneme jednoduchšími a potom pôjdeme na komplikovanejšie a na konci si k tomu niečo povieme.“

1. Jeden z účastníkov na chvíľu odíde z kruhu preč tak, aby nepočul inštrukciu. (Inštrukcia: „...až sa XY vráti, všetci prosím, opakujte pohyby podľa jedného človeka z kruhu, dohodnime sa, kto to bude, napríklad ty? ... Dobre. Prosím, neďívajte sa naňho okato a podľa možnosti ten, kto určuje tie pohyby, zmeň to vtedy, keď je XY k tebe chrbtom. Jasný?“ XY sa vráti do kruhu a dostane inštrukciu, že má uhádnuť, podľa koho celá skupina opakuje mlčky pohyby. XY to najprv nevie uhádnuť, točí sa dookola. Keď sa mu to podarí, ide do stredu kruhu ten, kto predtým ukazoval. Ešte predtým odstúpi z kruhu, skupina sa dohodne, kto bude ukazovať a hra sa opakuje.
2. Účastníci jeden po druhom vstupujú do stredu kruhu, robia nejaké pohyby, grimasy a celá skupina sa snaží ich zrkadliť, urobiť bez slov presne to, čo urobil človek v strede (prípadne môže pridať aj zvuky a celá skupina opakuje aj zvuky).
3. Podobne ako v predchádzajúcej inštrukcii, účastníci jeden po druhom vstupujú do stredu kruhu a ľudia zo skupiny sa snažia odzrkadliť ich, ale tentoraz nezrkadlíme vonkajšie pohyby a grimasy, ale postojom, výrazom, mimikou odzrkadľujeme, aký ten človek je, akú má povahu, skôr to, ako ho vidíme, každý za seba. Buď to môžeme urobiť naraz celá skupina, alebo sa človek v strede natočí ku každému človeku zvlášť cca na 10 – 20 sekúnd, oslovená osoba jej urobí „psychické zrkadlo“ a človek sa takto otočí okolo celého kruhu. (Pozrie sa do 10 – 15 „zrkadiel“ v kruhu.)
4. Každý si v duchu vyberte niekoho z kruhu. Sústreďte sa na tú osobu a opakujte výraz a pohyby tej osoby. (Obyčajne sa deje to, že skupina najprv rozpačito stojí a o chvíľu sa rozpohybuje, lebo každým ďalším opakovaním sa pohyby zväčšujú.) Skúste odhadnúť, kto opakuje vaše pohyby. (Ľudia sa obyčajne smejú, lebo prepojenia sú neočakávané a pár výraznejšie sa prejavujúcich ľudí rozpohybuje celú skupinu.)
5. Teraz budeme robiť niečo podobné ako pred chvíľou. Snažte sa zrkadliť pohyby a výrazy, ale tentoraz máte odzrkadliť nie jedného človeka, ale celú skupinu naraz. (Po chvíli rozpakov sa celá skupina rozpohybuje, lebo nálady vyjadrené ako odraz, sa zosilňujú a tie sa vracajú vo vlnách do skupiny.)

⁸ Inšpirované podľa Andreea Buzec

Ak má lektorka a skupina chuť, môžu sa o práve predvedenom chvíľu porozprávať.

- Čo sa dialo v tomto „zrkadlení“? V čom to pripomína reálny život, reálne vzťahy?
- Bolo to náročné? Čo bolo najnáročnejšie? Prečo?
- Bolo to trápne? Prečo?
- Na čo ste mysleli, keď ste mali zrkadliť celú skupinu?
- Ak ste vyberali nejaké momenty, ktoré to boli? Prečo? V čom sa to podobá na reálny život?

Kreslenie palicou

Na túto krátku hračku pripraví lektorka špeciálnu pomôcku – „kresliacu palicu“ (na koniec asi 1 – 1,5 m palice, napr. drevenej rúčky na metlu, veľmi pevne pripevní zaostrenú ceruzku. Ceruza musí byť pripevnená veľmi pevne – napríklad silno oblepená pevnou lepiacou páskou v aspoň 10 vrstvách tak, aby sa vôbec nehýbala a nemohla sa pri tlaku vylomiť. Je prilepená po celej dĺžke ceruzky a ponad palicu trčí len asi 1 cm – časť, kde je aj tuha. Celá skupina 5 – 10 ľudí (hrátka nefunguje, pokiaľ je tých kresličov viac alebo menej než toto rozmedzie) sa postaví do kruhu, a pevne uchytí palicu oboma rukami. V tlačnici okolo palice si ľudia chvíľu hľadajú svoju polohu, niektorí sa musia trochu nakloniť, rozostaviť dookola, nájsť si priestor na uchytienie palice. Skupina má na zemi pod sebou položený čistý papier veľkosti A4, ten môže byť aj prilepený lepiacou páskou na podlahu, aby sa nehýbal. Po každej kresbe sa papier mení. Taktiež pokiaľ by skupina zlomila ceruzku, pred ďalším obrázkom ceruzku zastrúhame alebo vymeníme. Na pokyn lektorky sa skupina vždy počas cca 3 – 4 minút „kresliacou palicou“ snaží nakresliť „to“ a takým spôsobom, ako je to dané v inštrukcii.

Možné inštrukcie, napríklad.:

1. „Prosím, najbližšie 3 – 4 minúty nerozprávajte, všetci uchopte pevne ‚kresliacu palicu‘ a nakreslite na papier niečo, čo dáva zmysel, je to úplný obrázok, nielen nejaké náhodné ‚kliky-háky‘ bez zmyslu...“ Prosím, nedohovárajte sa, uchopte palicu a kreslite – teraz...“
2. „Prosím, nehovorte, všetci uchopte ‚kresliacu palicu‘ a nakreslite zariadenie, v ktorom sa nachádzame...“
3. „Prosím, nehovorte, všetci uchopte ‚kresliacu palicu‘ a nakreslite symbol ženy alebo muža. Prosím, nehovorte, kreslíme – teraz...“
4. „Prosím, nakreslite čokoľvek, počas kreslenia môžete komentovať a všetci sa môžete rozprávať...“

5. *„Prosím, skôr než začnete kresliť, dohodnite sa, že jeden z vás môže rozprávať, ostatní nie, ostatní ho (tak ako to v živote chodí) môžu poslúchať alebo nemusia. Kto bude môcť rozprávať? Dobre... Nakreslite čokoľvek. Všetci, prosím, uchopte palicu – ideme...“*

Po ukončení kresieb, lektorka zadá niekoľko otázok a skupina odpovedá. Napríklad: Ako sa vám kreslilo? Ako to bolo pri 1., 2... inštrukcii? Šlo to lepšie/horšie? Prečo? Ktorá situácia sa vám pozdávala a ktorá vás znervózňovala a výrazne sa vám nepáčila? Prečo? Čo vám tie situácie pripomínajú? Čo musíme robiť, aby sme sa dostali k výslednej peknej kresbe (či už môžeme hovoriť alebo nie)? V čom je zážitok spoločného kreslenia iný, než keď človek kreslí sám alebo v dvojici? Čo to značí: zohratá skupina? Ktorá skupina sa nikdy nezohrá? Pokiaľ ste zlomili ceruzku – ako k tomu došlo? Čo bol najlepší moment spoločného kreslenia? Aký je to pocit môcť hovoriť, keď ostatní nemôžu a môžu len kresliť?

Pri väčšej skupine (15 – 20) ľudí, dosiahneme väčšiu dynamiku (a možno nechcený súťažný prvok), keď rozdelíme skupinu na 2 – 3 podskupiny a necháme ich kresliť paralelne vedľa seba v tom istom čase. Pre každú podskupinu, by si mala lektorka pripraviť viacero palíc (2 – 3), aby mala náhradu a neštrácala čas, pokiaľ skupina zlomí alebo „naštrbí“ nedostatočne pripevnenú ceruzku na palici.

Grafomani

Fyzik Richard Feynman dal pred 30 rokmi návod, ako čeliť verbálnym splaškom. V knihe *To snáď nemyslíte vážne?* píše: *„Začal som ten prekliaty pamflet čítať a bol som z toho blázon, nerozumel som, nemalo to hlavu ani päťu!... Mal som nepríjemné pocity, zdalo sa, že text je nad moje schopnosti... povedal som si – dosť! Náhodne si z textu vyberiem jednu vetu, prečítam ju slovo po slove a pokúsim sa pochopiť, čo môže znamenať... Veta znela takto: ‚Individuálny člen sociálnej komunity často získava informácie prostredníctvom vizuálnych symbolických kanálov.‘ Čítal som to spredu aj zozadu a preložil to. Viete, čo tá veta znamená? Znamená: ‚ľudia čítajú‘. Prišiel som na to, že takto dokážem dešifrovať aj nasledujúcu vetu v texte. Tá znamenala, že ‚občas čítajú a občas počúvajú rádio‘... Stačil preklad niekoľkých riadkov, aby sa ukázalo, že celý dlhý pamflet je ‚mlátenie prázdnej slamy‘ a je nehodný čítania.“*

Zahrajme sa na chvíľu na grafomanov, ktorí bežne produkujú takéto slovné šaláty. Rozdeľte sa do trojíc. Každá dostane na lístočku nejakú jednoduchú myšlienku. Vašou úlohou je za 5 minút pretvoriť túto myšlienku do jedného textu s odsekmi tak, ako to zvyknú robiť grafomani, spomenutí pred chvíľou. Skupiny vypracujú svoje „hlboké myšlienky“, každá zo skupín prečíta svoje veľdielo a ostatní hádajú, čo bolo pôvodným zadaním na lístočku. Skupiny potom

pomenujú, akým spôsobom grafomani znezreteľňujú a znejasňujú myšlienky. Jednoduché myšlienky uvedené na lístočkoch môžu byť napríklad takéto:

- Každý človek je iný.
- V niektorých krajinách sa striedajú 4 ročné obdobia – jar, leto, jeseň, zima.
- Keď je človek starší, jeho názory sa môžu meniť.
- Keď sa ľudia majú radi, všeličo si odpustia.
- Každému chutí niečo iné.
- Každý človek už niekedy meškal.
- Väčšina detí má otca, mamu a jedného alebo dvoch súrodencov.
- Po obhájení diplomovej práce študent získa titul.

Nevšímajú si ma

Nereagovanie na komunikačné pokusy môže pocitovo ublížiť viac, než priama agresia. Dokazovali to klasické pokusy. Psychológ Edward Tronick opisoval, ako každý z nás potrebuje sociálnu odozvu na vlastné fungovanie. Platí to už od detských rokov. Tronick to dokazoval v trochu krutých experimentoch spreď 40 rokov. V nich matka počas hry dokonale zmiatla svoje ročné dieťa, už len tým, že na dve minúty nasadila „kamennú tvár“ a nereagovala na pokusy konverzovať. (lektorka premietne trojminútové video <https://www.youtube.com/watch?v=EURZZEUffR>) Reagovať na komunikačné pokusy partnerov je ale rovnako dôležité aj v dospelosti. Spomeňte si na nejaký moment, keď ste to v detstve alebo dospelosti zažili u seba a krátko ho opíšte skupine (napríklad prvýkrát v živote som sa odvážil uvariť niečo nevídané a môj spolubývajúci to bez slova zjedol a nedal žiadnu reakciu – vôbec si tú snahu nevšimol...) Ako ste sa vtedy cítili? Prečo je dôležité reagovať na seba v dobrých aj zlých momentoch? Darí sa vám prejavovať spätnú väzbu voči iným?

Všetko je inak

Lektorka premietne dvojminútové video (<https://www.youtube.com/watch?v=AkK3ZOi4mME>) s touto inštrukciou: „Fixujte čiernu bodku v strede videa a po minúte – na chvíľu – uvidíte čiernobiely obraz ako farebný.“ Tomuto fenoménu sa v zrakovom vnímaní hovorí „afterimage“ (dodatočný obraz). Receptory v oku sa po chvíli fixovania na farebne danú situáciu desenzitizujú. (Minú sa im fotonpigmenty potrebné pre spracovávanie farebného signálu z fotónov). Vtedy nastúpi mozog, aby na niekoľko sekúnd vyvážil túto situáciu inverzným kompenzovaním chýbajúcich signálov.

To, čo sa nám deje v malom – pri zrakovom vnímaní – sa nám občas deje aj vo veľkom. Pri mentálnom spracovávaní spomienok, časových odhadov, udalostí

vlastného života. Vyvažujeme a prifarbuje si minulosť, nevedome dotvárame minulé skúsenosť. Namiesto objektívneho opisu, nie celkom vedome konštruujeme svoj minulé život. Psychologické výskumy dokazujú, že na vlastnú pamäť sa nemôžeme spoliehať, čím emotívnejšie sme prežívali udalosť, tým menej presné bude hodnotenie toho, čo presne sa stalo v dávnej minulosti. Uveďte nejaký prípad, keď si tú istú udalosť nejaký váš príbuzný (brat, setra, rodič, blízky priateľ...) pamätá inak ako vy. Kto má pravdu v týchto spomienkach? Kedy môže byť konštruovaná pamäť nepomáhajúca alebo nekonštruktívna?

Xindl X

Český spevák Xindl X má niekoľko vtipných pesničiek. V jednej z nich s názvom *Naše parta* (z albumu *Czechacek made*, 2014 https://www.youtube.com/watch?v=PWbO9Ksxi_M) si trefným spôsobom uťahuje z pseudofilozofie mladíka, ktorý nevie, kam sa zaradiť, takže objaví vlastnú hodnotovú identitu v dobrom pocite z toho, že patrí do party jemu podobných, čo umožní usmerniť jeho frustrácie a ďalej nepolemizovať o možných alternatívach. Skupina si vypočuje pesničku *Naše parta* (cca 5 min) a počas počúvania si počúvajúci robia poznámky, v ktorých sa snažia odpovedať na otázky, ktoré všetci dostali na lístočku pred vypočutím pesničky.

- O akom type mladíka sa spieva v pesničke, dá sa označiť nejakou charakteristikou?
- K akým subkultúram by sme mohli priradiť charakteristiky, ktoré sa s jeho názormi a správaním spájajú?
- Čo sa týka mladíka zobrazeného v pesničke – vyrastie z toho?
- Čo dodáva istotu a dobrý pocit ľuďom, ktorí sú (ako hrdina tejto pesničky) neistí, s mindrákmi, nezakorenení?
- Na čo upozorňuje Xindl X, keď ústami mladíka hovorí o pocite, že rovnakosť dodáva istotu:
*„Respekt, za to že jsem ve všem jako ty
 Respekt, za to že mám stejný hodnoty
 Respekt, za to že se naprosto ničím neodlišuju
 A tak dál se odlišťuju a dál se odlišťuju“*
- Aká je alternatíva vyrovnávania sa s vlastnými pocitmi neistoty, ak ňou nemajú byť silácke reči, stotožnenie sa s davom, demonštrácia agresie a frustrácie v kolektíve?

Náš rap

Táto hrátka je vhodná pre skupinu, ktorá sa už pozná, strávila spolu – teraz alebo v minulosti – nejaký čas (napríklad 1 – 3 dni spoločného workshopu) a ľudia sa už neostýchajú prejaviť sa aj tvorivo, neboja sa, že by sa v novej situácii mohli strápníť. Hrátka sa hodí napríklad do posledného rozlúčkového bloku, keď potrebujeme netradičným spôsobom zopakovať to, čo sme sa naučili alebo čo sme si uvedomili na kurze či workshope.

Steward spoločnosti SouthWest Airlines si získal sympatie a popularitu, keď bezpečnostnú inštrukciu pre pasažierov letu podal v podobe rapu. Okrem iného ukázal, že rapovať nie je až také ťažké. Určite to dokážete aj vy. Vypočujme si najskôr, ako to dokázal ten steward (*pustíme video https://www.youtube.com/watch?v=pvdCFYLf_JI*). Jednoduché, že...?! Vyskúšame si to aj my. Rozdelíme sa do 3 – 5-členných podskupín a každá si na 15 minút nájde nerušené miesto, kde sa navzájom nepočujete a nerušíte a môžete kolektívne tvoriť. Úlohou pre každú skupinu je zostaviť a potom predviesť krátky 2 – 3-minútový rap na tému „Myšlienka, ktorú som si odniesol z tohto kurzu“ Prakticky to znamená, že si ako podskupina sadnete a spíšete 3 – 4 riadky, verše, ktoré sa v ideálnom prípade aj rýmujú (ale nemusia) a nacvičíte si rytmus, do ktorého sa tieto verše dajú „rapovať“. Niektorí z podskupiny alebo ideálne aj celá skupina naraz potom predvediete svoj rap pre ostatných. Po 15 minútach sa všetky podskupiny vrátia do spoločnej miestnosti, jedna po druhej predvedie svoj 2 – 3-minútový rap, všetkým zatlieskame a veľmi, veľmi hlasno každú skupinu príslušnými pokrikmi a prejavmi nadšenia odmeníme a vychválime ich tvorivosť. (Rapové skladby majú slúžiť tu a teraz, nie je dobrý nápad snímať ich fotoaparátmi a dodatočne šíriť mimo kontext tejto skupiny.)

Filografika

Ako vysvetliť komplikované filozofické koncepty grafickou skratkou? Pomocou Filografiky! Barcelonský dizajnér Genís Carreras sa o to pokúsil. Hybrid dizajnu a filozofie nazýva „filografika“ (*Philographics*). Vydal filozofický slovník v podobe knižky, sady plagátov a kartovej hry. Ich prostredníctvom úspešne vysvetľuje aj náročné pojmy ako „relativizmus“, „esencializmus“, „epifenomenalizmus“, „slobodná vôľa“, „antropocentrizmus“ ... a podobne. (Obrázky tu: <http://goo.gl/PwF7MS>). Zo škatule plnej farebných dielcov ako puzzle, si každý účastník vyberie tri dielce. Postupne chodí okolo a snaží sa ich dopĺňovať do súvislého obrázku alebo vymieňať také dielce, ktoré sa mu nehodia, za také, ktoré sa mu hodia. Nakoniec získa súvislý farebný obrázok vo veľkosti A5. Keď má každý zo skupiny hotový aspoň jeden obrázok, všetci si sadnú a každý sa pomocou vlastného pochopenia farebných symbolov snaží vysvetliť aspoň jeden pojem.

„Ako baba“⁹

Požiadame ľudí, aby sa postavili tak, aby mali okolo seba dostatok osobného priestoru, ideálne do kruhu. Podľa inštrukcií budú cca 15 – 30 sekúnd bez slov predvádzať pohyb, ktorý im povieme.

1. Skúste pohybom vyjadriť, čo znamená, keď sa povie „bije sa ako baba“? (15 – 30 s)
2. Skúste pohybom vyjadriť, čo znamená, keď sa povie „hádže ako baba“? (15 – 30 s)
3. Skúste pohybom vyjadriť, čo znamená, keď sa povie „beží ako baba“? (15 – 30 s)

Teraz skúsime pohybom vyjadriť vaše skúsenosti zo života. Ženy to skúsia samy za seba, keď boli dievčatami, a muži sa pokúsia spomenúť si na svoje sestry, príbuzné, rovesníčky, kamarátky z detstva.

1. Skúste si spomenúť, ako ste sa bili vy, keď ste boli deťmi, resp. ako sa bili dievčatá./Skúste pohybom predviesť, ako ste sa bili ako dievčatá. (na ženy)/ Skúste pohybom predviesť, ako sa bili dievčatá vo vašom okolí. (na mužov)
2. Skúste si spomenúť, ako ste hádzali vy, keď ste boli dievčatá, resp. ako hádzali dievčatá, ktoré ste poznali vy?
3. A nakoniec, ako ste behali vy, keď ste boli dievčatá, resp. ako behali dievčatá, ktoré ste poznali vy?

Nepriamo je rozohrievačka určená na obnovu energie. Tematicky umožňuje odštartovať blok venovaný dosahu rodových stereotypov. Môžeme začať reflexiou pomocou otázok:

Ako vyznievajú pohyby, ktoré sa predvádzali pri fráze „robiť niečo ako baba“? Ako ste sa pritom cítili? A ako ste sa cítili pri predvádzaní skutočného správania? Ak máme čas a vidíme záujem účastníkov, môžeme pokračovať aj otázkami vedúcimi k hlbšej kritickej diskusii, napríklad: Aký signál tým vysielame mladým dievčatám? A chlapcom?

Fráza „robiť niečo ako baba“ sa používa ako zosmiešnenie, ale vyskytuje sa aj v inom (pozitívnejšom) kontexte? Nejaké príklady? Spomeniete si nejakú obdobne zosmiešňujúcu frázu typu „robiť niečo ako chalan“? Príklady? Koho taký výrok zosmiešňuje v prvom rade a koho v konečnom dôsledku?

V diskusii môžeme využiť aj video, ktorým bola aktivita inšpirovaná: Always #LikeAGirl <https://www.youtube.com/watch?v=XjJQBjWYDTs> (3:18)

⁹ Autorka rozohrievačky: Paula Jójárt, inšpirovaná videom „Always #LikeAGirl“

Moja mandala¹⁰

Každý z účastníkov tejto hry má pred sebou papier veľkosti A4 s predkresleným prázdnyim kruhom a farebné ceruzky. Lektorka poprosí každého účastníka, aby na chvíľu zavrel oči a predstavil si, aký mal deň, čo všetko zažil, ako sa v tom dni mal, čo mu priniesol. Lektorka môže pustiť aj pomalú, upokojujúcu hudbu, aby sa účastníci mohli sústrediť iba na seba. Potom sa môžu pustiť do vymalovania svojej mandaly – teda predkresleného prázdneho kruhu presne podľa svojej nálady a emócií, ktorú zo svojho dňa majú. V diskusii hovoria o tom, čo pre nich jednotlivé farby a nakreslené tvary znamenajú. Lektorke to dodá obraz o naladení skupiny a jej účastníkov. Obmenou aktivity je, že tému na vyplnenie mandaly lektorka prispôsobí aktuálnej téme, nad ktorou sa účastníci môžu zamyslieť a vyjadriť svoj postoj cez vyfarbenie mandaly.

Darček¹⁰

Účastníci sedia za jedným stolom a každý má k dispozícii jeden list čistého papiera vo veľkosti A4 a farebné ceruzky. Každý z účastníkov má za úlohu nakresliť na svoj papier hodnotu, ktorú si v živote najviac váži (nakreslí ju konkrétne alebo aj abstraktne). Následne posunie svoj papier účastníkovi po pravej ruke, ktorý tam dokreslí niečo, čo by mu chcel darovať, čím túto hodnotu ešte umocní, zvýrazní, posilní (taktiež môže ísť o konkrétne alebo abstraktne zobrazenia). Takto sa papiere účastníkov posúvajú, až sa vrátia k pôvodným majiteľom. Každý účastník povie o tom, čo pôvodne nakreslil a skúsi vymyslieť príbeh, ktorý – teraz už dotvorený – papier predstavuje.

10 hárky Moja mandala a Darček pripravila Karin Andrášiková

B: MEDZIKULTÚRNE HODNOTOVÉ STRETY A KULTÚRNA CITLIVOSŤ

V globalizovanom svete dochádza k hodnotovým stretom neustále. Sme pripravení kultivovať svoj CQ (kultúrny kvocient), zvykať si na to, že ľudia z iných kultúr majú právo sláviť sviatky podľa seba, používať sebe vlastné mená označujúce ľudí a okolie inak než my? Sme schopní prijať myšlienku, že v konfrontácii hodnôt odlišných kultúr možno neexistuje „objektívne správne riešenie a postupy“? Sme schopní vnímať iné kultúry ako možné obohatenie a nie ako hrozbu? Vyskúšajte si to v hrách a cvičeniach:

- Farby
- Akú hodnotu má hodnota
- Električka
- Rekreačný areál

Farby

Dušan Ondrušek

Cieľ:

Porozumieť, že symboly, ktorými interpretujeme svet, nemusia byť univerzálne. Každá kultúra si utvára vlastné symboly, často ide o stáročné tradície. Ak sa chceme vyhnúť zbytočným napätiam v strete kultúr, mali by sme ich čo najviac poznať a tam, kde si to môžeme dovoliť, čo najviac ich rešpektovať. V hre si môžeme uvedomiť, že to, čo sa nám zdá samozrejmé a jednoznačné (napríklad čierna farba ako výraz smútku), inde neplatí, ale rovnako sa iným môže zdať ako samozrejmé a jednoznačné to, čo neplatí u nás.

Môžeme si vyskúšať pridanú silu skupiny – ak hľadáme porozumenie pre prejavy inej kultúry – možno máme v skupine väčšiu šancu. Každý pozná nejaký aspekt a spoločnými silami sa skôr môžeme dopracovať k správnym odpoveďiam. Ale to platí len, ak sa počúvame, kriticky reflektujeme povedané návrhy a neumožníme, aby sa jednotliviec presadzoval na úkor iných.

Cieľová skupina:

Študenti stredných škôl a starší, ideálne pre 12 – 15 ľudí, no nie viac ako 20.

Čas: Minimálne 50 minút (pri rozšírenej súťaživej verzii 80 minút).

Priestor a pomôcky:

Súbor 8 nakopírovaných farebných obrázkov (vo veľkosti A4) pre každú podskupinu, miestnosť, kde sa 3-členné skupiny môžu prechádzať a miesto na stenách, kde možno – vo vzdialenosti vo výške očí, cca každé 2 metre – vyvesiť 8 obrázkov A4, papierová lepiaca páska, prázdny papier a ceruza pre každú trojicu, odmena pre víťaznú skupinu – napr. obrázok alebo čokoláda, ktorá sa dá rozdeliť.

Postup:

Celá aktivita trvá asi 50 minút: 10 minút úvod, 20 minút prechádzka trojčlenných podskupín okolo 8 obrázkov na stenách a ich dohoda o správnych odpovediach pri každom obrázku (farbe). 20 minút trvá oboznámenie sa so správnymi odpoveďami, zosumarizovanie zásad pri objavovaní zvykov a symbolov inej kultúry. Zhrňujúca diskusia a závery.

Lektorka začne otázkou: „Čo symbolizuje čierna farba? (Skupina pravdepodobne odpovedá... smútok, smrť, pohreb, zmar, noc, koniec... protiklad bielej, zlo, nešťastie, neoficiálne postupy – „čierny pasažier“, „práca načierno“, „černota“...) Ale je to tak všade? Znamená v každej krajine čierna farba niečo smútočné? Spoločne si vyskúšame test, ktorý preverí, ako na tom ste s vedomosťami o zvykoch a symboloch v rôznych kultúrach.“

Inštrukcia:

„Prosím, rozdelte sa do trojíc, ktoré budú najbližších 20 minút pracovať spolu. Nezbúďte, že v tejto úlohe je výhodné mať v trojici niekoho, kto čítal o zvykoch v iných kultúrach alebo navštívil iné krajiny.

Úlohou každej trojice je, že sa na chvíľu pristaví pri každom z týchto 8 obrázkov, ktoré sú rozvešané na stenách okolo. Na každom z obrázkov je zobrazená jedna farba – oranžová, červená, zelená... Táto farba znamená (symbolizuje) niečo iné v troch krajinách uvedených na spodku obrázka. Tak napríklad – na tomto obrázku – oranžová farba – je v jednej z krajín symbolom protestantizmu. Je to v Holandsku, USA alebo v Írsku? Ešte neodpovedajte, každá trojica sa v diskusii dohodne, čo je správna odpoveď a zapíšete si ju na papier... A v ktorej z týchto troch krajín (Holandsko, USA alebo Írsko) je to farba uniformy väzňov a kde je to štátna farba a symbolizuje kráľovstvo? Takže svoju odpoveď, po diskusii v trojici, zapíšete napríklad v podobe 1b/2c/3a... rozumieme? Takto postupne všetky skupiny obíde všetkých 8 obrázkov (farieb). Takže môžeme začať.“

Keď podskupiny ukončia svoj odhad, trojice si posadajú späť na svoje miesta do polkruhu (trojice vedľa seba). Lektorka premietne prvý obrázok (napr. oranžovú farbu) a pýta sa podskupín, čo je podľa nich správna odpoveď. Skupiny povedia, lektorka odpovede všetkých podskupín zapíše, takže je možné porovnať, v čom majú odpovede podobné a v čom iné. Keď sme zhromaždili všetky odpovede k jednotlivej farbe, podskupiny môžu stručne zdôvodniť, prečo si myslia, že to je správna odpoveď a prečo tak uvažovali. Po cca 2 – 3-minútovej diskusii lektorka oznámi správnu odpoveď (napr. 1a/ 2c/3b) a na flipchart zapíše body za správne odpovede, ktoré získala každá podskupina. Pri každej farbe môže každá podskupina získať 0, 1, 2 alebo 3 body (podľa počtu správnych odpovedí pri tejto otázke). Tak ako pribúdajú body pri každej otázke (farbe), začína byť aj jasné, že

niektorá zo skupín (možno viac) si vedie veľmi dobre. Pri každej otázke prebehne najprv krátka spresňujúca diskusia a po nej oznámenie správnych odpovedí.

Keď skončí vyhodnotenie, lektorka nechá skupiny, aby si spočítali body za správne odpovede. Lektorka ocení všetky podskupiny a zvlášť pochváli skupinu (skupiny), ktorá má najviac bodov. Tá získa drobnú cenu pre víťaza, napr. obrázok alebo čokoládu. Na víťaznú skupinu (skupiny) smeruje otázka, ako sa im podarilo mať tak veľa správnych odpovedí. Dopracovávali sa ku každej otázke participatívnou diskusiou, kde si vzájomne zdôvodňovali správne odpovede a oponovali si v nich? Alebo mali medzi sebou expertov na farby a krajiny a ich hlas mal väčšiu silu? Alebo na to išli vylučovacím spôsobom? Víťazná skupina porozpráva (v prípade viacerých skupín porozprávajú viaceré) a podobne sa pýtame aj iných skupín – ako ste sa dopracovali k správnej odpovedi? Kde ste to len tak intuitívne strelili a bolo to správne a kde ste sa naopak sekli?

Lektorka ocení všetky podskupiny za ich zamýšľanie sa a postrehy. Facilituje diskusiu celej skupiny a pýta sa napríklad:

- Existuje nejaká zhoda, kde všetky alebo takmer všetky skupiny mali hodnotenie veľmi podobné a správne určili odpoveď? Prečo? (Kde sa takmer všetky skupiny mýlili? Prečo?)
- Ktorá farba a krajina vyvolala najväčšiu diskusiu vo vašej podskupine? Ktorý argument napokon najviac zabral?
- Čo nám pomáha utvoriť si primeraný odhad o určitej kultúre? Kde naopak podliehame stereotypom? Prečo?
- Pomáha scestovanosť, sčítanosť, kontakty, nejaká špecifická expertíza k správnej odpovedi? Ako by sme sa mohli dopracovať k lepšiemu porozumeniu iným?
- Môžeme povedať, že nejaké hodnotenie farieb a symbolov je univerzálne oprávnenejšie, správnejšie? Prečo sú nezmyslom takéto tvrdenia?
- Máte nejaký príklad trápnosti, keď ste sa vy alebo nejaký známy správal v inej kultúre veľmi nepatrične? Čo nasledovalo? Poznáte situácie takéhoto správania cudzinca u nás? Poznáte príklad či situáciu takého správania Slováka u nás?
- Čo si z tejto hry odnášate ako hlavné poznanie?

Lektorka upozorní na to, že symbolika je len povrchovým prejavom kultúrneho povedomia. Za symbolmi bývajú ukryté celé veľké svetonázorové alebo civilizačné koncepcie. Cez symboly sa môžeme prepracovať k lepšiemu porozumeniu a menej bolestným stretom kultúr. To, čo sa nám môže zdať univerzálne – lebo sme tak boli vychovaní, zďaleka nemusí byť univerzálne. A nik nemôže povedať,

že táto symbolika je lepšia, logickejšia a univerzálne správnejšia. Naopak po diskusii a analýze môžeme pochopiť, prečo sa asi táto symbolika vyvinula v špecifickej kultúre so špecifickými podmienkami (napr. biele oblečenie v slnečnom horúcom prostredí). Súčasne je dobré upozorniť, že kultúrne rozdiely môžu byť väčšie než len tie primárne pozorované. Napríklad spektrum farieb je v rôznych kultúrach vnímané rôzne. Ázijské kultúry niekedy nerozlišujú modrú a zelenú tak ako my, ale zvlášť majú farbu, ktorú by sme my nazvali modrozelená a ako základný odtieň vnímajú inú farbu modrej než my. Eskimáci rozlišujú desiatky odtieňov bielej, púštne národy dokážu rozlíšiť desiatky odtieňov piesku a pod.

Hra končí poďakovaním a výzvou, aby sme dokázali byť v medzikultúrnych kontaktoch citlivejší a nerobili príliš skoré generalizácie.

Odporúčania pre lektorky:

Správne odpovede na otázky pri jednotlivých farbách sú:

purpurová (nachovoľalová): 1b, 2a, 3c; **červená:** 1b, 2c, 3a; **zelená:** 1c, 2a, 3b;

žltá: 1c, 2b, 3a; **čierna:** 1c, 2a, 3b; **oranžová:** 1c, 2a, 3b; **biela:** 1a, 2b, 3c;

modrá: 1a, 2b, 3c;

Pre vyspelejšiu skupinu je možné do inštrukcie zakomponovať prvok vyjednávania a súťaže. Veľmi to podporuje dynamiku a súťaživosť skupiny a vyžaduje to asi o 30 minút viac než tradičnejšia verzia tejto hry.

Verzia s vyjednávaním:

V čase, keď tímy či podskupiny prinesú svoje verzie odpovedí a nadiktujú ich lektorke do zápisu na flipchart pred celou skupinou, lektorka ich môže vyzvať:

„Výborne, takže videli sme, ako to predbežne vidia podskupiny. Keď vidíte aj odpovede iných skupín, máte pocit, že by ste to chceli v odpovedi za vašu skupinu zmeniť? Môžete dať zdôvodnenia, na základe čoho ste dali svoje odpovede tak, ako ste ich dali?“ Skupiny vysvetľujú a po vysvetlení a medziskupinovej diskusii (ktorá môže trvať aj 5 – 7 minút pri niektorých komplikovaných otázkach a veľmi rozdielných odpovediach), sa podskupiny rozhodnú ponechať si svoju pôvodnú odpoveď alebo zmeniť ju nejakým smerom. Až oznámia, že toto je už ich definitívne hodnotenie, lektorka ho zapíše (na flipcharte ponechá aj ich pôvodnú aj opravenú odpoveď), oznámia, čo je správna odpoveď a zapíše podskupinám body za pôvodné aj „nimi opravené“ odpovede. Ukazuje sa, že po oprave niekde skupiny získavajú body, niekde naopak strácajú. Takto prejdú všetky odpovede. Pri konečnom zhodnotení bodov pre jednotlivé skupiny, lektorka zverejní aj koľko bodov by získali bez opráv a medziskupinovej diskusie a koľko bodov získavajú celkove aj po opravách a medziskupinovej diskusii. (Spravidla po opravách získavajú celkove viac bodov, ale nemusí to tak byť.)

Ako ste sa cítili pri odlišnom hodnotení? Verili ste si alebo ste boli hneď naklonení opraviť vaše odpovede podľa argumentov inej skupiny?

- Pomohli tieto opravy alebo ste si bodovo pohoršili? Ako ste sa cítili, keď ste si pomohli a ako keď ste si na základe diskusie pohoršili? Čo vás presvedčilo v situácii, keď ste si pohoršili? V čom je to nebezpečné?
- Dochádzalo aj k situácii, že niektorá podskupina taktizovala (napríklad, že podskupina sa starala viac o vyrovnanosť bodov, než o riskovanie za cenu správnej odpovede)? Prečo sa to dialo? Prečo to robíme?
- Čo sme sa naučili v týchto „vyjednávajúcich“ momentoch?

Príloha:

Súbor 8 obrázkov/fariieb (vo veľkosti A4) s možnými odpoveďami. (Obrázky sa buď rozvešajú po miestnosti – vtedy nám stačí jeden súbor, alebo každá podskupina dostane celú zostavu a potrebujeme nakopírovať 3 – 5 súborov – podľa počtu podskupín.)

Farebné obrázky nájdete v prílohe na str. 178–179.

Akú hodnotu má hodnota?

Mária Gajarská Kučerová

Majú odlišné kultúry odlišné hodnoty? A ak má nejaká kultúra spoločné hodnoty, znamená to, že tieto hodnoty zdieľajú všetci jej členovia? Cieľom tejto aktivity je účastníkom ukázať, že hoci pochádzajú z rovnakej kultúry, neznamená to, že sú ich hodnoty totožné, podobné. Práve naopak, môžu sa výrazne líšiť. Cieľom je tiež uvedomiť si podstatu konfliktu hodnôt a vyskúšať si možnosti jeho riešenia.

Aktivita pozostáva z dvoch fáz, ktoré na seba nadväzujú (nie je možné urobiť druhú časť aktivity bez prvej). Ak na aktivitu nemáme dost času, je možné ju prerušiť po prvej časti.

Cieľ:

Cieľom aktivity je zvýšiť uvedomenie si rozdielnosti a variácie v osobných hodnotách, vyskúšať si situácie konfliktu hodnôt a jeho možného riešenia.

Pomôcky:

Flipchart, papier a pero pre každého účastníka aktivity.

Počet osôb na aktivitu:

Minimálne 6 – 8 osôb.

Čas: 30 – 60 minút

(v závislosti od toho, či uskutočnite prvú, alebo aj druhú fázu aktivity).

Postup:

Inštrukcia k 1. fáze: účastníkov aktivity rozdelíme na skupiny, ktoré bude tvoriť 4 – 5 osôb. Každého z účastníkov požiadame, aby si najskôr sám pre seba na papier napísal 5 najdôležitejších hodnôt v jeho živote. Následne účastníkov požiadame, aby svoje hodnoty hierarchicky usporiadali od najdôležitejšej po najmenej dôležitú.

Požiadame účastníkov, aby svoj zoznam prečítali ostatným členom skupiny. Ostatní členovia skupiny si poznačia, ktoré hodnoty majú s účastníkmi spoločné a tiež poradie týchto hodnôt. Ak niektorý z členov skupiny uvedie hodnotu, ktorá sa nenachádza v jeho zozname, dopíše si ju pod svoj zoznam.

Táto fáza hry sa skončí, keď si všetci členovia skupiny medzi sebou vymenili informácie o ich hodnotách.

Hodnotenie:

Po tejto prvej fáze aktivity urobíme krátke spoločné hodnotenie. Na flipchart sa postupne napíšu hodnoty, ktoré sa v zoznamoch účastníkov vyskytli a zapíše sa k nim počet ich výskytu u účastníkov. Týmto sa vizualizuje rozdiel medzi hodnotami účastníkov a tiež to, aké rôzne hodnoty účastníci aktivity majú. Otázky do diskusie:

- Čo bolo pre vás najväčším prekvapením?
- Ktoré podobnosti /najvýraznejšie rozdiely v hodnotách ste si všimli?
- Našli ste hodnotu, ktorú mal len jeden z vás vo vašej skupine? (Je to iné pomenovanie pre tú istú hodnotu, ktorá už bola uvedená, alebo skutočne je to samostatná iná hodnota?)

Výsledkom hodnotenia je uvedenie si rozdielnosti a variácie hodnôt medzi členmi skupiny, aj širšie uvedenie si rozdielnosti hodnôt medzi ľuďmi aj v rámci jednej kultúry.

Inštrukcia k 2. fáze:

Po hodnotení sa účastníci opäť rozdelia do 4 – 5 členných skupín (nemusia to byť tie isté skupiny ako na začiatku). Cieľom tejto fázy je opäť pripraviť zoznam 4 hodnôt a usporiadať ich od najdôležitejšej po najmenej dôležitú, ale za celú skupinu (t.j. každá skupina si spolu vytvorí jeden zoznam hodnôt).

Samozrejme, pri tomto procese každý z členov bude musieť nejakú svoju hodnotu obetovať a jeho cieľom je, aby to bola hodnota, ktorá je v jeho zozname hodnôt čo najnižšie, keďže ak sa jeho hodnoty nachádzajú v konečnom skupinovom zozname hodnôt, získava za to body pre seba. Jednotliví členovia skupín teda medzi sebou vyjednávajú tak, aby zaistili, že sa ich hodnoty budú v konečnom zozname hodnôt nachádzať.

Body sú získavané nasledovne. Každý člen skupiny svojim hodnotám pridelí počet bodov – najvyšší počet bodov priradí najdôležitejšej hodnote. Napríklad ak má člen 1 poradie hodnôt rodina, zdravie, kariéra, spravodlivosť, ochrana prírody..., hodnote rodina priradíme 5 bodov a hodnote ochrana prírody – 1bod. Ak sa do spoločného zoznamu dostane hodnota rodina, každý z členov skupiny si za ňu pripíše taký počet bodov, aký mu podľa jeho vlastného rebríčka hodnôt prislúcha. Teda ak by sa v spoločnom zozname ocitla hodnota rodina, zdravie a ochrana prírody, člen 1 by získal 5+4+1 bodov, teda spolu 10 bodov.

Hra sa skončí vtedy, keď každá skupina dokončí svoj zoznam hodnôt.

Hodnotenie:

Skupiny sa spoja a každá zo skupín prezentuje svoj zoznam hodnôt. Otázky do diskusie:

- Z akých hodnôt pozostáva váš zoznam hodnôt?
- Za ktorú svoju hodnotu si najviac bojoval? (Každý člen odpovedá individuálne.)
- Ktorú pre teba dôležitú hodnotu si obetoval v záujme dosiahnutia kompromisu?
- Bolo jednoduché vzdať sa/zmeniť svoje hodnoty v záujme skupinového názoru?
- Keby si v skutočnom živote mal bojovať za alebo vzdať sa nejakej hodnoty, reagoval by si na konflikt hodnôt podobne?

V hodnotení sa tiež opýtame, kto získal najväčší počet bodov v jednotlivých skupinách a kto získal najväčší počet bodov vôbec. Otázky do diskusie?

- Ako sa vám podarilo získať najvyšší počet bodov?
- Aký postup ste zvolili na to, aby sa vaše hodnoty dostali do skupinového zoznamu?
- Je dobré mať v tejto hre čo najviac bodov (priblížiť sa k priemernému štandardnému hodnoteniu skupiny)? Alebo je lepšie mať nie veľa bodov (a teda mať menej časté a menej štandardné hodnoty než väčšina skupiny)? Aké sú výhody a nevýhody veľkého či malého počtu bodov (podobnosti alebo odlišnosti od skupiny)?
- Čo ak hodnoty skupiny ľudí nie sú lepšie ani horšie než tie, ktoré zastáva väčšina ľudí u nás, ale sú len iné?
- Ako by dopadla táto hra, keby sme ju hrali „vo veľkom“, nielen v malej skupine ľudí, ktorí sú z jednej krajiny, ale vo veľkých skupinách ľudí z mnohých niekedy aj veľmi vzdialených a odlišných krajín? A vlastne nehráme ju denne v dnešnom globalizujúcom sa svete?

Výsledkom hodnotenia by malo byť uvedenie si možného konfliktu medzi hodnotami ľudí, uvedenie si relativizmu v hodnotení hodnôt a nutnosti byť otvorený k úplne iným pohľadom. Výsledkom je tiež uvedenie si, že napriek odlišnosti hodnôt, existujú cesty k dobrému spolužitiu, koexistencii a vzájomnému obohacovaniu sa odlišnosťami a dopĺňaním sa.

Električka

Gabriela Podmaková

Cieľ:

Cieľom je poukázať na predsudky, ktoré môže mať jednotlivec alebo skupina na základe prvého dojmu z vonkajšieho vzhľadu. Prečo a ako tieto predsudky vznikajú?

Cieľová skupina:

10 – 20 ľudí.

Čas: 20 – 40 minút.

Priestor a pomôcky:

Stoličky, nálepky, pero alebo fixka, odevné doplnky pre jednotlivé osoby (parochne, vankúš pre tehotnú, bábika, starecká palica, a pod.), barla alebo pásky na čelo, na ktorých bude viditeľne napísaná rola, aby ju každý videl, zvukové kulisy (vyrába lektorka na základe vlastnej improvizáčnej tvorivosti).

Postup:

V miestnosti, v ktorej sa aktivita odohráva, rozostavíme stoličky ako v električke. Stoličiek bude o 5 menej ako hráčov. Niektorí účastníci sú vnútri električky (vo vyznačenej časti priestoru v strede miestnosti). Tí, ktorí ešte nie sú v električke, k nej ostanú stáť obrátení chrbtom. Električka štartuje zo stanice, nachádza sa v nej niekoľko ľudí (lektorka zaimprovizuje zvukový signál nasledujúcej zastávky). Električka po 30 sekundách jazdy zastaví, (na základe pokynu lektorky) nastúpia dvaja cestujúci, ktorí obsadia posledné voľné stoličky. Opäť nasleduje zvukový signál, ohlásenie ďalšej stanice. Nastúpia ďalší dvaja cestujúci (na základe pokynu lektorky), ale tí si už nemajú kam sadnúť, preto ostávajú stáť. V električke je miesto asi pre polovicu hráčov tejto hry. Ozve sa zvukový signál a električka sa pohne ďalej. Na nasledujúcej zastávke vstupujú do električky poslední cestujúci – tehotná žena, starší párik s palicami a nákupnými taškami (nemusia byť všetci, záleží na počte účastníkov hry).

Osoby budú mať na čelách napísané: skin, futbalový fanúšik, černocho, vykrikujúca babka, dedko, ktorý nevyzerá úplne triezvy, Róm, študentka s barlami, páchnuci bezdomovec, Sikh s turbanom, 5-ročné hyperaktívne dieťa, mimoriadne tučný muž (asi 150kg), ktorý zaberie aj dve miesta, asi 15-ročný mladík s kolobežkou, 55-ročný robotník, ktorý má montérky zafreckané čerstvou farbou, 14-ročné dievča s nasadenými slúchadlami z iPhone, s tmavými okuliarmi a žuvačkou, mladá žena, ktorá

pokašliava na všetky strany, muž, z ktorého dychu cítiť vôňu/pach fajky, rómska mladá matka (cca 17-ročná) s dvomi vrieskajúcimi deťmi, vojak v uniforme, starší muž s obrovskou harmonikou, ktorý sa chystá hrať, asi študentka s kufrom, ktorý má na kolenách, dáma v strednom veku vo vysokých lodičkách, ktorá má v košíku čivavu, mladý turista (pridržiava sa palice a nie je jasné či ju má na opieranie, alebo len tak zo zábavy), muž trpasličieho vzrastu (asi 150 cm) tváriaci sa veselo... (nemusia byť rozdáné všetky roly – nápisy a môžu sa opakovať). Pasažieri s nápismi na čelách vedia o svojich identitách. Účastníci hry sa vžívajú do svojich rolí úlohy a nech sa sami rozhodnú, ako sa v električke zachovajú (pokiaľ by táto verzia nefungovala, jednotlivci dostanú inštrukciu, kto z nich sa postaví a kto nie).

Komentár lektorky:

Otázky:

- Kto sa postavil a uvoľnil (spontánne) miesto? Pre koho?
- Pre koho ste neuvolnili miesto aj keď sa díval vašim smerom a váhali ste? Prečo?
- Čo ste očakávali ako nastupujúci. Postavili sa tí, od ktorých sa to očakávalo? Prečo áno, prečo nie?
- Prečo očakávali, že práve tento človek sa postaví alebo nepostaví? Zasiahol niekto, ak sa nik nepostavil? Sadali si ľudia vedľa černocho, bezdomovca, Róma...?
- Ak bežali drobné výmeny názorov (hádky po upozornení, že by sa niekto mohol postaviť), čo pomáhalo a čo naopak nepomáhalo iba vyostrovalo situáciu?

Ideálne by sa mal vyjadriť každý z účastníkov. A skupiny by v diskusii mali rozobrať, čo sa dialo a prečo.

Pre mladšiu skupinu (napr. na úrovni začínajúcej strednej školy), môže lektorka do hry pridať nejaký jasnejší prvok (napríklad tajnú inštrukciu niektorým pasažierom, že ten, čo si sadne vedľa černocho, bezdomovca alebo Róma, sa hneď postaví, ostatní sa môžu tváriť, že nastupujúcich nevidia).

Pokiaľ skupinu táto hra baví, lektorka môže po prvých dvoch zastávkach vyzvať skupinu, aby pridala aj krátke dialógy medzi pasažiermi.

Verzia pre vyspelejších a náročnejších účastníkov hry: Lektorka vyzve skupinu. *„Skúsme nasledujúce dve zastávky prehrať situáciu, kde sú všetci pasažieri navonok ticho, ale v hlavách im bežia ich vnútorné hlasy (poznámky, ktoré si myslia, ale nehovoria o nich nahlas.) Skúste počas dvoch zastávok tieto vnútorné hlasy zviditeľniť. Hovorte nahlas to, čo sa vám iba odohráva v hlave, aj keby to boli nepríjemné a neko-rektné poznámky a pocity.“*

Rekreačný areál¹¹

Ivan Hampl

Cieľ:

Cieľom je porozumieť, prečo kultúrne odlišné skupiny reagujú na tú istú situáciu rôzne a identifikovať hodnoty, ktoré ovplyvňujú naše (kultúrne zafarbené) vnímanie konfliktu. Hra umožní naučiť sa, ako participovať na skupinovom rozhodovaní v medzikultúrnom konflikte.

Cieľová skupina:

Najlepšie skupina z interkultúrneho prostredia, rozličné národnosti, ale nie je to podmienka.

Čas:

60 minút: 5 minút na zoskupenie hodnotenia, 20 minút pre dohodu v skupine, 20 pre rozhovor celej skupiny a diskusiu, 15 záverečné zhodnotenie a spätnú väzbu.

Priestor a pomôcky:

Jedna miestnosť s kapacitou okolo 20 – 25 ľudí aj s miestom na sedenie.

Pomôcky: Zadanie aktivity „hodnoty v konflikte“ (nižšie), dva flipcharty, fixky.

Postup:

1. Napíšte mená (v jednom prípade pozíciu) šiestich účastníkov v zadaní aktivity „vnímanie a konflikt“ na ľavú stranu flipchartu a pozdĺžne nad mená počet toľkých skupín, koľké sa zúčastnia aktivity

meno	skupina 1	skupina 2	skupina 3	skupina 4
pán Nguyen				
manažér areálu				
Tomáš				
Michal				
Peter				
Mai				

Rozdajte všetkým účastníkom kópiu zadania aktivity „hodnoty v konflikte“. Dajte im v priemere 5 minút na individuálne prečítanie zadania a ohodnotenie šiestich účastníkov v konflikte od najlepšieho po najhoršie.

¹¹ Inšpirované aktivitou Hodnoty v konflikte (Stringer, D.M., Cassidy, P.A. (2003). *52 Activities for exploring values and differences*. Intercultural Press.)

- ho. Osoba, ktorá sa správala najlepšie, dostane hodnotenie „1“ a najhoršia „6“. Rovnaké hodnotenia účastníkov konfliktu nie sú možné.
2. Rozdeľte účastníkov do skupín po 4 – 6 členoch a dajte skupine 10 minút na zdieľanie názorov a diskusiu, na základe ktorej by mali prísť ku konsenzu.
 3. Následne každá skupina nahlási svoje hodnotenia postáv v konflikte a zapíšte ich na flipchart.
 4. Identifikujte každé meno, ktoré dostalo identické hodnotenie medzi skupinami. Napríklad pán Nguyen je často hodnotený vysoko väčšinou skupín. Opýtajte sa účastníkov, prečo ho ohodnotili tak vysokým hodnotením. Pokým účastníci diskutujú o svojich dôvodoch, počúvajte ich zdôvodnenia a zapíšte ich na ďalší list na flipcharte. Napríklad, ak je pán Nguyen hodnotený pozitívne kvôli jeho vodcovským schopnostiam a zodpovednosti. Vykonajte rovnaký postup pri ostatných identických hodnoteniach.
 5. Teraz identifikujte mená, ktoré dostali rozdielne hodnotenia od skupín a opäť sa spýtajte skupín na dôvody ich hodnotenia. Ako počúvate hodnotenia skupín, zapíšte dôvody a hodnoty na druhý flipchart. Napríklad Mai je často hodnotená „2“, pretože netolerovala rasizmus alebo „6“, pretože sa pomstila zničením cudzieho majetku. V tomto prípade by sa mohlo napísať „spoločenská spravodlivosť“ alebo „pomsta“.
 6. Opýtajte sa účastníkov, čo si všimli ohľadom podobností a rozdielov v hodnotách napísaných na druhom flipcharte. Napríklad jedna skupina mohla označiť Petra hodnotením „1“, pretože sa nezapojil do konfliktu a druhá „5“, pretože nestál za svojím názorom a hodnotami.

Debriefing

1. Ako ste sa cítili počas čítania príbehu? Aké otázky, témy vám napadli?
2. Ako prebiehala diskusia v prvých – menších skupinách? Mal niekto vodcovskú rolu – pozíciu?
3. Došla vaša skupina k jednotnej dohode? Ak nie, prečo?
4. V ktorých bodoch sa vám najľahšie/najťažšie prichádzalo ku konsenzu?
5. Ktoré z vašich osobných hodnôt boli najviac dotknuté počas priebehu aktivity?
6. Čo ste sa naučili? Ako by ste naučené poznatky vedeli aplikovať vo vašom bežnom živote?

Záver

1. Naše osobné hodnoty a skúsenosti ovplyvňujú naše hodnotenie situácie a ľudí.
2. Často inklinujeme k polarizovanej diskusii o „dobrom“ a „zlom“ namiesto počúvania názorov druhých ľudí a ich pohľadu na vec.

3. Niekedy môže byť proces dochádzania ku konsenzu zložitý, najmä ak ľudia dávajú veľký dôraz na hodnoty ako „zodpovednosť“, „sociálna spravodlivosť“ a podobne.
4. Ak počúvame názory druhých ľudí pozorne, často nachádzame spoločné hodnoty a dokážeme prísť k dohode.

Odporúčania pre lektorky

- Vnímajte pozornosť skupiny, pokiaľ pri dlhšom hodnotení jednotlivých postáv upadá, treba skrátiť diskusiu, prejsť k záveru.
- Aktivita sa dá jednoducho upraviť na iné prostredie a konflikt, dôležitým elementom je zachovať 6 charakterových postáv: jedna osoba so zodpovednosťou za „pravidlá“ (rekreačný manažér), vodcovia konfliktných skupín (pán Nguyen a Tomáš), niekto s rasistickými urážkami (Michal), niekto počúvajúci urážky na svoju osobu, no rozhodne sa nekonat' (Peter) a nakoniec osoba, ktorá zničí cudzí majetok (Mai).

Prílohy

Zadanie aktivity „hodnoty v konflikte“:

Rodina Vietnamcov prichádza do rekreačného areálu. Pán Nguyen, člen vietnamskej rodiny, prišiel k manažérovi rekreačného areálu opýtať sa, či môže využiť športovú halu areálu v pondelok večer na tancovanie tradičných tancov. Manažér akciu odsúhlasil. V pondelok večer prídu Vietnamci do spoločenského priestoru, kde nájdu skupinu mladých mužov hrajúcich v hale volejbal. Keď pán Nguyen hovorí s Tomášom, očividne lídrom skupiny, nastane konflikt. Tomáš hovorí, že hala sa využíva spôsobom „kto prvý príde, ten prvý využíva priestor“, oni boli prví a hrávajú tam pravidelne každý večer. Vietnamci odchádzajú.

Nasledujúce ráno príde pán Nguyen za manažérom rekreačného areálu a vysvetlí mu situáciu. Manažér mu odpovie, že nastala chyba, pravidlom rekreačného areálu je skutočne spôsob, kto prvý príde, prvý využíva určitý priestor. Povie pánovi Nguyenovi, že si musí nájsť iný priestor pre svoje aktivity. V ten večer prídu volejbalisti do haly a nájdu tam Vietnamcov tancovať tradičné tance. Nastáva ďalšia konfrontácia medzi Tomášom a pánom Ngyuonom, počas ktorej Michal, jeden z volejbalistov, kričí na Vietnamcov, „prečo nejdete tie svoje rituálne tance tancovať domov, strašíte nám tu deti po večeroch“. Peter, jeden z volejbalistov, sa cíti nepríjemne z vývoja situácie, ale nehovorí nič.

Volejbalisti opustia halu a idú do časti rekreačného areálu, kde bývajú Vietnamci a porozhadzujú tam všade dookola smeti. Keď sa Mai, jeden z Vietnamcov, dozvie, čo sa stalo, nahnevá sa a rozbije predné svetlo na aute jedného z volejbalistov. Manažér rekreačného areálu je zavolaný, aby vyriešil situáciu.

C: HODNOTY SPRAVODLIVOSTI

Prečo o spravodlivosti hovoríme v množnom čísle. Pretože nejde o jeden univerzálny koncept, napriek tomu, že by sa nám to žiadalo, napriek tomu, že si intuitívne spravodlivosť takto predstavujeme – ako niečo, čomu všetci rozumejú rovnako a čo sa desaťročiami a v rôznych kultúrach nemení. Ale nie je to celkom tak. Ak začneme hľadať definíciu spravodlivosti tak, aby sme nespravodlivosť vedeli rozpoznať kdekoľvek a kedykoľvek, púšťame sa do úlohy, ktorá sa nepodarila generáciám pred nami. Zygmunt Bauman (2015, str. 115) upozornil, že „historické dôkazy nado všetku pochybnosť ukázali, že zatiaľ čo ľudia dokážu veľmi rýchlo rozpoznať nespravodlivosť v skutkoch, ktoré menia panujúci stav vecí, či do tej doby platné pravidlá hry, sú veľmi pomalí, ak nie priam nečinní, ak majú ‚ako nespravodlivé‘ odsúdiť omnoho nepriaznivejšie okolnosti, ktoré pretrvávajú tak dlho, že už boli akceptované ako ‚normálne‘, neriešiteľné, imúnne voči protestom a odolné voči zmenám...“¹² Ľahšie sa nám uvažuje o spravodlivosti ako o niečom, čo prežívame na individuálnej úrovni, v rodine, škole, susedstve. Cieľom hier a diskusií, ktoré chceme vyprovokovať v tejto sekcii je rozširovať kontext uvažovania o spravodlivosti a naučiť sa vidieť aj celospoločenské, medzinárodné, dokonca globálne aspekty spravodlivosti, vidieť ich aj v historickom a meniacom sa kontexte. Hlavným posolstvom aktivít v tejto sekcii je, že nestačí byť citlivý na ohraničovanie spravodlivosti, že je možno aktívne vystupovať, zasahovať tam, kde cítime, že dochádza k nespravodlivosti a pre pociť šťastia a vlastnej dôstojnosti, nemusíme vždy zvíťaziť, ale musíme mať odhodlanie a odvahu ozvať sa a pokúsiť sa napraviť nespravodlivosť všade tam, kde ju cítime a viesť svojím príkladom k takému

12 Zygmunt Bauman: *O spravodlivosti a o tom ako poznať, že existuje*. In: Tohle není denník. Academia. Praha 2015, s.114-117,

správaniu aj ostatných. Zygmunt Bauman upozorňuje, že v spoločnosti asi nedôjdeme k nespornému modelu „spravodlivej spoločnosti“, ale môžeme sa pokúsiť o takú spoločnosť, ktorá je „v strehu pred všetkými prípadmi nespravodlivosti, podniká kroky k ich náprave, bez toho, že by čakala, kým bude dokončený univerzálny model spravodlivosti (...) je to spoločnosť mobilizovaná k presadzovaniu blaha slabších, (...) schopnosť realizovať formálne právo na slušný život – zo slobody de jure urobiť slobodu de facto.“ (*tamže, str. 116*)

Diskusie a aktivity k téme spravodlivosť nemusia skončiť len nespokojnosťou a kritikou. Budeme radi, ak budú končiť aj pocitom zmysluplnosti, že účastníci sa angažujú v niečom, čo ich presahuje.

V tejto sekcii predstavujeme aktivity:

- Spravodlivé balóniky?
- Línia spravodlivosti...
- (Ne)spravodliví (Ne)rovní
- Jedlo na týždeň

Spravodlivé balóniky?

Dušan Ondrušek

Ciele:

1. Vyjasniť si diskusiu o princípoch spravodlivosti v spoločnosti.
2. Vyskúšať si, ako môže fungovať distributívna spravodlivosť pri nerovnosti zdrojov a nerovnosti východiskových podmienok.
3. Pomenovať faktory štrukturálnej (ne)spravodlivosti a štrukturálneho konfliktu.
4. Objasniť si, ako možno deeskalovať konflikt v napätej alebo chaotickej situácii.

Cieľová skupina:

Ľudia, ktorí sú schopní a majú záujem uvažovať o kategóriách spravodlivosti. Úplným ideálom je čo najrôznorodšia skupina z hľadiska veku, telesnej zdatnosti, zdravotných obmedzení. Je celkom v poriadku, ak sa na tejto aktivite zúčastňujú deti aj dospelí súčasne, vodičari, ľudia so zmyslovými postihnutiami a pod. Dokonca to nemusí byť ani skupina, ktorá by hovorila tým istým jazykom.

Môžu to byť aj budúce mediátorky. Taktiež môžu byť účastníkmi aj špecifické skupiny. Formát je možné s úspechom použiť aj v úplne iných súvislostiach, ako napríklad v tréningu pre leadrov komunit, manažérov, úradníkov alebo zmiešané skupiny volených úradníkov, ktorí majú spoločné záujmy v komunite. Je dobré, ak má skupina za sebou spoločnú skúsenosť, napríklad spoločného programu (teda nie je vhodné zaradiť túto aktivitu v prvý deň tréningu). Členovia skupiny by sa nemali báť vyjadrovania odlišných záujmov ani otvorenej konfrontácie.

Čas:

45 – 60 minút. Úvod a inštrukcie – 5 minút, delenie do skupín, voľby, rozdelenie priestoru – 5 minút, samotné cvičenie s balónmi v jednom alebo v dvoch kolách minimálne 2 × 15 minút, skupinová diskusia, debrief a záver – minimálne 20 minút.

Priestor a pomôcky:

Miestnosť s kapacitou okolo 20 – 25 ľudí aj s miestom na sedenie. Možnosť postaviť sa na vyvýšené miesto (napríklad stoly), v ideálnom prípade mať miestnosť, ktorá má balkónik alebo schodisko, odkiaľ možno hádzať balóny.

Pomôcky: Súbor rôznofarebných nafukovacích balónov, flipchart, fixky, krieda alebo papierová lepiaca páska, ktorou možno vyznačiť sektory na podlahe, posúvateľný nábytok, ktorý oddeľuje priestor.

Postup:

1. Úvod a inštrukcie: Lektorka vysvetlí cieľ cvičenia s poznámkou, že by to mohlo vyzeráť trochu netradične.
2. Rozdelenie do skupín a opis rolí. Účastníci sú rozdelení do troch nerovnako veľkých častí (napr. 8 – 10 – 5 členov), ktoré predstavujú občanov žijúcich v troch nerovnako bohatých a nerovnako postavených štvrtiach. (Priestor je rozdelený hranicami, ktoré sú postavené z nábytku. Každá skupina si menuje – „volí“ svojich 2 zástupcov „poslancov“, ktorí budú umiestnení v obmedzenom vyvýšenom priestore, prípadne na balkóniku). Poslanci majú špeciálny vzťah zodpovednosti voči 2 – 5 ľuďom z ich skupiny (napr. modrej, červenej a zelenej skupiny). Nezávisle od nich je vybraná 2 – 3 členná skupina centrálnej vlády, ktorá stojí neďaleko, nemôže priamo meniť situáciu fyzickým zasahovaním, ale môže dávať spätnú väzbu a pokyny hádzucim poslancom. Dotvára pravidlá v prípade hádok. Každá skupina, ktorá sa môže pohybovať iba vo vymedzenom priestore pre ich (modrú, červenú, zelenú) skupinu. Všetky tri skupiny dostanú písomné pokyny (pozri prílohy A, B, C na konci hrátky).

3. Distribúcia zdrojov:

Poslanci sa hádzaním balónov snažia vyplniť inštrukcie, ktoré majú napísané na papieriku a hádzanie balónov reprezentuje „rozdeľovanie verejných prostriedkov“ v prvom roku – kole ich funkčného obdobia. Začínajú hádzať balóny z vyvýšeného miesta, nesmú prekročiť danú hranicu, ktorá ich oddeľuje od občanov v ich vyhradenom území. Občania v rôznych „štvrtiach“ (vyznačených sektoroch) sa snažia balóny chytiť. Dynamika medzi skupinami vnútri štvrtí spustí konflikt vyplývajúci z nerovnomerného a nespravodlivého prerozdelenia zdrojov. (Niekdedy aj vďaka tomu, že dynamika je vyprovokovaná – posilnená). Ústredná vládna skupina má alebo nemá zasahovať v závislosti od ich analýzy situácie a pokynov od lektorky.

4. Druhé kolo:

V závislosti od dynamiky lektorka po 10 – 15 minútach zastaví – „zmrazí“ proces. Druhé kolo sa uskutoční po prestávke, v ktorej beží prerokovanie a vyhodnotenie doterajšieho fungovania systému prerozdelenia balónov. Vláda s poslancami sa pokúsia o dodatočné pravidlá, ktoré sú pokusom o najlepšiu celkovú stratégiu. Opäť sa zopakuje fáza hádzania balónov (prerozdelenia zdrojov). Po najbližších 10 – 15 minútach lektorky proces zastavia, požiadajú všetkých, aby sa upokojili, dostali von z predpísanej roly a pripravili na spoločnú hodnotiacu diskusiu.

5. Spoločná diskusia a debrief:

Celá skupina (vedená lektorkami) sumarizuje hlavné postrehy a poučenia z hry. Najprv opisujú, kto ako rôzne vnímal situácie, ktoré prehrávali. Potom sa pozornosť presunie z opisu – pomenovania toho, čo sa stalo, na odporúčané intervenčné stratégie.

Debriefing:

V diskusii sa môže zdôrazniť, že v tréningu a spoločnej práci skupiny je vždy prítomná skupinová dynamika. Tá sa prejavuje silnejšie, ak sú prítomné pocity nespravodlivosti, nerovnomerného rozdelenia zdrojov a odlišná miera zaangažovanosti a ochoty prebrať zodpovednosť.

Rôzne formy vnímanej nespravodlivosti budú klásť nároky na celý rad možných intervencií. Účastníci si môžu uvedomiť, že neexistujú žiadne univerzálne stratégie a ani jediný správny prístup.

Je nutné vždy nanovo diskutovať o kritériách, ktoré umožnia výber najvhodnejšej intervencie.

Účastníci môžu pochopiť a definovať niekoľko použiteľných kritérií pre spoločné rozhodovanie.

Ujasnenie možností, povinností a obmedzení pri riešení napätia, ktoré vzniká pri zdieľaní a distribúcii obmedzených zdrojov.

Lektorky môžu napríklad využiť nasledujúce otázky:

- Čo sa dialo? Bol rozdiel v prvom a druhom kole?
- Bolo pre vás toto cvičenie príjemné? Pre koho áno, pre koho nie? Prečo?
- Čo ste sa dozvedeli o dynamike, pri obmedzení miestnych zdrojov?
- Čo symbolizovali balóny pre vás osobne?
- Aká bola dynamika vzťahu medzi komunitami? Aká bola dynamika vzťahu medzi členmi skupiny – občanmi a lídrami so silnou rozhodovacou právomocou (vzťah občana, miestnej vlády a centrálnej vlády)?
- Prečo sa zvyšovalo napätie a konflikty? Bola tam aj tendencia k násiliu? Došlo k nemu alebo nedošlo? Prečo?
- Ako možno vnímať a ako zabezpečiť spravodlivosť pri rozdeľovaní zdrojov?
- Videli sme správanie (súbor krokov), ktoré pomohlo k prevencii alebo de-escalácii napätia alebo násillia? Čo by to malo byť v ideálnom prípade?
- Čo považujete za kľúčové dôsledky tejto situácie?
- Prečo sú podobné situácie nepríjemné a prečo o tom treba hovoriť?

Na záver bloku možno hlavné myšlienky možno zapísať na flipchart alebo do notebooku a vytlačiť pre všetkých účastníkov.

Komentár lektorky:

Ak je viac času, spravidla nasleduje diskusia. Lektorky prinášajú ďalšie príklady z praxe, ktoré sú paralelami k tejto simulácii. Široko možno diskutovať o etických dilemách v rozhodovaní v takýchto situáciách.

Prílohy: Zadanie inštrukcie

Skupina/komunita A: Všetci vás považujú za najmenej profitujúcu komunitu, ale aj najmenej schopnú komunitu. V minulosti sa k vám zdroje nedostávali. Všetci tvrdia, že je to vaša chyba. Veľmi prehnane citlivo reagujete na opätovné signály nerovnosti a nespravodlivosti.

Skupina/komunita B: Všetci vás považujú za najšikovnejších a máte aj strategicky výhodné umiestnenie, to vám dáva šancu odchytiť po ceste väčšie množstvo balónov, než sa to darí ostatným. Máte vo svojom tíme najvyšších a najšikovnejších ľudí.

Skupina/komunita C: Našťastie máte kontakty a blízke väzby na centrálnu vládu, tam si viete vybaviť všetko, k čomu sa ostatní nedostanú. Nehovoríte o tom verejne, ale všetky informácie máte skôr než ostatní a prísun balónov si viete vybaviť aj inak než len oficiálnou cestou.

Línia spravodlivosti

Dušan Ondrušek

Ciel:

Ujasniť si, čo chápeme pod spravodlivosťou, ako inak môžu mať ľudia postavený svoj koncept spravodlivosti. Porozumieť, prečo reagujeme s odlišnou intenzitou hnevu, bolesti a v rôznej miere sa aktivizujeme, keď sa rozhodneme aktívne naprávať vnímanú nespravodlivosť.

Cieľová skupina:

Študenti stredných škôl a vyššie, ideálne pre 12 – 15 ľudí, nie viac ako 20.

Čas: Minimálne 45 minút.

Priestor a pomôcky:

Súbor 10 nakopírovaných obrázkov pre každú podskupinu.

Postup:

Celá aktivita trvá asi 45 minút: 10 minút úvod, 20 minút dohoda o usporiadaní obrázkov do línie v každej z (2 – 5-členných) podskupín, 15 minút – zhrňujúca diskusia a závery v celej veľkej skupine.

Lektorka začne diskusiu úvahou:

„Všetci vieme, čo je spravodlivosť a nespravodlivosť a zdá sa nám, že rovnakú perspektívu ako my musia zastávať všetci. Ale nie je to vždy tak. Koncept spravodlivosti nie je univerzálny pre všetkých ľudí. To, čo niekto vníma ako neudržateľný stav, ktorý si vyžaduje okamžité občianske konanie, by možno druhý vnímal ako normálnu situáciu, ktorá je nepríjemná, ale nie tak dôležitá ako iné príklady, ktoré zas ako vysoko nespravodlivé vníma on.“

„Rozdeľme sa na menšie diskusné podskupiny (po 2 – 5 ľudí), každá skupina si vezme súbor 10 fotiek z histórie i súčasnosti. Sú na nich zobrazené javy, ktoré časť ľudí vníma ako nespravodlivé. Obzrite si fotky a skúste sa v podskupine dohodnúť a zoradiť ich od najviac znepokojujúcej situácie – niečoho, čo je vyslovene vrchol nespravodlivosti – tie budú na línii (škále) nespravodlivosti najviac nľavo a postupne zoradte všetky fotky do línie tak, že napravo budú také, ktoré vám oproti ostatným vadia menej – kde nevnímate, že je to až tak nľahavé zobrazenie nespravodlivosti. Diskutujte a pokúste sa zhodnúť na spoločnom rozmiestnení fotiek na línii (absolútna nespravodlivosť – úplne ľľavo... až po nepríjemná situácia, ktorá sa ale v živote stáva – úplne vpravo).“

Po návrate do veľkej skupiny, nadiktujú podskupiny svoje poradie obrázkov

a lektorka ho zapíše za všetky skupiny do jednej tabuľky, takže je vidieť rozdiely v hodnotení jednotlivých podskupín.

Podskupiny predstavia kritériá spravodlivosti, ktoré ich viedli k takémuto hodnoteniu poradia.

Lektorka ocení všetky podskupiny za náročnú diskusiu, v ktorej neexistujú univerzálne správne odpovede. Facilituje diskusiu celej skupiny a pýta sa napríklad:

- Existuje nejaká zhoda, kde všetky alebo takmer všetky skupiny mali hodnotenie veľmi podobné? Prečo? (Prečo nie?)
- Čo vyvolalo najväčšiu diskusiu vo vašej podskupine? Ktorý argument napokon najviac zabil?
- Existovala podskupina, kde ste sa začali deliť na názorové tábory až tak, že sa nepodarilo nájsť spoločné riešenie, alebo ste názory spriemerovali a do prostredia sa dostali fotky, ktoré nevzbudzovali veľké emócie?
- Prečo sme citliví špeciálne na nejaký typ nespravodlivosti? (osobná skúsenosť, návšteva krajiny, čítanie a odborné poznanie situácie...?)
- Čo môžeme robiť, ak sa naše koncepty (ne)spravodlivosti mňajú, vidíme a cítime to naozaj inak?
- Aké hodnoty sme videli v tomto cvičení?
- Môže byť hodnotenie spravodlivosti podmienené kultúrne? Mali by to súdne systémy brať do úvahy?

Lektorka upozorní na rôzne koncepcie spravodlivosti v histórii a zdôrazní, že aj koncept spravodlivosti je dynamický a podlieha zmene.

Odporúčania pre lektorky:

Ak niekto z účastníkov upozorní, že vybratý obrázok bol nekompletný, lebo neukazuje, že aj na druhej strane sporiacich sa strán dochádza k nespravodlivosti (aj v Izraeli, nielen v Palestíne, ľudia trpia, aj na Slovensku, nielen v zahraničí...), lektorka neoponuje a upozorní, že cvičenie v limitovanom čase nemôže predstaviť všetky nespravodlivosti z perspektívy všetkých strán a ani to nie je účelom cvičenia. Tu ide viac o nejakú internú reflexiu a osobnú taxonómiu spravodlivosti a pochopenie, že rôzni ľudia môžu mať chápanie spravodlivosti postavené rôzne.

Príloha:

Súbor 10 fotiek na posudzovanie do skupín.

Farebné obrázky nájdete v prílohe na str. 180—184.

(Ne)spravodliví (ne)rovní

Ján Marko

Cieľ:

Cieľom aktivity „(Ne)spravodliví (ne)rovní“ je v prvom rade prehĺbenie pochopenia relativity pojmov a hodnôt, akými sú spravodlivosť, rovnosť, slušnosť a iné, v rôznych tematických kontextoch – politický, ekonomický, sociálny, historický a iné. Forma aktivity je odvodená od veľkého argumentačného cvičenia, takzvanej „spadnutej fajky“, ktorá je metaforou pre mechanizmus šachových hodín. Aktivita rovnako posilní schopnosti účastníkov formulovať a obhajovať svoje názory, záujmy a pozície. Prehĺbenie pochopenia rôznych podôb spravodlivosti, rovnosti a slušnosti, ako aj posilnenie argumentačných schopností by malo byť výsledkom diskusií. Diskusie budú prebiehať v oddelených a spojených skupinách, ktorých úlohou bude formulácia viacerých verzií pochopení a významov daných pojmov a hodnôt v rozličných kontextoch. Aktivita zároveň umožňuje špecifikovať vlastné názory a pozície prostredníctvom „zastávania“ prezentovaných argumentov ostatnými účastníkmi. Zvolené hodnoty, respektíve kritériá spravodlivosti, rovnosti a slušnosti sú všetky závislé a odvodené od určitých noriem, pravidiel alebo zákonov (medzinárodné, právne, morálne/etické, kultúrne), avšak kontexty, v ktorých sa používajú, sú často rôzne. A tak to, čo je niekedy spravodlivé, nemusí byť rovné, a to, čo je rovné, nemusí byť spravodlivé a podobne. Z tohto dôvodu často dochádza k nedorozumeniam, konfliktom a antagonizmom, aj napriek tomu, že v podstate možno ide o rovnaké hodnoty.

Cieľová skupina:

Účastníkmi aktivity môžu byť študenti stredných škôl, gymnázií, vysokých škôl, ako aj staršie osoby. Početnosť cieľovej skupiny sa môže pohybovať v rozmedzí cca 8 – 20 účastníkov.

Čas: Odhadovaný minimálny čas pre aktivitu je 45 a viac minút.

Priestor a pomôcky:

Aktivita je vhodná rovnako pre vnútorné, ako aj vonkajšie priestory (za predpokladu vhodného počasia). Pomôckami potrebnými pre aktivitu sú kartičky/plagátky, ktoré zobrazujú 2 rôzne podoby spravodlivosti, respektíve rovnosti. Ďalšími pomôckami v prípade tejto aktivity môžu byť aj stoličky/lavičky pre účastníkov, ktoré však nie sú nevyhnutným predpokladom pre realizáciu samotnej aktivity.

Postup:

Na začiatku aktivity bude skupina účastníkov lektorkou rozdelená na dve približne rovnaké skupinky. Následne lektorka obom skupinám oddelene predstaví ústne či textové a ilustračné zadania, ktoré sa v podstate odlišujú len v podobe zadanej ilustrácie.

Prvou fázou budú paralelne prebiehajúce diskusie v dvoch skupinkách, ktorých trvanie sa podľa potreby môže pohybovať v rozmedzí 15 – 20 minút. Po tom, ako obe skupinky naplnia ciele a úlohy vytýčené vo svojich zadaniach, sa môže pristúpiť k druhej fáze aktivity. V tomto bode sa z oboch skupiniek vyberú (lektorkou alebo skupinkou) dvaja účastníci, ktorí si podľa možnosti sadnú oproti sebe a ktorých úlohou bude prezentácia vlastných, počas skupinovej diskusie naformulovaných, názorov a postojov týkajúcich sa daných ilustrácií. Ostatní členovia sa postavia za svojich dvoch prezentujúcich členov. V tejto chvíli sa môže začať druhá fáza aktivity, ktorá pozostáva z aspoň troch argumentačných kôl.

V prvom kole vybraní dvaja účastníci z oboch skupiniek postupne prezentujú svoje zadanie – uvádzajú príklady a ich zdôvodnenia, ktoré sú alebo nie sú v súlade s ich chápaním a poňatím určených kritérií. Okrem toho obe prezentujúce strany musia pozorne počúvať argumenty svojich protistrán, aby v neskorších kolách boli schopní kriticky argumentovať. Časovým kritériom tohto prvého argumentačného kola je 5 – 10 minút, pričom je obom stranám poskytnutý rovnaký časový priestor a zatiaľ na seba oproti sediace strany nereagujú. Po tom, ako obe strany odprezentovali svoje príklady, názory a postoje sa môže prejsť k ďalšiemu kolu.

Druhé argumentačné kolo prebieha na rovnakom princípe s tým rozdielom, že účastníci z oboch skupiniek, okrem štyroch prezentujúcich, sa môžu presúvať buď na jednu alebo na druhú stranu na základe súhlasu či nesúhlasu s aktuálne vysloveným názorom, argumentom či postojom. To znamená, že účastník opustí svoju skupinu, ak nesúhlasí s argumentom vlastného prezentujúceho alebo ak súhlasí s argumentom náprotivnej strany. Počet presunutí jednotlivých účastníkov nie je nijak obmedzený a jeho hlavnou úlohou je v prípade účastníkov možnosť zastávať rôzne body spektra názorov, a tým zároveň špecifikovať a tvarovať svoj vlastný postoj. Presun účastníkov zohráva úlohu aj vo vzťahu k prezentujúcim, ktorým odsun alebo prísun účastníkov signalizuje úroveň úspešnosti a sily ich argumentov, predstavuje teda pre nich spätnú väzbu v reálnom čase. Prezentujúci argumentujú postupne v jedno- až dvojminútových intervaloch, pričom druhé kolo by malo prebiehať 10 – 20 minút, na základe vyčerpania argumentačného potenciálu prezentujúcich. V tomto bode lektorka diskusiu a presuny zastaví a vysvetlí podmienky tretieho kola.

Tu jednotliví účastníci môžu svojim prezentujúcim poradiť vlastné a nové argumenty a získať na svoju stranu alebo odradiť tak ďalších účastníkov, pričom forma diskusie (1 až 2-minútové argumentácie prezentujúcich, ako aj presuny) je rovnaká ako v druhom kole. Čas vymedzený pre tretie kolo môže byť 10 až 20 minút. Znakom ukončenia tretieho, rovnako ako aj druhého kola, môže byť opakovanie sa rovnakých argumentov alebo ukončenie presúvania účastníkov. Avšak ak je skupina ochotná a schopná naďalej diskutovať a argumentovať, počet kôl sa môže samozrejme zvýšiť. V tejto chvíli môže lektorka druhú fázu ukončiť a plynule nadviazať na tretiu fázu – diskusiu lektorky s celou skupinou.

V záverečnej diskusii lektorka a účastníci hodnotia priebeh a obsah aktivity, hodnotia svoje pocity, nové postoje, zistenia, prípadne získané vedomosti a zručnosti.

Komentár lektorky:

Úlohy lektorky pri tejto aktivite sú:

- zabezpečenie vhodného priestoru, pomôcok (inštrukcie pre skupinky s obrázkami), prípadne stoličiek,
- zadanie a vysvetlenie inštrukcií a pravidiel skupine a podskupinám,
- facilitácia a vedenie diskusie, ako aj celej aktivity,
- záverečné zhodnotenie aktivity, objasnenie jej zmyslu a získanie spätnej väzby od účastníkov.

Špecifické odporúčania:

Pred začatím aktivity je vhodné, aby lektorka na základe svojho poznania alebo odhadu, ak cieľovú skupinu nepozná, určila – zúžila, alebo rozšírila tematické okruhy naznačené v opise priebehu aktivity (aby zodpovedali veku a kapacite tolerancie alebo vzdelania cieľovej skupiny). Toto opatrenie by malo reflektovať zrelosť, sčítanosť a schopnosť skupiny diskutovať na komplexné a široké spektrum tém. Zúžením alebo rozšírením tém by sa malo predísť situáciám, keď skupina tému vyčerpá alebo sa v množstve tém stratí a diskusia sa tak neposúva ďalej. Voľba témy môže byť rizikom vo vzťahu k cieľovej skupine vzhľadom na jej citlivosť, pálčivosť voči nej, zostáva preto na uvážení a zodpovednosti lektorky, ktoré témy zaradí, alebo nezaradí.

Pred začatím diskusných kôl je potrebné, aby zo strany lektorky odznali pravidlá, s ktorými by skupina mala prejavíť súhlas. Ako osvedčené pravidlá sa v praxi osvedčili napríklad:

- Hovoríme po jednom – vždy len jeden.
- Neskáčeme do reči – počúvame druhú stranu.
- Nenadáваме – neútočíme – nepoužívame osobne mierené invektívy.

V závere aktivity je vhodné poďakovať účastníkom za snahu a obzvlášť vyzdvihnúť úlohu prezentujúcich, ktorí samotní niesli bremeno diskusie a konfrontácie názorov a postojov. Ďalej je potrebné vysvetliť rozdiel medzi hodnotením ľudí a názorov, respektíve postojov, ktoré zastávajú, čo sa prejavovalo hlavne počas presúvania účastníkov reagujúcich na vyslovené argumenty.

Príloha:

Inštrukcia (je vhodná pre skupinku A aj B): Lektorka pripraví 2 rôzne obrázky znázorňujúce spravodlivosť, resp. rovnosť. Na základe obrázku diskutujte a formulujte názory a rôznorodé príklady, keď podľa vás zobrazené prerozdelenie (jeho forma alebo výsledok) môže byť označené za spravodlivé, rovné alebo slušné. Vašou úlohou bude okrem iného zastávať a argumentovať práve za tento typ distribúcie hodnôt.

Obrázky môžu predstavovať rôzne typy (materiálnych alebo nemateriálnych) hodnôt, respektíve statkov (peniaze, jedlo, majetok, bezpečnosť, vplyv, moc, tolerantnosť, rešpekt, pomoc, súcit, sloboda a iné). Rovnako aj rôzne veľké figúrky/ postavy môžu, ale nevyhnutne nemusia, predstavovať rôzne sociálne statusy a roly (vek, pohlavie, rod, bohatstvo, chudoba, sexuálna orientácia, náboženský alebo politický svetonázor, príslušnosť k minorite či k majorite a iné). Zároveň skúste pomenovať situácie, pri ktorých by takéto prerozdelenie podľa vás nespĺňalo zadané kritériá spravodlivosti, rovnosti alebo slušnosti.

Vašou úlohou je teda: 1. Prichystať si príklady situácií prerozdelenia, ktoré spadajú pod vaše kritériá spravodlivosti, rovnosti a slušnosti. 2. Prichystať si príklady situácií prerozdelenia, ktoré nespádajú pod vaše kritériá spravodlivosti, rovnosti a slušnosti. 3. Pripraviť si argumenty podporujúce postoje, na základe ktorých podľa vás dané prerozdelenie spĺňa alebo nespĺňa kritérium spravodlivosti, rovnosti alebo slušnosti.

Jedlo na týždeň

Dušan Ondrušek

Cieľ:

Porozumieť, že rozdiely medzi bohatým Severom a chudobným Juhom pretrvávajú, že životný štandard a spôsoby, ktoré sa vzťahujú k jedlu sú v jednotlivých krajinách rozdielne. Porozumieť, ako sa prakticky môže prejavovať globálne chápaná spravodlivosť a nespravodlivosť a čo môžeme robiť s globálnymi nerovnosťami medzi ľuďmi a medzi krajinami. Cieľom je scitlivenie na chudobu a tiež lepšie porozumenie, že šťastie sa automaticky neodvodzuje od životného ekonomického štandardu. Hra má za cieľ tiež vyskúšať si, ako vieme spoločne uvažovať v skupine, či sa naše úsudky zlepšujú, ak diskutujeme a kombinujeme poznatky viacerých ľudí, prípadne, akým spôsobom treba deliberovať tak, aby sme sa v skupine dopracovali k presnejším hodnoteniam.

Cieľová skupina:

Študenti stredných škôl a vyššie, ideálne pre 9 – 15 ľudí, nie viac ako 20.

Čas: Minimálne 50 minút.

Priestor a pomôcky:

Súbor 13 nakopírovaných farebných obrázkov (vo veľkosti A4) pre každú podskupinu, miestnosť, kde si podskupiny môžu sadnúť tak, aby sa nerušili a rozložiť pred seba 13 obrázkov (t.j. každá skupina potrebuje aspoň 2 m²). V ideálnom prípade data-projektor s notebookom, ktorým možno premietiť výsledné skóre, obrázky a tiež predprogramovanú excelovskú tabuľku v notebooku kvôli rýchlemu sčítaniu odchýlok tak, aby sme tým nestrácali čas a dynamiku. Odmena pre víťaznú skupinu – napr. obrázok alebo čokoláda, ktorá sa dá rozdeliť.

Postup:

Celá aktivita trvá asi 50 minút: 10 minút úvod, 20 minút diskusia a hodnotenie obrázkov – ich usporiadanie do línie v každej z podskupín. 20 minút oboznámenie sa so správnymi odpoveďami, zosumarizovanie hlavných poznatkov, ktoré sme si uvedomili na základe hry. Zhrňujúca diskusia a závery.

Lektorka začne otázkou: „Skúste odhadnúť, koľko asi stojí týždenný nákup potravín pre celú vašu rodinu? Koľko bude celková cena – v eurách? (Skupina odpovedá...) V nasledujúcom cvičení sa pozrieme, ako vyzerá situácia s cenami potravín v rôznych krajinách.“

Inštrukcia: „Prosím, rozdeľte sa do podskupín (kde v každej bude 3 – 5 ľudí), najbližších 20 minút budú podskupiny pracovať spolu. V tejto úlohe je výhodné mať v podskupine niekoho, kto často nakupuje potraviny alebo niekoho, kto číta o zvykoch v iných krajinách alebo často cestuje a nakupuje v zahraničí. Na každej z 13 fotiek, ktoré dostanete, je odfotená typická rodina v istej krajine (niekde sú to trojčlenné rodiny s jedným dieťaťom, inde majú v priemere 7 detí), ktorá je odfotená doma a pred sebou má vyložený ich typický nákup na týždeň. To nie sú náhodné množstvá, ale oficiálne zistené priemerné „nákupné koše“ (priemerná zostava potravín, ktoré si za týždeň nakúpi a väčšinou aj spotrebuje priemerná rodina v jednotlivých krajinách). Možno niečo nájdú v lese alebo na poli a nemusia to kupovať, ale to, čo majú pred sebou je ich typický týždenný nákup. (Fotky sú asi spred troch rokov, takže možno dnes je situácia o trochu iná, ale naozaj len o trochu, až tak rýchlo a dramaticky sa situácia s nákupmi potravín nemení.)“

Každá podskupina dostane súbor 13 obrázkov aj s označeniami krajín, odkiaľ sú tieto fotografie. Úlohou každej podskupiny je, potom ako si dobre obzrú fotografie, zostaviť líniu (škálu) týchto obrázkov, ktorá sa bude pohybovať od najlacnejšieho nákupu po ten najdrahší.

Inštrukcia: „Prosím, obzrite si rodinné nákupy na týždeň v jednotlivých krajinách. Odhadnite, aká je cena takéhoto nákupu pre rodinu na obrázku a usporiadajte nákupy – obrázky od najlacnejšieho – ten bude v rade, ktorý budete mať pred sebou úplne vľavo – až po ten najdrahší nákup – obrázok. Ten bude v tom rade pred vami úplne vpravo. Rozumieme...?“

Spresním ešte raz: Máte urobiť poradie od najlacnejšieho nákupu po najdrahší. Nechceme od vás ceny, len poradie...viac a menej...lacnejší a drahší... Skúste si predstaviť, že tá cena je v ich krajine a to tak, že by sa z ceny v miestnej mene mala prekonvertovať na doláre v takom kurze, ktorý platí pre ich krajinu. Prosím, neposudzujte, či je to PRE NICH alebo pre ich krajinu drahé alebo lacné. Neposudzujte ich prežívanie tej ceny ani proporciu, kolko na to musia vynaložiť zo svojho príjmu, posúďte len zvonka, či to, čo vidíte na tom obrázku, je lacnejšie alebo drahšie než nákup, ktorý vidíte na inom obrázku z inej krajiny. Rozumieme alebo potrebujeme zodpovedať nejaké vyjasňujúce otázky? ...Skúste sa dohodnúť v každej podskupine na jednej odpovedi, jednom poradí..., prosím, diskutujte, aby ste sa dohodli...Máte na to maximálne 20 minút a po uplynutí toho času prosím, nech zástupca za každú podskupinu príde a do notebooku nadiktuje vašu odpoveď, vaše poradie.“

Po zodpovedaní otázok lektorka vyzve podskupiny, aby v každej podskupine zostavili poradie obrázkov – nákupov, od najlacnejšieho po najdrahší.

Keď podskupiny ukončia svoj odhad a ich zástupcovia tie odhady nadiktujú do notebooku, ľudia z podskupín si posadajú späť na svoje miesta do polkruhu

(podskupiny vedľa seba). Lektorka cez dataprojektor premietne správne poradie krajín – nákupov – od najlacnejšieho až po najdrahší a tiež číta skutočné priemerné ceny tých nákupov („...takže vidíme, že v Bhutáne ich to na týždeň stojí asi 5 eur... a v Nemecku vyše 538 eur...“) Skupiny pozerajú, komentujú a v druhej časti lektorka vysvieti, ako sa jednotlivé podskupiny odlišovali od správneho poradia a vysvieti aj celkovú sumu absolútnych hodnôt odchýlok excelovskej tabuľky, takže je jasné, ktorá skupina sa najmenej odlišovala od správneho poradia, ktorej odpoveď bola najpresnejšia v porovnaní s odbornou realitou. (Tí, ktorých suma absolútnych odchýlok poradia bola najmenšia).

Lektorka ocení všetky podskupiny a zvlášť poblahožela víťaznej skupine alebo skupinám k relatívne najpresnejšej odpovedi. Tie získajú drobnú cenu pre víťaza, napríklad obrázok alebo čokoládu. Na víťaznú skupinu (skupiny) smeruje otázka, ako sa im podarilo mať tak dobrý výsledok. Dopracovávali sa ku každej odpovedi nejakými kritériami? Čo boli tie kritériá? (Celková životná úroveň a ceny v tej krajine? Počet členov rodiny? Domáce vs. importované – drahšie potraviny? Špeciálne drahé potraviny ako alkohol? Potraviny, ktoré sú zvlášť lacné v nejakej krajine, napr. mäso v Mongolsku...? Balené či nebalené potraviny?) Alebo ste mali medzi sebou expertov na cenu potravín v rôznych krajinách? Dohadovali ste sa a robili kompromisy alebo ste hlasovali a bodovali? Víťazná skupina odpovie a podobne sa pýtame aj iných skupín – ako ste sa dopracovali k správnej odpovedi. Kde ste to len tak odhadli a kde ste sa výrazne pomýlili? Prečo? Aký stereotyp máme voči niektorým krajinám? Pomáha nám alebo nás brzdi a mátie?

Lektorka ocení všetky podskupiny za ich zamýšľanie sa a postrehy. Facilituje diskusiu celej skupiny a pýta sa napríklad:

- Kde ste to dokázali odhadnúť úplne presne a kde vôbec? Závisí to od blízkosti krajiny? (Např. lepšie odhadujeme Poľsko ako Japonsko?)
- Kde sa takmer všetky skupiny mylili? Prečo? Aký typ stereotypov si nesieme? Ktoré krajiny tradične podceňujeme? A ktoré nadceňujeme? A prečo?
- Ktorá krajina vyvolala najväčšiu diskusiu vo vašej podskupine? Ktorý argument napokon najviac zabral?
- Poplietol vás výrazne nejaký člen skupiny? Prečo? Ako k tomu došlo?
- Aký je ideálny spôsob dohadovania, ak sa nechceme veľmi, naozaj veľmi pomýliť?
- Čo nám pomáha utvoriť si primeraný odhad o určitej krajine a kultúre? Ako sa mení situácia vo svete a pritom sme to ešte väčšinou nezachytili (např. nárast strednej triedy v Číne, Indii, Brazílii... demografický úpadok v Rusku...)?

- Keby ste na túto škálu mali umiestniť Slovensko, kde by asi bolo? A bola by priemerná cena týždňového nákupu rovnaká v Starom Meste v Bratislave a na sídlisku v Prešove?
- Prečo si bežní ľudia na Slovensku často myslia, že patríme medzi chudobné krajiny, keď všetky ukazovatele (tečúca voda, elektrina, bývanie, zdravotná starostlivosť) hovoria o opaku?
- Je cena potravín dobrý ukazovateľ o živote v krajine? Je – prečo? Nie je – prečo? Čo sú dôležité ukazovatele, ktoré je podstatné všímať si o krajine?
- Čo môžeme robiť, aby rozdiely medzi bohatým Severom a chudobným Juhom neboli tak veľké? Je to naša morálna povinnosť? Prečo?
- Čo si z tejto hry odnášate ako hlavné poznanie?

Lektorka upozorní na to, že veľká časť globálnych problémov dnešného sveta – masívna migrácia, revolúcie a vzbury, terorizmus, nerovnomerné dosahy klimatických zmien sú odrazom globálnych nerovností. Rozvinie diskusiu o globálnej zodpovednosti a globálnej citlivosti. Diskusia môže vyústiť do tém podobných rozvojovej spolupráce, ktoré budú aktuálne v budúcnosti.

Odporúčania pre lektorky:

Veľmi dobre si treba premyslieť inštrukciu k zoraďovaniu obrázkov. Pokiaľ účastníci nedávajú pozor, hrozí, že každá z podskupín to bude zaraďovať podľa iného kritéria. (Napríklad niektorí majú tendenciu posudzovať subjektívne prežívanie „drahoty“ a „lacnosti“ a majú tendenciu začať posudzovať, ako je to asi vnímané v tej krajine, čo nechceme.) Pri subjektívnych kritériách by sme sa nedopracovali k žiadnej poriadnejšej odpovedi. Ak ide diskusia v podskupine týmto smerom, lektorka by ju mal zastaviť a znova zopakovať – vysvetliť zadanie.

Niektoré podskupiny majú príliš súťaživé nastavenie. Namiesto hľadania správneho riešenia, najviac im ide o to, aby porazili iné podskupiny a celú diskusiu smerujú k tomu. V takých podskupinách, ak očakávame také nastavenie, nezvyšujeme, ale naopak potláčame súťaživosť. Nezdôrazňujeme porovnanie medzi skupinami, nedávame cenu pre „vítaznú“ skupinu... o to v tejto hre nejde.

Príloha 1:

Súbor 13 obrázkov/rodinných nákupov v 13 krajinách (vo veľkosti A4) s názvami krajín. (Obrázky sa buď rozvešajú po miestnosti – vtedy nám stačí jeden súbor, alebo každá podskupina dostane celý súbor a potrebujeme nakopírovať 3 – 5 súborov – podľa počtu podskupín.)

Obrázky sú napríklad na adrese: <http://www.demilked.com/what-the-world-eats/>

Príloha 2:

Vyhodnocovacia tabuľka pre zápis výsledkov z jednotlivých podskupín.

Vonkajšia podoba tabuľky vyzerá takto pre 3 skupiny, pričom v poslednom stĺpci je zachytené aj správne poradie pre jednotlivé krajiny. (To sa pri premietaní na začiatku neukazuje, až na konci pri úplnom vyhodnotení celej hry.)

Ideálne je mať tabuľku v excelovskej podobe (viď nižšie), takže odhadované poradie za jednotlivé skupiny je možné vpisovať priamo pred očami účastníkov – a mať tak nepriamu kontrolu celou skupinou, či to zaznamenávame správne stĺpce, ktoré ukazujú absolútne hodnoty rozdielu oproti správne poradiu, ako aj celkové súčty odchýlok odpovedí od správnych za jednotlivé podskupiny je tak možné odkryť až na konci, aby bolo vidieť výsledky za všetkých naraz.

	skupina 1	rozdiel A	skupina 2	rozdiel B	skupina 3	rozdiel C		PORADIE
KRAJINA								
Bhután								2
Čad								1
Čína								7
Egypt								5
Ekvádor								3
Japonsko								11
Kuvajt								9
Mexiko								8
Mongolsko								4
Nemecko								13
Poľsko								6
Taliansko								10
USA								12

D: RODOVÁ CITLIVOSŤ A HODNOTY

Hovoriť o rodovej citlivosti je dôležité. Neporozumenie týmito témami súvisí s tolerovaním násilia proti ženám a necitlivosťou k rodovej diskriminácii v platoch, postavení v práci a verejnom živote. Aby sa študentky v budúcnosti nestretávali s pojmom „feminizmus“ ako s nadávkou alebo ponižujúcou nálepkou, aby rozumeli, že hovoriť o rodovej citlivosti nie je nejaký nezmyselný neologizmus bez obsahu s nálepkou „gender ideológia“, aby sa nebáli uvažovať o postavení mužov, žien, rôznorodých podôb rodín, aj preto treba diskutovať o týchto témach. Na to slúžia hry a cvičenia:

- Billboardy
- Kamene
- Mediálne obrazy ženskosti a mužskosti
- Návšteva

Billboardy

Dušan Ondrušek

Cieľ:

Porozumieť, v čom sa prejavuje rodová necitlivosť. Lepšie vnímať, kde všade sa stretávame s rodovými stereotypmi, čo je a čo nie je rodový stereotyp.

Porozumieť, ako sa na stereotypné zobrazovanie žien dívajú oficiálne inštitúcie a ako bežní ľudia. Porozumieť, v čom je zobrazovanie žien aj hodnotovou otázkou, porozumieť, v čom spočíva hodnota dôstojnosti.

Cieľová skupina:

Študenti stredných škôl a starší, ideálne pre 9 – 20 ľudí.

Čas: Minimálne 50 minút.

Priestor a pomôcky:

Súbor 6 nakopírovaných farebných obrázkov (vo veľkosti A4) pre každú podskupinu so zobrazeniami billboardov (v prílohe na str. 185–186).

Postup:

Celá aktivita trvá asi 50 minút. 10 minút úvod, 20 minút diskusia a hodnotenie obrázkov, 20 minút – oboznámenie sa s rozhodnutím Rady pre reklamu v prípade každého z billboardov a diskusia o rozhodnutí, ako aj o vlastnom hodnotení situácií. Ujasnenie si hlavných poznatkov, ktoré sme si uvedomili na základe hry. Zhrňujúca diskusia a závery.

Lektorka spomenie, že popri cestách vidíme denne stovky billboardov a vidíme ich tak často, že časť z nich ani nevnímame. Preto sa tvorcovia reklám snažia zaujať aj stále viac šokujúcimi veľkoplošnými reklamami. Občas prekročia mieru únosnosti, slušného správania, alebo šíria predsudky a napádajú nejakú skupinu v spoločnosti. V týchto prípadoch vstupujú do hry pravidiel, ktoré vymedzuje zákon o reklame, ako aj samoregulačné mechanizmy pre etické normy v reklamnej praxi.

Dodržiavanie zákona o reklame¹³ sledujú vybrané štátne orgány¹⁴, ktoré môžu udeliť pokutu alebo zakázať, či obmedziť šírenia reklamy. Zákon v reklame napr.

13 Legislatíva SR vo vzťahu k reklame: <http://www.rpr.sk/sk/zakony-o-reklame>

14 V prípade potravín, kozmetiky a tabakových produktov je to Slovenská poľnohospodárska a potravinárska inšpekcia. Lieky, dojčenské produkty a výživové doplnky kontroluje Štátny ústav pre kontrolu liečiv, resp. veterinárne liečivá kontroluje Štátny ústav pre kontrolu veterinárnych liečiv. Všetko ostatné má v kompetencii Slovenská obchodná inšpekcia.

zakazuje prezentovať nahotu ľudského tela pohoršujúcim spôsobom, ale aj znevažovať ľudskú dôstojnosť, urážať národnostné cítěnie alebo náboženské cítěnie, ako aj akúkoľvek diskrimináciu na základe pohlavia, rasy alebo sociálneho pôvodu. Tiež zakazuje propagovanie násilia či vandalizmu, alebo navádzanie na protiprávne konanie alebo jeho odobrovanie.

Príkladom samoregulačného mechanizmu je Rada pre reklamu, ktorá sa riadi Etickým kódexom reklamnej praxe. Kódex si zadefinovali samotné predstaviteľky a predstavitelia reklamného priemyslu a tí jeho dodržiavanie aj posudzujú. Etický kódex napr. do porušenia princípov rešpektovania slušnosti a ľudskej dôstojnosti zahŕňa napr. aj obsahy, ktoré pôsobia sexisticky¹⁵, diskriminačne, urážlivo alebo ponižujúco s ohľadom na svoj sexuálny alebo iný podtext, či prejavy verbálneho (jazykového) násilia, ako aj prejavy, ktoré nekriticky posilňujú rodové či sexuálne stereotypy, či už priamo, alebo v spojení s vizuálnou alebo inou stránkou reklamy. Kódex sa nestotožňuje ani so zobrazovaním domáceho násilia, rodového násilia alebo násilia voči menšinovým jednotlivcom alebo skupinám, ktoré by mohlo pôsobiť ako obhajoba, schvaľovanie alebo propagácia takéhoto násilia prípadne so stvárnením ženy, jej tela a jej roly (úlohy) iba ako sexuálnej atrakcie, alebo zámerného redukovania jej vlastností, schopností, zručností, záujmov alebo vzhľadu na základe rodových stereotypov. Rada pre reklamu vydáva stanovisko k problematikej reklame, v prípade, že niekto sformuluje sťažnosť a podá ju Rade, ideálne on-line, na posúdenie. Výsledkom je rozhodnutie o tom, či reklama porušila etický kódex a odporúčenie zadávateľskej inštitúcii jej stiahnutie alebo jej úpravu. Všetky rozhodnutia sú zároveň verejne dostupné, čím sa posilňuje spoločenská kontrola. Pre každú firmu pozitívny nález o porušení kódexu v podstate predstavuje negatívnu propagáciu. Firmy majú možnosť požiadať Radu o posúdenie reklamy aj pred spustením reklamnej kampane, v takom prípade ostáva stanovisko neverejné a slúži iba zadávateľovi reklamy.

O tom, aké sú tieto písané a nepísané normy, ako vidíme otázku stereotypov a diskriminácie žien sa porozprávame prostredníctvom diskusie o 6 billboardoch, ktoré v minulosti vyvolali takú spoločenskú diskusiu, že ich musela posúdiť Rada pre reklamu (v tomto prípade šlo o českú Radu pre reklamu, keďže billboardy boli umiestnené v Čechách).

Inštrukcia: „Prosím, rozdeľte sa do podskupín (kde v každej bude 3 – 5 ľudí), najbližších 20 minút budú podskupiny pracovať spolu. Na každej zo 6 fotiek, ktoré dostanete, je odfotený billboard, ktorý kedysi vyvolal značnú diskusiu. Na fotke je označený aj názov

15 Kedy je reklama sexistická? Aspekt. „Ružový a modrý svet“: <http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovy-a-modry-svet-%28cd-rom%29/monika-bosa:-preco-je-ta-laska-taka-tazka/materialy/kedy-je-reklama-sexisticka>

reklamnej kampane, zadávateľ (firma) a dôvod sťažnosti, pre ktorý sťažovatelia žiadali zastavenie kampane a stiahnutie billboardov z verejného priestoru.

Vašou úlohou je prediskutovať každý billboard a ako skupiny sa dohodnúť“:

- Vadí vám ten billboard alebo nie? Čo vám na ňom prekáža? Vadí vám až tak, že by ste zvažovali porušenie etického kódexu (t.j. sťažnosť na Radu pre reklamu) alebo dokonca porušenie zákona o reklame (t.j. sťažnosti na správny orgán) a žiadali by ste pokutu, či zákaz šírenia reklamy v zmysle zákona? Prípadne by ste tento billboard teritoriálne obmedzili (napr. nesmel by byť umiestnený v blízkosti 300 m okolo škôl alebo kostolov)?

Sformulujte, prečo by ste ho zakázali, teritoriálne obmedzili alebo naopak povolili.

- Čo myslíte, ako pred 6 – 10 rokmi na tento billboard zareagovala česká Rada pre reklamu, aké bolo ich rozhodnutie?
- Čo je hlbšia otázka a výzva, ktorá sa viaže k typu posolstiev, aké priniesli jednotlivé billboardy?

Keď podskupiny ukončia svoju diskusiu a dohodnú sa na skupinovej odpovedi k 3 zadaným otázkam, celá skupina sa usadí do veľkého polkruhu a vyjadrujú sa ku každému obrázku zvlášť.

Lektorka poďakuje skupinám za ich pohľady. Pri každom z diskutovaných billboardov oznámi aj aké bolo rozhodnutie českej Rady pre reklamu spred niekoľkých rokov. (Obr. 1/OK v poriadku; 2 a 3/OK v poriadku; 4/čiastočný zákaz – pri školách a kostoloch; 5/zákaz; 6/zákaz)

Lektorka facilituje hlavne momenty, keď majú podskupiny odlišné názory. Pýta sa napríklad:

- Ktorý z billboardov vnímate ako absolútne nevhodný? Prečo?
- Čo tvorí podtext, myšlienkový svet, na ktorý sa obracajú takéto billboardy? Kto je zamýšľaná terčová skupina (u koho by podľa marketérov, ktorí vymýšľali tieto kampane, mohol zabrať tento jazyk, typ vtípkovania, tento obrázok)?
- Prečo sme – ako spoločnosť necitliví na tento typ stereotypizovania a predsudkov?
- Kde sa situácia v odbúravaní negatívnych stereotypov a predsudkov voči ženám za posledné roky zlepšuje a prečo?
- Aký typ stereotypov a nedôstojného správania je na Slovensku rozšírený viac, než je to vo vyspelých častiach Európy (napr. v správaní voči pacientkam a pacientom v zdravotníckych zariadeniach, na univerzitách voči študentkám a pod.)?

- Voči ktorým skupinám žien sa nepatričné správanie najviac toleruje (vek, profesie, sociálne prostredie, kontext...)?
- Aké zákonné a výchovné nástroje pre znižovanie nedôstojného správania voči ženám existujú?
- Čo si z tejto hry odnášate ako hlavné poznanie?

Lektorka upozorní na to, že reklama je len jeden veľmi viditeľný kanál, kde sú predsudky a negatívne stereotypizovanie zjavné. Najviac takýchto momentov sa odohráva na miestach, ktoré nie sú až tak verejné – uzavreté pracoviská, rodiny, susedské spoločenstvá...

Upozorní na kontinuálne kampane, ktoré sa na tento problém účinne snažia upozorňovať, napríklad každoročná súťaž a kampaň „Sexistické prasátečko...“ (<http://soutez.nesehnuti.cz/>) Diskusia môže vyústiť do tém o podobách možných kampaní a vzdelávacích programov, ktoré by mohli v budúcnosti pomôcť.

Odporúčania pre lektorky:

Lektorka by sa nemala báť urobiť skupiny aj rodovo nevyrovnané (napr. rozdeliť ľudí tak, že vznikne čisto mužská alebo čisto ženská skupina). Pokiaľ majú iný pohľad než ostatné skupiny, môže to užitočne dynamizovať diskusiu. Pokiaľ účastníci prinášajú vlastné príklady potvrdzujúce alebo spochybňujúce hlavný prúd diskusie, lektorka by mala podporiť smerovanie diskusie, ktoré vychádza zo skúseností účastníkov a nechať sa viesť príkladmi účastníkov radšej než danými hotovými podnetmi.

Príloha:

Súbor 6 obrázkov billboardov (vo veľkosti A4). (Každá podskupina dostane celú sadu, takže potrebujeme nakopírovať 3 – 5 súborov – podľa počtu podskupín.) Farebné obrázky nájdete v prílohe na str. 185–186.

Kamene

Dušan Ondrušek

Cieľ:

Ujasniť si, ako vnímame roly mužov a žien. V čom je nebezpečenstvo zjednodušených predstáv o odlišnosti mužskej a ženskej podstaty, o delení vlastností na „Mars“, a „Venušu“, čo hovorí psychologický výskum o rodových stereotypoch a ich prekonávaní. Ujasniť si, v čom je hodnota rodovo citlivejšieho pohľadu na podobnosti a odlišnosti ženských a mužských svetov.

Cieľová skupina:

Študenti stredných škôl a vyššie, ideálne pre 12 – 15 ľudí, nie viac ako 20.

Čas: Minimálne 50 minút.

Priestor a pomôcky:

Súbor 10 (× 5) veľmi rôznorodých kameňov (nemusia byť vzácne, ale mali by mať rôznorodé tvary, štruktúry a sfarbenie, všetky majú mať veľkosť takú, že sa zmestia do ruky), baliaci papier pre každú skupinu, dostatočný priestor (aspoň 2 m²), tak aby si každá podskupina mohla pohodlne a nerušene sadnúť okolo svojej sady kameňov a rozkladať si ich pred sebou.

Kamene pre túto hru vyzerajú napríklad takto:¹⁶

¹⁶ Farebný obrázok nájdete v prílohe na str. 187.

Postup:

Celá aktivita trvá asi 50 minút (10 minút úvod a rozdelenie do podskupín, 20 minút dohoda o usporiadaní kameňov do línie v každej z 3 – 5-členných podskupín, 20 minút – zhrňujúca diskusia a závery v celej veľkej skupine).

Lektorka začne diskusiu úvahou:

„Máme pocit, že muži a ženy sa odlišujú a niekedy sa nám zdá, že existuje niečo ako maskulinita a feminita, súbor jednoznačne daných osobnostných charakteristík, ktoré odlišujú mužov a ženy na základe stálych jedinečných vlastností. Niekedy sa nám dokonca zdá, že na túto tému majú všetci ľudia rovnaký názor ako my, že takú perspektívu jednoducho musia zastávať všetci. Ale nemusí to byť vždy tak. Vyskúšame si hru s kameňmi a cez ne si ujasníme, ako sa tento koncept javí iným.

Rozdelíme sa na menšie diskusné podskupiny (po 3 – 5 ľudí), každá skupina si vezme sadu 10 kameňov.

Inštrukcia: „Vašou úlohou je v každej skupine si dobre obzrieť kamene, ktoré máte pred sebou a potom po spoločnej asi 15-minútovej diskusii ich rozložiť do radu pred seba. Tento rad (škála) je tvorená 10 kameňmi, ktoré sú usporiadané na línii maskulinita-feminita. Teda čím viac je kameň umiestnený vľavo, tým viac mužských vlastností v ňom cítite (vidíte). Obzrite si každý kameň zo všetkých strán, všimajte si jeho tvrdosť, drobnosť, farebnosť, jednoliatosť, žilkovanie, priehlbinky a vystupujúce miesta, ostrosť a oblosť, opakujúce sa zdobenie, neurčitosť, ryhy, veľkosť, čokoliek... Pôsobí na vás ten kameň viac žensky alebo viac mužsky...? Skúste sa v skupine dohodnúť a usporiadať ich do línie (vľavo mužskosť, vpravo ženskosť... čím viac do stredu, tým viac pre tie kamene platí ani-ani alebo aj-aj...)“.

Skupiny usporiadajú kamene do línie a po dokončení každá zo skupín prizve ostatných, aby si bližšie prišli obzrieť ich líniu a jeden človek zo skupiny vysvetlí, ako uvažovali, čo boli pre nich kritériá väčšej mužskosti alebo ženskosti toho, ako na nich pôsobili kamene. A tiež či sa o poradí dohodli ľahko alebo nie, či názory v skupine boli voči niektorým kameňom jednoznačné a inde vyvolávali protichodné hodnotenie.

Lektorka ocení všetky podskupiny za náročnú diskusiu, v ktorej neexistujú univerzálne odpovede. Facilituje diskusiu celej skupiny a pýta sa napríklad:

- Existuje nejaká zhoda, kde aj vnútri skupiny, aj medzi skupinami bolo hodnotenie veľmi podobné? (Např. väčšie kamene ako mužské, drobné dekorácie viac ako ženské, ostré nebezpečné hrany viac mužské... Prečo? Prečo nie?)
- Čo vyvolalo najväčšiu diskusiu vo vašej podskupine? Ktorý argument napokon najviac zabil?

- Existovala podskupina, kde ste na umiestnenie kameňov mali tak odlišné názory, že sa nepodarilo nájsť spoločné riešenie, alebo ste sa rozhodli, že takto postavená úloha nedáva zmysel a rozhodli ste sa neodpovedať v podobe línie kameňov?
- Boli nejaké témy, ktoré vzbudzovali veľké emócie?
- Prečo sme citliví na nejaký typ výroku o mužskosti – ženskosti? Dá sa hodnotiť takýmto spôsobom ako niečo, čo vieme priradiť tu alebo tam?
- Diskusiu o akých hodnotách sme videli v tomto cvičení?
- Môže byť hodnotenie mužskosti – ženskosti podmienené kultúrne? Ako by toto isté cvičenie vyzeralo v kmeňoch, kde prevažuje matriarchát? Ako by vyzeralo v spoločnostiach, kde ženy na verejnosti takmer nevidno? Ako by vyzeralo tam, kde sa o ženách na verejnosti nepatrí rozprávať?

Lektorka upozorní na rôzne koncepcie chápania mužskosti a ženskosti v histórii a v krajinách, kde je svet mužov a žien výrazne oddelený (napr. v niektorých moslimských alebo západoafrických krajinách) a zdôrazní, že aj koncept rodových rozdielov je dynamický a podlieha zmene. Psychologický výskum nepotvrdil väčšinu rodových rozdielov ako univerzálne daných, ale skôr ako kultúrne konštruovaných. Veľmi teda záleží na tom, ako sa k deťom správame, aké hračky im dávame, aký typ pohybu, športových hier, estetiky posilňujeme ako primeraný. Deti si spravidla osvojujú, to, k čomu sú vedené. (Např. že „chlapci neplačú“, dievčatá majú rady ružovú a hrajú sa s bábikami, ale nie s autami, a pod...)

Lektorka upozorní na koncepciu androgýnie Sandry Bem, ktorá od 60-tych rokov minulého storočia upozornila, že podľa všetkých výskumov, tzv. „ženské“ a tzv. „mužské“ vlastnosti nevytvárajú jednu spoločnú líniu (osobnostnú dimenziu). Že neplatí, že čím viac mužských vlastností máme, tým menej máme ženských vlastností. Že ide o dve nezávislé dimenzie (skôr by mali byť zobrazené ako ortogonálne – kolmo skrížené osi) a teda môžeme mať v sebe obe vlastnosti silne rozvinuté naraz (napr. známi umelci) alebo ani jednu z nich. (A že v tomto zmysle je aj inštrukcia k tomuto cvičeniu zavádzajúca. Hovorí viac o našich rodových konštruktoch, ktoré môžu byť akékoľvek, než o realite rodových rozdielov.) Alebo jedna z nich môže prevažovať. Ale veľmi pravdepodobne sa s takýmito vlastnosťami nerodíme, ale ide o kultúrny konštrukt, ktorý je výrazne posilňovaný výchovou, médiami, celkovým prostredím, v ktorom sa pohybujeme.

Pokiaľ má lektorka viac času, môže koncept Sandry Bemovej aj nakresliť ako schému a upozorniť, že existujú aj psychologické testy, ktoré merajú mieru androgýnie u ľudí. (napr. Bem Sex Role Inventory BSRI <http://garote.bdmonkeys.net/bsri.html>)

Hlavné poslanstvo tohto cvičenia je, že by sme mali vedieť, že v prípade psychických vlastností muža a ženy ide v spoločnosti o masívne rozšírené rodové konštrukty, nie o biologicky danú odlišnosť.

Odporúčania pre lektorky:

Ak niekto z účastníkov hovorí, že vie, že nejde o konštrukty, lebo rozdiely v povahe mužov a žien cíti, lektorka by ho mala upozorniť, že práve to cítenie je rodový konštrukt (aj výskumne potvrdené) a keby to tak nebolo, tak by sa nemohlo stať, že v iných krajinách ľudia cítia tieto rozdiely inak. Pokiaľ by diskusia pokračovala, je dobré odkázať záujemcu aj na odbornú literatúru.

Napríklad:

- Cviková, J. (2006): *Nerodíme sa ako ženy: Ružový a modrý svet. Rodové stereotypy a ich dôsledky*. Bratislava: Občan a demokracia a ASPEKT. Dostupné na [http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovy-a-modry-svet-\(cd-rom\)/jana-cvikova:-nerodime-sa-ako--zeny-a-muzi](http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovy-a-modry-svet-(cd-rom)/jana-cvikova:-nerodime-sa-ako--zeny-a-muzi).
- Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, vol. 88, str. 354–364
- Bem, S. L. (2001). *An unconventional family*. New Haven, CT: Yale University Press.

Mediálne obrazy ženskosti a mužskosti

Paula Jójárt¹⁷

Cieľ:

Uvedomiť si rozšírenosť zjednodušujúcich predstáv o mužoch a ženách (tzv. rodových stereotypov) v mediálnom priestore a v spoločnosti. Kriticky zvážiť, ako nás rodové stereotypy obklopujú na denno-dennej báze, ako sú votkané do kultúrneho kontextu, v ktorom vyrastáme, ako nás ovplyvňujú a ako môžu zväzovať a blokovať zmysluplnú komunikáciu nielen medzi mužmi a ženami, ale aj ľuďmi ako takými.

Cieľová skupina:

Mladí ľudia, dospelí. Ideálne je mať aspoň 10 – 12 ľudí (najmenej 8 ľudí), aby sme mohli vytvoriť najmenej 4 skupiny (resp. dvojice).

Čas: Odhadovaný minimálny čas pre aktivitu je 90 minút (vrátane rezervy).

Priestor a pomôcky:

Cvičenie je vhodné skôr do interiéru. Za pekného počasia (bez vetra) a možnosti pracovať na exteriérových stoloch alebo dekách, je možné ho prispôbiť aj exteriéru. V tomto prípade je nutné pridať k pomôckam špagát a štipce, a vešať flipcharty napr. na stromy, či plot. Potrebujeme dostatok priestoru na prácu jednotlivých skupín – napr. jeden väčší stôl pre každú jednu skupinu alebo dva menšie spojené. Okolo stolov potrebuje mať skupina priestor na sedenie alebo aspoň pohyb.

Pomôcky:

Flipchart, fixky, vizuálny materiál na strihanie (časopisy a denníky), lepidlo, nožnice (pre každú skupinu), priestor a pomôcky na vyvesenie výsledných posterov.

Podľa potreby si môžeme predpripraviť krátku prezentáciu alebo poster so zisteniami reprezentatívneho prieskumu o predstavách slovenskej verejnosti o správnej mužskosti a ženskosti (viď ďalej). Vizuálny materiál môžeme priniesť vlastný a ak pracujeme so skupinou, s ktorou sme v pravidelnom kontakte, môžeme ich dopredu požiadať, aby priniesli časopisy a noviny, s ktorými sa vo svojom okolí stretávajú (napr. staršie výtlačky toho, čo zvyčajne sami čítajú, alebo čo čítajú ľudia v ich okolí).

¹⁷ Aktivita nie je pôvodná. Predstavuje voľne upravenú aktivitu, ktorá sa v rôznych obmenách využíva v mnohých tréningoch zameraných na scitlovanie k rodovým otázkam. Pôvodný zdroj nie je známy.

Postup:

Fáza 1 – Úvod do témy (10 minút): V krátkosti objasníme postavenie a úlohu médií v spoločnosti. Môžeme to urobiť tak, že sa pýtame skupiny:

Aké médiá denno-denne sledujete (aktívne vyberané a sledované)?

Aké mediálne výstupy stretávame denno-denne aj bez toho, aby sme ich vyhľadávali (vonkajšia reklama)?

Ako vnímame tieto „nevyžiadané“ mediálne výstupy (vizuálny smog)?

Akú úlohu hrajú podľa vás médiá v živote spoločnosti (sú iba odrazom reality alebo realitu okolo nás aj formujú)?

Vysvetlíme im, že budeme v skupinách pracovať s tlačеныmi médiami, ktoré si prípadne aj sami priniesli. A hoci je to len jedna z foriem mediálnych výstupov, neznamená to, že do istej miery nekopírujú aj vonkajšiu reklamu, s ktorou sa na verejnosti stretávame denno-denne či audiovizuálne médiá, ktoré na pravidelnej báze väčšina z nás pasívne konzumuje. Je skôr pravdepodobné, že tlačené médiá do značnej miery obsahom korešpondujú s audiovizuálnymi médiami a vonkajšou reklamou.

Fáza 2 – Práca v skupinách (20 minút): Skupinu rozdelíme do 4 skupín po cca 3 – 4 ľuďoch. Ak máme väčšiu skupinu, môžeme počet ľudí navýšiť na 5 ľudí v podskupinke alebo radšej vytvoríme viac podskupín, v tomto prípade budeme potrebovať primeraný počet pomôcok a natiahne sa nám aj čas pre fázu 3. Úlohou podskupín bude pripraviť postery (flipcharty) na zadanú tému. Dvom skupinám dáme pripraviť obraz **muža a mužskosti v mediálnych výstupoch**, ktoré dostanú k dispozícii. Druhým dvom skupinám dáme pripraviť **obraz ženy a ženskosti v médiách**.

Skupinám môžeme dať k dispozícii jednu veľkú kopu časopisov a denníkov, aby si z nej vybrali, alebo môžeme pre podskupiny vyčleniť náhodne rozdelené menšie kôpky materiálov. Ideálne ak použijeme materiály novšieho dáta, maximálne pár mesiacov starších. Materiály musia byť v lokálnom jazyku. Vyhýbame sa zahraničným časopisom, pretože je dôležité, aby do obrazov mali možnosť zapojiť aj slová a heslá, ktoré vizuálne obrazy sprevádzajú. Materiály nijako necenzurujeme. Do výberu by sa mali dostať všetky obrazy, ako stereotypné tak aj netradičné, tak, ako boli k dispozícii, t.j. použijeme celé časopisy a noviny, ak je to možné.

Inštrukcia pre skupiny – Obraz MUŽA – MUŽSKOSTI

Pred sebou máte náhodne vybraný súbor časopisov a denníkov z posledného obdobia. Vašou úlohou je pripraviť na základe toho, čo v nich nájdete, obraz MUŽA, resp. MUŽSKOSTI v našej spoločnosti. Môžete ho ilustrovať vizuálnymi príkladmi,

ktoré nájdete, ale aj slovnými spojeniami, ktoré vás v týchto výstupoch zaujmú. Okrem vzhľadu skúste ilustrovať aj úlohy, roly či postavenie mužov (napr. nadpisy článkov, či popisky ilustrácií a pod.), ktoré materiály zobrazujú. Doprajte si čas sa najprv voľne prehrabať materiálom a potom sa zamyslite nad týmito otázkami:

Aké vizuálne obrazy nachádzate, ktoré reprezentujú mužov?

V akých spoločenských úlohách či rolách sa muži objavujú v materiáloch?

Aké profesie zvyčajne muži v materiáloch ilustrujú?

Aké charakteristiky a vlastnosti mužov sú v mediálnych obsahoch vyzdvihované?

Aké charakteristiky a vlastnosti mužov sú v mediálnych obsahoch podrobené kritickému hodnoteniu?

Inštrukcia pre skupiny – Obraz ŽENY – ŽENSKOSTI

Pred sebou máte náhodne vybraný súbor časopisov a denníkov z posledného obdobia. Vašou úlohou je pripraviť na základe toho, čo v nich nájdete, obraz ŽENY, resp. ŽENSKOSTI. Môžete ho ilustrovať vizuálnymi príkladmi, ktoré nájdete, ale aj slovnými spojeniami, ktoré vás v týchto produktoch zaujmú. Okrem vzhľadu skúste ilustrovať aj úlohy, roly či postavenie žien (napr. nadpisy článkov, či komentáre ilustrácií a pod.), ktoré materiály zobrazujú. Doprajte si čas sa najprv voľne prehrabať materiálom a potom sa zamyslite nad týmito otázkami:

- Aké vizuálne obrazy nachádzate, ktoré reprezentujú ženy?
- V akých spoločenských úlohách či rolách sa ženy objavujú v materiáloch?
- Aké profesie zvyčajne ženy v materiáloch ilustrujú?
- Aké charakteristiky a vlastnosti žien sú v mediálnych obsahoch vyzdvihované?
- Aké charakteristiky a vlastnosti žien sú v mediálnych obsahoch podrobené kritickému hodnoteniu?

Fáza 3 – Prezentácia skupín (20 – 30 minút): Skupiny v krátkosti prezentujú svoje výstupy, stručne, jasne, priblížia obsah, ktorý vybrali na poster, a ktorý charakterizuje obraz muža, resp. mužskosti alebo ženy, resp. ženskosti v médiách (cca do 5 – 7 minút každá).

Fáza 4 – Diskusia – Debriefing (20 – 30 minút): Možné otázky do diskusie:

- Ako sa im pracovalo s materiálmi? Čo ich prekvapilo v materiáloch, ktoré mali k dispozícii?
- Čo im napadlo, keď videli postery iných skupín?
- Ako na nich pôsobia obrazy žien a mužov, ktoré pripravili rôzne skupiny?
- Vnímajú nejaké významné rozdiely medzi obrazmi žien a mužov? Alebo podobnosti?

- Sú tieto obrazy podľa nich realistické? Ak áno, v čom? Ak nie, v čom?
- Aké sa v mediálnych obsahoch zvyčajne nevyskytujú?
- Akí muži sa v mediálnych obsahoch takmer vôbec alebo vôbec neobjavujú?
- Aké obrazy mužskosti a ženskosti chýbajú v médiách? Prečo sa tam neobjavujú?

Zrkadlia obrazy postoje spoločnosti? Sú presvedčenia ľudí nejako prepojené s obrazmi, ktoré nám mediálne výstupy prezentujú? (viď poznámky pre lektorku)

Aké sú naše možnosti vzdorovať podsúvaným obrazom, ak sa s nimi nestotožňujeme? Ako ich uplatňujeme na denno-dennej báze? Reagujeme na stereotypné vtípy v našom okolí? Ako sa reálne môžeme ohradiť proti stereotypnej reklame? Píšeme redakciám novín, aby poskytovali vyváženejší obraz?

Poznámky pre lektorku pre debriefing:

Aktivita by mala pomôcť uvedomiť si prítomnosť stereotypov všade okolo nás, toho, ako nás zaplavujú na denno-dennej báze bez toho, aby sme im mohli účinne odolávať. Nepriamo je cieľom aktivity pomôcť skupine si ujasniť, že v reálnom živote, keď pristupujeme k ľuďom s otvorenou myslou, zistíme, že sa môžeme stretnúť s omnoho väčšou rozmanitosťou, než je schematická predstava, o akej sa usilujú nás presvedčiť médiá alebo niekedy aj populárno-náučné knihy (napr. Muži sú z Marsu, ženy v Venuše). Výzvou teda je, ako si zachovať otvorenú myseľ a kriticky pristupovať k zdanlivo univerzálnym obrazom mužskosti a ženskosti, ktoré sú nám podsúvané vo forme rodových stereotypov, nech už prichádzajú odkiaľkoľvek.

V samotnej diskusii môžeme reflektovať prípadne doplniť (ak z diskusie nevyplývajú) nasledovné skutočnosti:

1. **Ľudia sú rozmanití.** Napriek pretrvávajúcim stereotypom o tom, akí sú muži a aké sú ženy, resp. aké by mali byť, v realite sme omnoho rôznorodější, či už ide o ženy alebo o mužov. Tak ako sa vyvíjame osobnostne, môžu sa aj naše predstavy o tom, akými mužmi či ženami chceme byť (ako si formujeme vlastnú ženskosť, či mužskosť – rodovú identitu a rodovú rolu) sa môžu meniť nielen od kultúry ku kultúre, ale aj v našom osobnom živote. **Mediálne obrazy rôznorodý pestrý obraz našej spoločnosti zrkadlia len minimálne.** Dnes už len ťažko obstojí presvedčenie, že masové médiá sú odrazom reality. Naopak, čoraz viac si uvedomujeme, že zohrávajú najmä normatívnu a normalizačnú úlohu. Predkladajú nám idealizovaný obraz reality (normatívny obraz), ale aj spoločensky a kultúrne preferované, čiže „žiadúce“ obrazy skutočnosti, považované za „normálne“ či „prirodzené“ vlastnosti mužov a žien (normalizačný).

2. Vo vzťahu k pohlaviu a rodovým rolám (predstavám o mužskosti a ženskosti všeobecne) či rodovým identitám (zosúladení spoločenských predstáv s koncepciou vlastnej „mužskosti/ženskosti“) sa v mediálnom diskurze budeme častejšie stretávať so stereotypmi ako s vyváženým a otvoreným prezentovaním rozmanitých podôb vyjadrenia rodových identít či rolí. V menšej miere sa stretávame s prezentáciou žien vo verejnom priestore a živote (najmä v oblasti politiky či podnikania, či spravodajských reláciách ako takých – teda pri informovaní o udalostiach vo svete či doma). Priestor vo výstupoch, ktoré sa týkajú športu, je výrazne menší pre ženy-športovkyne ako mužov-športovcov. Dokonca aj témy, s ktorými sa muži a ženy v mediálnom diskurze spájajú, sa diferencujú podľa pohlavia, či skôr podľa rodových rolí, ktoré ženám a mužom spoločnosť pripisuje. Rozdiely nachádzame aj v tom, ako často sa spájajú obrazy mužov a žien s konkrétnymi profesiami (napr. muži vo finančnom biznise a ženy v zdravotníckych a opatrovateľských službách).
3. **Schopnosť rozpoznávať a kriticky vnímať stereotypy**, ktoré podsúvajú médiá, je dôležitá najmä preto, že predstavy o mužskosti a ženskosti sú všadeprítomné a čelíme neustálemu tlaku sa s nimi stotožňovať, prípadne ich naplňať. Prieskum Inštitútu pre verejné otázky v roku 2006 ukázal, že ľudia sa s mnohými rodovo stereotypnými predstavami o správnej mužskosti a ženskosti stotožňujú:

Obraz správneho muža	Obraz správnej ženy
Schopnosť finančne zabezpečiť rodinu Schopnosť presadiť sa v zamestnaní Podnikavosť, schopnosť obracať sa vo svete Autorita doma, v rodine Fyzická sila Schopnosť samostatne sa rozhodovať Čo najvyššie vzdelanie	Schopnosť postarať sa o domácnosť Prijemná spoločníčka Jemnosť, citlivosť k problémom iných Prijemný vzhľad, krása

Zdroj: Prieskum pre Inštitút pre verejné otázky, august 2006, podľa *Zaostrené na rod a vek: Graf 1.1 Špecificky ženské a špecificky mužské vlastnosti očami celej populácie (2006 – v %) strana 22.*

4. Dôraz na naplňanie stereotypných predstáv obmedzuje slobodu ľudí sa prejavovať v osobnom živote podľa seba, a teda aj mimo týchto zaužívaných stereotypov. Zároveň tým stereotypné predstavy **zneviediteľňujú samotnú existenciu, ale aj spoločenský prínos a hodnotu ľudí, ktorých konanie**

sa rodovým stereotypom vymyká. Napríklad ženy vo verejnom živote bývajú často prezentované v téme „zvládania rodinného a pracovného života,“ t.j. profesionálne vs. materské ambície sú stavané do vzájomne sa vylučujúceho kontextu. Málo viditeľné je napr. aj to, že v dnešnej spoločnosti plnia často úlohu spoluživitelky alebo dokonca aj hlavnej živitelky rodiny. Napriek tomu, sú však finančne oceňované v priemere o 20 až 30 % menej ako muži, často s odôvodnením, že živiteľom rodiny by mal byť muž. Nárok muža na vyššie ohodnotenie sa teda „oprávňuje“ všeobecnou predstavou o úlohe muža v spoločnosti a nie faktickou realitou života daného človeka, pretože v takom prípade, by aj ženy (samo)živitelky mali mať nárok na tento akože „živiteľský príplatok“. Naopak, matka s deťmi, či už je sama alebo aj s partnerom, čelí očakávaniam, že bude menej výkonná či spoľahlivá, či ambiciózna pracovná sila práve z titulu materstva, pričom korešpondujúci rodičovský status u mužov – otcovstvo takéto predstavy o mužoch v zamestnaní neimplikuje. Iným príkladom spochybňovania spoločenského prínosu v prípade rodovo nezvyčajného správania môžu byť napr. muži, ktorí by sa chceli venovať rodovo „netradičným“ povolaniam pre mužov – napr. pracovať v oblasti opatrovateľstva, či robiť vychovávateľa – učiteľa napr. aj v škôlke, sa často môžu stretávať s nepochopením, či dokonca spochybňovaním svojich „čistých“ úmyslov.

Mnohí ľudia cez rodové stereotypy o ženách a mužoch interpretujú vzťahy a komunikáciu medzi mužmi a ženami (príklad série kníh na tému Muži sú z Marsu, ženy z Venuše), k tejto interpretácii však málokedy pristupujú kriticky. Miesto toho, si z reality vyberajú len tie skutočnosti, ktoré stereotypy potvrdzujú a naopak informácie, ktoré sa stereotypom vymykajú, majú ľudia tendenciu podceňovať alebo celkom prehliadať. To je celkom bežná kognitívna chyba, ktorej sa často dopúšťame – keď sme viac naladení vnímať a prijímať príklady, ktoré sú s našimi presvedčeniami skôr v súlade ako v rozpore.

Alternatívy k aktivite

A: Zadanie aktivity ako pracovnej úlohy pre skupinu, s ktorou pracujeme opakovane

S ohľadom na náš vzťah k cieľom cieľovej skupiny môžeme aktivitu modifikovať ako pracovnú úlohu, napr. projekt semestrálneho charakteru a pod. To umožní skupinám urobiť hĺbkovejšiu analýzu materiálov, napr. aj formou štatistických prehľadov výskytu mužov a žien, ktoré môžu vizuálnymi príkladmi dokresliť. Môžeme tak vytvoriť aj viacero menších tímov, ktorým zadáme rôzne oblasti na spracovanie, alebo rôzne typy časopisov či novín. Napríklad jedna skupina

spracuje športové stránky v novinách a časopisoch alebo výlučne športované časopisy. Iná skupina môže analyzovať rubriky domácej politiky, ďalšia zahraničnú politiku. Osobitne možno spracovať aj žáner komentárov alebo napr. ankety, ktoré časopisy a denníky často používajú. Môžeme skupinám zadať aj porovnanie časopisov explicitne zacielených na „mužov“ a na „ženy,“ pričom porovnáme obrazy žien a mužov v každom type osobitne (t.j. obrazy mužskosti a ženskosti v tzv. časopisoch určených pre „ženy“ a zvlášť v časopisoch pre „mužov“).

Jeden kratší blok (v rozsahu cca 30 minút) by sme v tomto prípade mali venovať zadávaniu úlohy a prípadnému objasňovaniu. Druhý, dlhší blok (v rozsahu napr. 60 až 90 minút) by sa konal s časovým odstupom a jeho hlavným cieľom by bolo umožniť prezentácie jednotlivých tímov a diskusiu k výsledkom.

B: Obrazy mužov a žien v konkrétnych oblastiach

S ohľadom na špecifickosť cieľovej skupiny sa môžeme zamerať na vybrané druhy médií alebo špecifické oblasti verejného života, v ktorom sa môžeme stretávať s nevyváženým obrazom mužov a žien. Prípadne môžeme skúmať rôzne aspekty mediálneho priestoru – napr. môžeme skúmať osobitne tlačenu reklamu alebo vysielané audiovizuálne reklamné spoty alebo si môžeme vybrať iba spravodajstvo (tlačené alebo audiovizuálne).

Ak pracujeme so skupinou, ktorá sa venuje napr. pedagogike detí alebo dospelých, môžeme vybrať na analýzu miesto časopisov pedagogické pomôcky (napr. učebnice), s ktorými pracujú. Napr. študenti a študentky pedagogiky I. stupňa ZŠ môžu analyzovať učebnice prvého stupňa. Iná skupina, ktorá sa zaoberá alebo sa bude v budúcnosti zaoberať vzdelávaním iných v cudzích jazykoch, môže analyzovať jazykové učebnice a pod.

Ak pracujeme so skupinou, ktorá sa venuje masmediálnej komunikácii a reklame, môžeme aktivitu zamerať výlučne na reklamy a skúmať priamo jej etickosť z hľadiska rodu a pohlavia. V tomto prípade môžeme miesto náhodných časopisov využiť aj podnetný materiál dostupný na stránke Rady pre reklamu – t.j. etický kódex, ktorý má niekoľko ustanovení relevantných s ohľadom na rodové aspekty, ako aj iné diskriminačné témy, ako aj prípadové štúdie v rôznych prípadoch – napr. „Každá desiata zadarmo“, „Záložňa Brev“ či „Toto nie je diskriminácia, toto nefunguje“.

C: Obrazy mužov a žien v priereze s inými hľadiskami

Ďalšou možnosťou je preskúmať prieniky k iným aspektom znevýhodňovania resp. stereotypných predstáv o vybraných charakteristikách ľudí v spoločnosti. V médiách sa totiž často stretávame so **skreslenými a jednostrannými, a teda**

aj nevyváženými až stereotypnými obrazmi spoločnosti nielen z pohľadu rodu, resp. pohlavia, ale napríklad a veku, etnicity, rasy či zdravotného postihnutia. Napríklad z hľadiska veku je časté spájanie ideálu zdravia a krásy výlučne s mladosťou a seniorský vek sa naopak prezentuje najmä v súvislosti so zdravotnými komplikáciami vysokého veku a niekedy aj v spojení so stereotypmi ohľadom deteriorácie kognitívnych kapacít, či spoločenskej hodnoty staršieho jednotlivca v spoločnosti vo vyššom veku. Ak spojíme vek s rodom/pohlavím, môže nás prekvapiť, ako často médiá prezentujú omnoho striktnejšie normy a očakávania pre mladosť a krásu v prípade žien, u ktorých je nielen vyšší, ale často už aj „stredný“ vek akosi automaticky spájaný so stratou príťažlivosti. Naopak v prípade mužov to nie je také automatické a v niektorých prípadoch môže byť aj vyšší vek príležitosťou, pri ktorej sa ocení mužská „príťažlivosť rastúca s vekom“.

Ak by sme sa zamerali na hľadisko veku osobitne, môžeme aktivitu modifikovať a preskúmať, s akými obrazmi zrejších či starších ľudí sa stretávame, či skôr v súvislosti s bežnými témami, t.j. mimo tém starnutia, ale skôr sa títo objavujú iba v úzko vymedzených témach sociálnych rizík či zdravia vo vyššom veku.

Ďalšou možnosťou – aspektom, ktorý v mediálnom priestore nemá vyvážené reprezentovanie, sú často chýbajúce obrazy **osôb so zdravotným znevýhodnením** v inom ako sociálnom až charitatívnom kontexte. V neposlednom rade sú to obrazy **iných kultúr alebo etnických menšín**, ktoré sú tiež často poznačené stereotypmi a zvyčajne sú skôr spájané so sociálnymi či humanitárnymi krízami. Aj v rámci týchto tém môžeme preskúmať hlbšie rodové rozdiely, napr. aké prejavy stereotypov v inej kultúre vnímame kritickejšie ako v našej kultúre, kde k podobným prejavom môžeme byť naopak „zhovievavejší“ a pod.

Odporúčaná literatúra (nielen pre lektorku):

- Bútorová, Z et al. (2008) *Ona a on na Slovensku. Zaoštrene na rod a vek*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku. K dispozícii na: <http://www.ivo.sk/5462/sk/aktuality/ona-a-on-na-slovensku-zaostrene-na-rod-a-vek> (priamy link na publikáciu http://www.ivo.sk/buxus/docs/Plus_pre_zeny_45/Ona_a_on.pdf). Odporúčané kapitoly: 1. Ženy a muži v priesečníku spoločenských očakávaní a 8. Obrazy žien v slovenských médiách.
- Cviková J., Juráňová J., Kobová L (2005). *Žena nie je tovar. Komodifikácie žien v našej kultúre*. Bratislava: Aspekt
- Holubová B. (2010). *Správa z monitoringu médií a reklamy z hľadiska násillia páchaného na ženách a podpory rodovej rovnosti za rok 2009*. Bratislava: IVPR
- Bačová V. (2006). *Prečo ženy prijímajú svoje znevýhodnenia v spoločnosti? Ružový a modrý svet. Rodové stereotypy a ich dôsledky*. Bratislava: Občan a demokracia a ASPEKT, Dostupné na [http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovy-a-modry-svet-\(cd-rom\)/viera-bacova:-preco-zeny-prijimaju-svoje-znevychodnenia-v-spolocnosti](http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovy-a-modry-svet-(cd-rom)/viera-bacova:-preco-zeny-prijimaju-svoje-znevychodnenia-v-spolocnosti).

Kubálková P., Wennerholm Čslavská T. (2009). *Analýza: Gender, média a reklama: Možnosti (samo)regulace genderových stereotypů v médiích a reklamě*. Centrum pro Equality při Otevřená společnosti o.p.s., Praha. Dostupné na: <http://www.proequality.cz/res/data/005/000660.pdf>

Global Media Monitoring project: www.whomakesthenews.org

Odporúčaný video materiál pre ďalšiu prácu s témou:

Body Evolution – 2011 (v rámci kampane za uvádzanie upozornené o upravovaných vizuáloch v reklamách). K dispozícii na http://www.huffingtonpost.com/2013/10/30/photoshop-body-evolution_n_4170021.html alebo <https://youtu.be/17j5QzF3kqE> (inšpirované kampaňou Dove – Evolution of Beauty (Dove, Kanada 2006 <https://www.youtube.com/watch?v=iYhCn0jf46U>))

The naked truth -- advertising's image of women: Jean Kilbourne: TEDxLafayetteCollege. Dostupné na <https://www.youtube.com/watch?v=Uy8yLaoWybk> (**Jean Kilbourne** autorka dokumentárnej série Killing us softly 1-4)

Photoshop effect – part 1 (https://www.youtube.com/watch?v=YP31r70_QNM) & **part 2 – Controversy** (<https://www.youtube.com/watch?v=Ovdp5O6M8tQ>) & **part 3: Peer Pressure** (<https://www.youtube.com/watch?v=jID2uIFrdj8>)

Návšteva

Paula Jójárt¹⁸

Cieľ:

Uvedomiť si, aký dôraz v spoločnosti kladieme na pohlavie ako základnú charakteristiku človeka, pričom dôvody, prečo tak robíme, často prekračujú hranice biológie (pohlavie) a presahujú do socio-kultúrnych dimenzií (rod).

Cvičenie otvára priestor pre pomenovanie základných rozdielov medzi pojmi pohlavie a rod. Môže zároveň slúžiť ako úvod pre otvorenie témy rodových rolí a rodových stereotypov, ktoré sa môžu meniť v čase aj priestore (v historickom kontexte a medzi kultúrami).

Cieľová skupina:

Dospelí alebo mladí ľudia (stredná škola).

Čas: 60 – 90 minút.

Priestor a pomôcky:

Flipchartové papiere alebo papiere A4, farebné fixky alebo voskové pastelky (alebo vhodný vizuálny materiál, nožnice a lepidlo).

Postup:

Rozdelíme skupinu na 3 – 4 menšie podskupiny, po cca 4 – 5 ľuďoch. Vysvetlíme im, že boli pozvaní na návštevu do rodiny, ktorej sa nedávno narodilo prvé dieťa a ich úlohou bude pripraviť sa na návštevu. Mali by vybrať dary, ktoré by priniesli, ilustrovať ich kresbou, a určiť, pre koho sú. K dispozícii budú mať farebné fixky a papiere. Môžeme zabezpečiť aj kópie katalógov z obchodov pre bábätká alebo hračkárske obchodov, prípadne vytlačiť ponuky produktov z vhodných e-obchodov. Katalógy môžu strihať, lepiť a pod.

Dôležité je, aby sme pri zadávaní inštrukcie nenaznačili žiadnym slovom, akého pohlavia je dieťa, t.j. volíme rodovo neutrálne pojmy, resp. otvorené formulácie.

Inštrukcia k cvičeniu:

Predstavte si, že vás pozvali na návštevu do rodiny, ktorej sa nedávno narodilo prvé dieťa. Vašou úlohou je pripraviť sa na návštevu. Vyberte dary, ktoré by ste priniesli a nakreslite ich. Popíšte aj to, pre koho je ktorý dar určený.

¹⁸ Aktivita nie je pôvodná. Predstavuje voľne upravenú aktivitu, ktorá sa v rôznych obmenách využíva v mnohých tréningoch zameraných na scitovanie k rodovým otázkam. Pôvodný zdroj nie je známy.

Čakáme, či sa objaví otázka ohľadom pohlavia dieťaťa. Ak sa obrátia na lektoru s touto otázkou, môžeme predčasne ukončiť aktivitu a otvoriť diskusiu, prečo je dôležité vedieť, akého pohlavia dieťa je?

Ak sa otázka neobjaví v procese skupinovej práce, necháme skupiny pracovať približne 15 minút na svojej prezentácii a požiadame ich, aby na flipchart či papiere nakreslili, čo im napadlo. Po skončení práce v skupinách dáme priestor každej skupine odprezentovať dary, ktoré by priniesli na návštevu. Po tom, ako všetci predstavili svoje dary, otvoríme diskusiu (viď komentár nižšie).

Komentár a otázky do diskusie:

Cieľom diskusie, a teda aj cvičenia ako takého, je uvedomiť si nielen to, ako je (nielen) naša spoločnosť úzko viazaná na delenie ľudí podľa pohlavia, ale najmä otvoriť tému, k čomu by toto delenie mohlo slúžiť. Cvičenie môže slúžiť ako úvodná aktivita k hlbšiemu objasneniu základných pojmov, ako sú pohlavie a rod, rodová rola a rodové stereotypy, o ktorých si môžeme pripraviť osobitnú prezentáciu.

Pred rozšírením ultrazvukového vyšetrenia v tehotenstve bolo pohlavie dieťaťa prekvapením, ktoré sa rozuzlilo zvyčajne až pri narodení. V minulosti bolo hádanie predmetom rôznych „múdrosť starších“, ktoré mali zaručene indikovať pohlavie budúceho dieťaťa. Ako indikátory slúžili napr. intenzita ranných nevoľností, tvar brucha tehotnej ženy alebo špecifické tehotenské „chute“. Dnes sa žena bežne stretáva počas tehotenstva s priamočiarou otázkou, či už vie, čo to bude alebo sa chce radšej nechať prekvapiť. Technológie umožňujú odhadnúť pohlavie dieťaťa dávno pred narodením a zdá sa, že sa tomu prispôbil aj trh. Trh ponúka diferencované produkty pre budúcich rodičov a ich bábätká podľa pohlavia, od hračiek, cez oblečenie, až po potrebnú výbavu. Vedieť pohlavie očakávaného dieťaťa sa tak zdôvodňuje potrebou vyberať vhodné oblečenie, ale aj potreby pre novorodencov na základe toho, či ide o dievča alebo chlapca. Prečo, by však mali byť potreby, či oblečenie pre batolata rozdelené podľa pohlavia, sa dnes už málokto opýta. Deti si začínajú uvedomovať a najmä presnejšie formovať svoju identitu až okolo 2. – 3. roku života, čo zahŕňa aj identifikáciu sa s pohlavím, s ktorým sa narodili (inými slovami formuje si aj rodovú identitu). Načo je teda užitočné podľa pohlavia jednoznačne „kódovať“ už malé batolata, keď sme to v minulosti nezvykli robiť? Rozdielne oblečenie pre batola vyslala signál k okoliu, nielen k samotnému dieťaťu, ktoré to navyše v ranom vývine ani kriticky nevie posúdiť. Odlíšenie, či ide o dievčatko alebo chlapčeka, signalizuje okoliu, ako má k dieťaťu pristupovať, ako ho/ju oslovovať, ale najmä, ako sa k nemu/nej správať v súlade s kultúrnymi kódmi v danej spoločnosti. Do tohto správania sa však

premieta viac ako len informácia o tom, akého je dieťa pohlavia. Je ovplyvnené očakávaniami, ktoré na dieťa ženského a mužského pohlavia kladieme. Tieto predstavy označujeme pojmom ROD, ktorý možno charakterizovať ako kultúrou determinovaný sociálny konštrukt, čiže v spoločnosti zdieľanú predstavu o „mužskosti“ a „ženskosti.“ Tieto predstavy zahŕňajú presvedčenia o tom, aké úlohy by muži a ženy mali plniť v spoločnosti, ale aj aké správanie je vhodné a naopak nevhodné, pre to ktoré pohlavie. V neposlednom rade tieto kultúrne predstavy definujú aj vhodné oblečenie, či ostatné vizuálne prezentovanie sa.

Diskusiu po prezentáciách môžeme vyprovokovať nasledovnými otázkami:

- Čo vám prvé napadlo, keď ste počuli zadanie? Na základe čoho ste sa rozhodli? Čo ste zvažovali? Hralo pohlavie vo vašich úvahách nejakú úlohu? Ak by ste vedeli dopredu pohlavie, ako by to zmenilo úlohu?
- Identifikovali ste niektoré dary (napr. hračky alebo druh oblečenia) ako vhodné resp. nevhodné pre dievčatá a vhodné, resp. nevhodné pre chlapcov?
- Prečo by mali byť tieto darčeky nevhodné pre chlapcov/pre dievčatá?
- Môžeme sa rozprávať aj o tom, aké to mohlo byť v minulosti iné a aké „tradície“ máme dnes. Bolo to v minulosti inak? Aké boli tradície v časoch, keď sme sa narodili my, alebo keď sa narodili naši rodičia?
- Ak skupiny vybrali rozdielne dary pre matku a pre otca, môžeme otvoriť aj tému týchto rozdielov a pýtať sa, aké rôzne roly otca/matky môžu signalizovať.
- Ak sme zvolili varianty rôznych kultúr, môžeme skúmať rozdielne predstavy o tom, čo je vhodné pre chlapcov a pre dievčatá v jednotlivých kultúrach, a v čom sú si podobné. To podstatné však je, že mnohé kultúry kladú dôraz na rozdiely medzi „pohlaviami,“ ktoré však skôr súvisia s rodom, t.j. očakávaniami ohľadom sociálneho postavenia, nie čisto s biologickými danosťami. Kultúrne odlišnosti a podobnosti zároveň nám môžu pomôcť pri objasnení pojmov rod a pohlavie a toho, čím sa odlišujú (biologické danosti vs. kultúrou determinované očakávania a roly).

Alternatívy postupu v tomto cvičení: (tip od autorského tímu)

Multikultúrny variant: Každdej podskupine zadáme iný kultúry kontext, t.j. rodiny, ku ktorým sa chystajú na návštevu, budú z rôznych kultúr: napr. jedna rodina bude slovenská, druhá rodina z afrického Konga, tretia pôvodom z Číny, ďalšia by mohla byť rómska rodina a pod. V takomto prípade, je dobré si pripraviť materiál, ktorý rozdáme účastníkom na konci hry, a ktorý by mal obsahovať príklady rôznych kultúr, ich zvykov a tradícií, typických darov pri narodení do dieťaťa, ideálne v členení podľa pohlavia dieťaťa, ak je to v danej kultúre zvykom odlišovať.

Odporúčaný text k téme:

Cviková J. (2006) *Nerodíme sa ako ženy a muži – Pohlavie a rod*. Dostupné na [http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovy-a-modry-svet-\(cd-rom\)/jana-cvikova:-nerodime-sa-ako--zeny-a-muzi](http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovy-a-modry-svet-(cd-rom)/jana-cvikova:-nerodime-sa-ako--zeny-a-muzi)

Príloha:

Materiál pre multikultúrny variant cvičenia: Pre multikultúrnu alternatívu môžeme vytlačiť materiál „Oslava narodenia dieťaťa,“ ktorý rozdáme účastníkom po cvičení (viď nižšie), prípadne si pripraviť vlastnú verziu podľa kultúr, ktoré vyberieme.

OSLAVA NARODENIA DIEŤAŤA

V niektorých krajinách, napr. v USA či Kanade sa pripravujú oslavy ešte pred narodením dieťaťa, známe ako „baby showers.“ Zvyčajne ju organizuje priateľ/ka rodiny, nie samotná rodina, aby oslava nevznikla ako žobranie o dary. Oslava často prebieha v dome budúcej mamičky. Príbuzní a priatelia prinášajú najmä praktické dary či už pre budúcu mamu, ale najmä pre dieťa, ako napr. plienky, výbavu pre dieťa, ako aj hračky a pod. Ak je pohlavie dieťaťa známe, dary sa tomu prispôbia, ak nie, odporúča sa zväžiť tzv. neutrálne dary (vhodné pre obe pohlavia – či už ide napr. o pásikavé alebo respektíve viacfarebné vzory, alebo tzv. neutrálne farby, či vyvážené kombinácie farieb).

Podáva sa jedlo a striedme pitie. V niektorých krajinách (napr. Kanada alebo aj južná Afrika) je táto oslava určená výlučne ženám. Niektoré kultúry poznajú aj osobitné párty pre mužov, ktoré sa však častejšie konajú v podniku alebo v byte u kamaráta, či u budúceho starého otca. Vo Veľkej Británii sa volá táto oslava „Wetting the baby’s head“ – „Namočiť dieťa“ a okrem toho, že sa na nich popíja (alkohol), dostáva budúci otec buď plienky alebo dary, ktoré sú spojené s témou plienok. **Čína:** Novonarodeným deťom v Číne zvyknú v červenej obálke darovať peniaze, na ktoré sa napíše slovo „šťastie“ alebo „bohatstvo,“ teda, aby dieťaťu priniesli šťastie a bohatstvo.

V čínskej kultúrnej tradícii ostáva naďalej zakorenená preferencia chlapcov pred dievčatami. V niektorých prípadoch sklamanie nad narodeným dievčatkom môže rodinu primäť dieťa opustiť. V tej miernejšej forme príbuzní odmietajú navštíviť či privítať novonarodené dieťa, ak je to dievča, zatiaľ čo chlapca by oslavovali. Neraz sa stáva, že v prípade chlapca je rodina ochotná viac investovať do stravy či zdravia ako v prípade dievčaťa. V súvislosti so zavedením politiky jedného dieťaťa a nástupom prenatálnych diagnostických technológií identifikujúcich pohlavie dieťaťa ešte pred narodením sa objavila aj tendencia k selektívnym interrupciám dievčenských plodov, napriek tomu, že interrupcie odôvodnené zisteným pohlavím sú zakázané. V 80-tych rokoch bol pomer narodených chlapcov na 100 dievčat na

úrovni 108, po roku 2000 stúpol na 120 a v niektorých regiónoch až na 130 chlapcov na 100 novorodených dievčat. Dôsledkom toho sú milióny chýbajúcich dievčat v dnešnej Číne a mnohí mladí muži majú problém nájsť si nevestu. Čínska vláda sa snaží tento nepriaznivý trend zvrátiť podporovaním rodín, ktoré majú iba 1 dcéru. V roku 2010 sa podarilo podiel chlapcov narodených na 100 dievčat znížiť na 118, a čínska vláda plánuje zmierniť do roku 2016 znížiť tento pomer najviac na 113, nie je však isté, či sa jej to podarí dosiahnuť.

Rómska rodina: Narodenie dieťaťa v rómskej rodine je významnou udalosťou, tak ako v mnohých iných kultúrach. Osobitne sa cení narodenie syna, keďže sa v rámci patriarchálnej kultúry považuje za nositeľa rodu, a ako dospelý človek, muž reprezentuje v komunite svoju rodinu ako takú. Tendencia pripisovať mužom silné postavenie v rodine, t.j. dominancia patriarchálnej štruktúry rodiny je prítomná najmä u olašských Rómov, ale u tzv. Rumungov (t.j. východoslovenských Rómov) nebola takáto silná patriarchálna tendencia potvrdená. Mená sa rómskym deťom v olašskej rodine zvyknú dávať podľa krstných rodičov, t.j. dcéra dostáva meno po krstnej matke a chlapec po krstnom otcovi. Olašské rodiny si zvyčajne viac prajú syna, pretože syn prináša do rodiny nevestu: „...*viac by sme si priali chlapca, kvôli tomu, že do našej rodiny pribudne nevesta a celá jej rodina.*“ (Pani K., 42 r.). U východoslovenských Rómov (Rumungrov) to pravdepodobne nevnímajú až tak striktné „*My si vážime každé narodené dieťa rovnako, či je to chlapec alebo dievča.*“ (Pani N., 54 r.).

Každopádne aj rómske rodiny sa menia tak, ako sa mení svet okolo nich, niektoré tradície si ponechávajú a iné sa vytrácajú. Deťom sa pri narodení zvyknú dávať najmä ceniny: „*Do perinky mu dáme zlato alebo peniaze.*“ (Pani K., 42 r.). V prípade dievčat to môžu byť priamo zlaté šperky, ak je to v možnostiach rodiny. Tradíciou ostáva aj potreba chrániť dieťa pred zlými vplyvmi: „*Keď sa narodí dieťa, tak mu na lavú ruku dáme červenú stužku a taktiež pred krstom by sa nikto nemal pozrieť, pokiaľ ešte nie je pokrstené. Nie je ochránené pred zlými duchmi.*“

Kongo (Demokratická republika Kongo): V Kongu širšie príbuzenstvo po narodení dieťaťa navštevuje rodinu s novým prírastkom veľmi skoro po pôrode, hneď ako je matka s dieťaťom doma, niektorí prídu dokonca dieťa a matku navštíviť priamo do nemocnice. Najčastejšie sa prinesie navarené domáce jedlo ako pohostenie pre rodinu, často je to napr. mäso zo zvierata, ktoré sa kúpilo a spracovalo práve pre túto príležitosť. Pre dieťa sa prinesie hotovosť, aby malo v živote dosť hojnosti aj šťastia, ale najmä ako praktická pomoc rodine. Nosia sa aj ďalšie menšie dary, napr. oblečenie alebo detská kozmetika, ako napr. detský olej alebo detské mydlá pre citlivú pleť a pod. Oblečenie pre dievča a chlapca sa odlišuje zvyčajne potlačou, čiže vzorom, alebo strihom. Napr. pre dievčatá sú oblečenia zdobené volánmi. Oblečenie pre chlapcov a dievčatá sa môže líšiť aj motívom zvieratka (gazela je pre dievčatka, lev alebo slon je symbol pre chlapčeka).

E: OSOBNOSTNÝ VÝVIN, MENIACE SA HODNOTY, ROZVOJ EMPATIE

Ako sa menia individuálne hodnoty a ich prioritizovanie v priebehu osobnostného dozrievania? Čo pomáha a bráni rozvoju empatie a súciteniu? Ako sa môžeme dopracovať k spätnej väzbe ohľadom vlastných hodnôt a prežívania? Čo vedie k osobnému záväzku a angažovaniu sa vo verejných problémoch? Ako sa prejavujú individuálne a skupinové záujmy verejnosti? Ako sa môžeme postaviť k ich stretom? Aj tomu sú určené aktivity:

- Je niekedy povolené klamať?
- Masky
- Ostrov
- Rande v kine
- Story cubes

Je niekedy povolené klamať?

Dušan Ondrušek

Cieľ:

Porozumieť eticky sporným momentom, keď sa stretávame s nepriaznivými dôsledkami klamaní aj plného zverejnenia pravdivej skutočnosti.

Cieľová skupina:

Študenti stredných škôl a vyššie, skupina by nemala byť viac ako 20 ľudí.

Čas: Minimálne 60 minút.

Priestor a pomôcky:

Nakopírované texty cvičenia pre každého účastníka, ceruzky.

Postup:

Celá aktivita trvá asi 60 minút (10 minút úvod, 30 minút vypĺňanie dotazníka a diskusia v podskupinách, 20 minút zhrňujúca diskusia a závery v celej veľkej skupine). Lektorka začne diskusiu dvoma otázkami: Sú situácie v živote, keď je povolené klamať? (skupina odpovie, a sem-tam sa môže vyskytnúť iná odpoveď, než hovorí väčšina). A sú také situácie, keď môže klamať inštitúcia? Opäť skupina odpovedá a možno nie rovnako.

Lektorka pokračuje: „Existujú eticky pochopiteľné situácie, v ktorých človek alebo inštitúcie smú klamať? Prvá, samozrejماً odpoveď je, že nie, nikdy... Tak sa to učíme v škole, to hovoria naše zákony. Jednotlivci nesmú klamať, veď na dôvere stojí naša spoločnosť. Ale čo v prípade hraničných situácií a možnom ohrození vlastného života alebo života iných? Máme aj vtedy – za každú cenu – odpovedať pravdivo?

Organizácie nesmú nikdy klamať, veď na priamočiarej pravdovravnosti a transparentnosti stojí ich dôveryhodnosť a napĺňanie misie. A čo v prípade nemožnosti okamžitej systémovej zmeny, v prípade, že ich pravdivá odpoveď má za následok ohrozenie klientov alebo zmenšenie spoločenského dobra?

Skupinu rozdelíme sa menšie diskusné podskupiny, každá si pozrie podnetové situácie na inštruktážnom liste a snaží sa rozdiskutovať ich. Pokiaľ je málo času, vyberú si len jednu zo situácií, tú ktorá ich zaujíma najviac, a rozdiskutujú ju. Ak stihnú aj ďalšie, každá skupina pokračuje podobne. Po diskusii sa snažte dospieť k nejakému záveru. V ktorej zo situácií treba za každých okolností po-

vedať plnú pravdu a nikdy netreba klamať. Za akých okolností je pochopiteľné a možno aj správne tolerovať nevysslovenie pravdivej odpovede, mlčať alebo dokonca zaklamať.

Po návrate malých diskusných podskupín späť do veľkej skupiny sa lektorka pýta, o ktorej otázke/situácii sa v podskupine diskutovalo najviac, kde bolo nájdenie odpovede najťažšie.

Lektorka zhrňa odpovede skupín a pomenováva ďalšie aspekty a podmienky, ktoré hovoria o etických aspektoch výlučnej, čiastočnej pravdy, ako aj o situáciách tzv. „bielej lži“. V záveroch by mal jasne upozorniť na zákonný pohľad (napr. povinného informovania o podozrení o prekročení zákona zo strany pomáhajúcich profesií – lekár, psychológ, učiteľ...) a ochranu zo zákona, napr. pri svedčení zo strany priameho príbuzného. Tiež by mal upozorniť na psychohygienický aspekt – ľahšie sa žije ľuďom, ktorí hovoria pravdu, pretože nie sú nútení prispôbovať skutočnosť a kontrolovať sa, ktorú verziu skutočnosti hlásali, menej sa neurotizujú, aj keď musia niešť aj nepríjemné dôsledky neklamania.

Odporúčania pre lektorky:

Lektorka by mala citlivo zvážiť, pokiaľ niektorý z účastníkov opisuje osobnú dilemu, ktorá je pre neho zjavne stále mimoriadne citlivá, aby sa ostatní účastníci zdržali hodnotiacich súdov. Pokiaľ by došlo k emočne ťažko zvládanej situácii, úlohou lektorky je vyvažovať diskusiu a nachádzať pozitívne vyústenie („lessons learned“) z náročných situácií.

Príloha:**Inštrukcia k cvičeniu „Je niekedy povolené klamať?“****Dilemy pre jednotlivca**

	<p>Ako by ste mali reagovať? Povedať plnú pravdivú odpoveď, naznačiť pravdu, vyhnúť sa odpovedi – povedať „ja vlastne veľmi o tom neviem“, zaklamať – aktívne poprieť, že viete pravdivú odpoveď alebo trochu zaklamať – povedať niečo, o čom určite viete, že nie pravda?</p>	<p>Prečo si myslíte, že takéto riešenie je primerané?</p>
<p>1. Ste rodinný typ a máte dobré vzťahy so všetkými členmi širšej rodiny, pomáhate si, keď môžete a nechcete si to s nimi rozhádať. Váš strýko podnikateľ sa vám chválil, ako dokáže vybabrať s daniarmi, vďaka daňovým „podvodníkom“. Začínal s malými nepriznanými sumami, ktoré mal odviešť štátu, ale tie každý rok narastajú. Za posledný rok „ušetril“, nezaplatil na daniach takmer milión eur. Váš švagor pracuje v tom istom meste na daňovom úrade a využil možnosť neoficiálne sa s vami stretnúť. Vyjadril veľké obavy ohľadom vášho strýka. Na úrade majú už dlhšie podozrenia voči vášmu strýkovi, rozhodli sa urobiť hĺbkovú daňovú kontrolu a švagor si myslí, že to môže skončiť pre strýka veľmi zle, až odsúdením. Možno by pomohlo, aby sa strýko priznal. Pýta sa vás, či ste od strýka nepočuli, že by robil nejaké daňové podvody.</p>		

<p>2. Pracujete ako učiteľka v dedine, kde má najväčšiu autoritu medzi ľuďmi miestny farár. Lucia, 12-ročné dievčatko z vašej dediny, je v poslednom roku zádumčivé, uplakané, zjavne má osobné problémy. Pri hodine kreslenia, keď mali nakresliť niekoho, kto ma má najviac rád, nechala prázdny papier a usedavo plakala. Po ukončení výtvarnej výchovy pomedzi plač vo vašom kabinete po polhodine povedala, že najviac ju miluje miestny farár. Posledný polrok chodievala pomáhať na farnosť. Farár jej hovorí, že je krásna, vždy ju hladká po vlasoch, ramenách, pod sukňou. Lucia je zmätená, bojí sa o tom hovoriť, hlavne potom, keď jej farár povedal, že ak by o tom hovorila, veľmi by ranila Ježiša a nikdy by jej to neodpustil. Ako poznáte Luciu, nikdy si nevymýšľa, obávajú sa, že tu dochádza k zneužívaniu. Volala vám matka Lucie, či neviete, prečo je Lucia posledné mesiace taká zvláštna.</p>		
<p>3. Váš kolega – bagrista Ľubo – je vynikajúci profesionál, s bagrom to vie ako nik iný. Je výkonný, presný, svoju prácu a bager miluje a stará sa oň aj mimo pracovnej doby. Všimli ste si, že ráno si pokojne dal „frtana“. Nezdá sa, že by to ovplyvnilo jeho výkon, ale je to jednoznačne proti písaným pravidlám. Za alkohol v práci sa u vás vyhadzuje. Videli ste ho s „frtanom“ dvakrát, raz pred pol rokom a teraz znovu. Šéf na stavbe vás náhodne zastavil a pýta sa, či Ľubo v práci nepije.</p>		
<p>4. Po sérii komplikovaných vyšetrení vašej 15-ročnej dcéry, si vás (otca) zavolá primár a hovorí, že má pre vás nedobrá správu. Vyšetrenia potvrdili ťažké rakovinové ochorenie, ktoré spravidla nie je veľmi bolestivé na začiatku, ale potom sa rýchlo zhoršuje a má napriek všetkým pokusom o liečbu veľmi zlú prognózu. Vyše 95 % pacientov zomiera do pol roka. Primár povie, že urobia, čo môžu, ale vidí to skepticky. Dcére nič nenaznačili a je na vás, či a ako jej o smrteľnej chorobe povedať. Hneď, keď vyjdete z dverí od primára, dcéra sa nedočkavo pýta, čo vám povedal primár.</p>		

Dilemy pre inštitúciu (firmu, organizáciu, verejnú inštitúciu)

	<p>Ako by ste mali reagovať? Povedať plnú pravdivú odpoveď, naznačiť pravdu, vyhnúť sa odpovedi – povedať „ja vlastne veľmi o tom neviem“, zaklamať – aktívne poprieť, že viete pravdivú odpoveď alebo trochu zaklamať – povedať niečo, o čom určite viete, že nie pravda?</p>	<p>Prečo si myslíte, že takéto riešenie je primerané?</p>
<p>5. Dva roky ste budovali program starostlivosti o bezdomovcov. Program roky predtým opakovane zlyhával, pretože sa vždy po čase, keď sa rozbehol, prerušil pre nedostatok financií. Začínanie odznova bolo vždy ťažšie a ťažšie. Po rokoch ste porozumeli, že kľúčová je kontinuita, ak sa už vybuduje dôvera s ľuďmi a naučia sa využívať vami poskytované služby nemožno prestať, inak sa stratí všetko, čo sa vybudovalo za posledné roky. Opäť vám chýbajú peniaze, opäť žiadate verejnú inštitúciu o nové kolo finančnej podpory na ďalší rok. Podmienkou v ich formulároch je, že využívate vlastnú metodiku, ktorej kvalitu garantuje kolega. To je pre autority garancia odbornosti, bez nej by pokračovanie projektu veľmi pravdepodobne nepodporili. V čase rozhodovania o tejto podpore na ďalší rok však tento kolega už u vás pracovať nebude. Vy si myslíte, že program bude aj bez neho pokračovať dobre a požiadavka autorít nie je na mieste. Po správnosti by ste do žiadosti mali napísať, že expert, ktorý garantuje kvalitu programu, tu už v čase realizácie programu pracovať nebude. Hrozí ale, že ak to otvorene napíšete, podporu nedostanete a celé úsilie vašej organizácie za posledné roky bude v háji.</p>		

<p>6. Ste starosta mestskej časti. Mestská rada sa predbežne, ale zatiaľ ešte nie oficiálne, rozhodla schváliť žiadosť malej neziskovky o ubytovanie skupiny 15 drogovzo závislých v neobývanej budove skladu v osamelej usadlosti 5 km od mesta. Ide o odskúšaný sociálno-liečebný program a z iných oblastí, kde sa realizoval, viete, že program neohrozuje miestnych obyvateľov a súžitie a neskoršie remeselné činnosti liečiacich sa môžu byť pre mesto dokonca užitočné. Očakávate protesty neinformovaných obyvateľov a PR špecialista vám poradil, že toto rozhodnutie bude lepšie oznámiť až po voľbách. Večer vám volá novinár z miestnych novín a má jedinú otázku. Potvrďte alebo vyvráťte podozrenie, že mestská časť sa chystá ubytovať veľkú skupinu nebezpečných narkomanov a recidivistov v blízkosti mesta, neďaleko od miestneho parku, detského ihriska a materskej školy.</p>		
<p>7. Pracujete ako hlavná finančná manažérka stredne veľkej firmy a máte jednoznačný prehľad o presnej veľkosti plátov, odmien a všetkých benefitov každého zamestnanca. Nikdy ste nepodpisovali prehlásenie o mlčanlivosti o týchto skutočnostiach, aj keď nepísané zvykové pravidlo je, že vo vašej firme sa o týchto číslach verejne nehovorí, ale každý tuší, aký plat majú ostatní. Do vašej firmy nastúpila do pozície dôležitej manažérky aj vaša kamarátka. Nemáte pred sebou žiadne tajomstvá. Po troch mesiacoch v podniku sa vás pri káve zrazu znenazdajky pýta, či je pravda, že vedenie má takéto platy – a hovorí číslo, ktoré je dvojnásobne väčšie, než je realita. Uprene sa na vás díva a vy viete, že rozpozná, keď by ste jej klamali. Prvá veta, ktorú poviete je, že o platoch sa v tejto firme verejne nehovorí. Ale ona zopakuje otázku...</p>		

Masky¹⁹

Karin Andrášiková

Cieľ:

Diskusia o charaktere a hodnotách, ktoré sú nám blízke a ktoré naopak nie. Osobná maska umožňuje vstúpiť do seba a premýšľať o vlastných pocitoch, ktoré prisudzujeme jednotlivým vlastnostiam, postojom, hodnotám.

Cieľová skupina:

Od 15 rokov. Kvôli dostatočnému priestoru na diskusiu by skupina nemala byť väčšia ako 10 – 15 ľudí.

Čas: 60 minút.

Priestor a pomôcky:

Každý účastník by mal mať priestor, v ktorom si môže svoju masku zhotoviť. Následne by sa s maskami mali účastníci vrátiť do skupiny do diskusie. Pomôcky: masky (plastové, sadrové, papierové), temperové farby, štetce, fixky, farebné ceruzky, tuš.

Postup:

Každý účastník dostane za úlohu vytvoriť masku charakteru, vlastnosti či hodnoty, s ktorou sa nedokáže vo svojom živote stotožniť. To, ako taká hodnota vyzerá, zobrazí cez tvary a farby, ktoré na maske budú.

Otázky do diskusie:

- Aký bol dôvod výberu danej vlastnosti, charakteru, hodnoty?
- Ako sa vám pracovalo na danej téme?
- Aký by bol pocit nemôcť si túto masku dať dole z tváre?
- Aké farby a tvary by ste použili, aby maska zmenila svoj charakter, hodnotu?
- Je možné niečím zmeniť túto masku z takej, s ktorou sa nedokážete stotožniť, na nejakú prijateľnú?

19 Inšpirované podľa M. Liebmann: Skupinová arteterapie, 2005, Portál, s.279, ISBN 978-80-7367-729-9

Ostrov

Karin Andrášiková

Cieľ:

Cieľom aktivity je motivovať účastníkov premýšľať o vlastných životných hodnotách, postojoch a istotách. V spolupráci s ostatnými účastníkmi skúmať, ako dokážu hodnoty, postoje a istoty iných ovplyvňovať moje vlastné.

Cieľová skupina:

Účastníci by mali byť starší ako 15 rokov. Ideálne zloženie skupiny tvorí 10, maximálne 13 účastníkov.

Čas: 1 hodina (60 minút).

Priestor a pomôcky:

Aktivita sa dá realizovať v interiéri, ale aj v exteriéri za pekného počasia. Je potrebné mať dostatočne veľký stôl, aby sa naň zmestili pomôcky a každý z účastníkov mal dosť priestoru pre svoju tvorbu. Je potrebné, aby účastníci boli pri jednom stole, aby na seba videli. K aktivite potrebujeme okrem stola: obrus alebo fóliu na zakrytie stola (noviny nie sú vhodné, trhajú a lepia sa), veľký bal mäkkej hliny (aspoň 2 kg balenie), orezávač, účastníci by si mali zabezpečiť staršie oblečenie pre prípad ušpinenia sa.

Postup:

Lektorka na začiatku zreže $\frac{3}{4}$ z hliny, zvyšnú $\frac{1}{4}$ si odloží na neskoršie. Zadanie pre účastníkov znie, aby z tejto hliny vytvorili jednu, asi 10 cm hrubú placku a spravili tak spoločne. Následne ich zadanie bude znieť: „*Predstavte si, že žijete na jednom obrovskom spoločnom ostrove. Každý z vás chce mať svoj vlastný priestor a musíte sa teraz spoločne dohodnúť na tom, ako si celý tento ostrov rozdelíte medzi seba*“. Po tejto inštrukcii sa účastníci musia dohodnúť, ako si ostrov (hlinenú placku) rozdelia orezávačom. Je úplne na nich, akým spôsobom to urobia (ako sa dohodnú, kto bude mať akú veľkú svoju časť), každý z nich však musí mať jeden diel z ostrova a musí sa rozdeliť celý ostrov. Keď už všetci majú svoju časť, lektor rozdelí aj zvyšok hliny podľa toho, koľko z nej jednotliví účastníci potrebujú (zvyšná $\frac{1}{4}$ hliny) a zadá ďalšiu inštrukciu: „*Každý z vás má svoju časť ostrova. Pre každého z vás je v živote dôležité niečo iné. Máte možnosť si na kúsok svojho ostrova domodelovať to, čo pre život na ostrove potrebujete. Je na vás, čo to bude*.“ Dáte účastníkom čas na modelovanie a otvárate diskusiu. Tá by sa mala

týkať iba toho, aby účastníci mohli povedať, čo vymodelovali a prečo je práve toto pre nich dôležité. Nikto nekomentuje výtvyry toho druhého.

V ďalšej časti práce poprosíte účastníkov, aby svoje časti ostrova spojili do jedného a musia sa dohodnúť, ako to spravia. Ďalšou inštrukciou bude, aby si spoločne dohodli pravidlá fungovania na ostrove a tiež, aby si rozdelili úlohy – kto bude za čo zodpovedný, kto bude mať akú rolu v ich spoločnosti. Dôležité je, aby sa účastníci dohodli aj na spoločenskom zriadení svojho ostrova.

Po dohode nasleduje diskusia a reflexia procesu tvorby.

Návrhy otázok do diskusie:

- Čo pre vás znamenalo mať spoločný priestor a zrazu ho musieť rozdeliť?
- Ako prebiehalo rozdeľovanie ostrova? Aký ste mali pocit z toho, akú časť ostrova ste získali?
- Ako sa vám pracovalo samému a ako v skupine? Čo sa vám páčilo viac?
- Ako prebiehala diskusia o rozdeľovaní úloh na ostrove? Aký ste z nej mali pocit?
- Ako sa približovali, resp. zhodovali predstavy (nápady, názory, hodnoty) o fungovaní na ostrove v skupine?
- Aká panovala atmosféra pri dohadovaní o spoločnom fungovaní na ostrove?

Obmena aktivity: Účastníci si vzájomne môžu niečo podarovať. Pri rozdelení ostrova a domodelovaní toho, čo každý na svojej časti potrebuje môže lektorka otvoriť priestor na to, aby si každý účastník mohol vybrať jedného iného účastníka a venovať mu (teda domodelovať) mu nejakú vec (ostrov, pocit, hodnotu – je to na jeho zvážení) na jeho ostrov, o ktorej si myslí, že ju potrebuje. V diskusii povie, prečo tak uvažoval.

Rande v kine

Pavol Stanko

Cieľ:

Môžu sa za rovnakými výbermi skrývať iné dôvody, iné hodnoty? Akú rolu pri výbere bude hrať novosť/skúsenosť?

Cieľová skupina:

Táto aktivita je vhodná pre študentov stredných a vysokých škôl. Dá sa pracovať aj s jednotlivcami, pre lepšiu dynamiku je vhodné hráčov rozdeliť na zmiešané páry. Odporúčaný počet: od 4 do 12 ľudí.

Čas: Minimálny čas potrebný pre aktivitu je 15 – 20 minút.

Priestor a pomôcky:

Vhodnou pomôckou pri tejto aktivite je flipchart, alebo tabuľa, kde sa budú dať v skratke napísať možnosti výberu a základná matrica s výsledkami pre diskusiu.

Postup:

Lektorka môže účastníkov pre lepšiu dynamiku rozdeliť na páry (nie je nutné, aby boli fyzicky vedľa seba). Potom ich vyzve, aby si predstavili, že majú ísť s dotyčným/ou na rande a majú si vybrať film. V ponuke kín sú na výber tri možnosti:

Film 1 – ten by sme my chceli strašne vidieť, ale pravdepodobne sa vôbec nebude páčiť druhému.

Film 2 – akýsi kompromis, taký nemasťný-neslaný pre oboch.

Film 3 – pre nás film, ktorý by sme si sami určite nepozreli, ale je viac ako pravdepodobné, že druhému by sa veľmi páčil.

ÚLOHA: 1

Hráči majú porozmýšľať a predstaviť si, ako by sa asi správali. „Snažili by ste sa presvedčiť partnera, aby s vami šiel na film, ktorý sa mu/jej nepáči? Alebo by ste sa kvôli partnerke/partnerovi prispôbiliby vy? Alebo by ste volili kompromis, ktorý možno neuspokojí ani jedného z vás?“

Účastníci najprv po jednom hovoria o svojej voľbe v tejto situácii a snažia sa objasniť dôvody svojho rozhodnutia.

Portom sa prejde do spoločnej diskusie.

ÚLOHA 2:

Pozmeniť zadanie a namiesto prvého rande uvažovať o dlhodobom vzťahu. Zmenili by sa hodnoty, keby sme uvažovali nie o jednom rande a jednom filme, ale o dlhodobom vzťahu?

Komentár lektorky:

V diskusii môže lektorka riešiť nasledujúce otázky: Budú medzi vysvetleniami motívy čisto utilitárneho racionálneho uvažovania, alebo sa vyskytnú aj osobné motívy? Akú rolu pri rozhodovaní zohráva vlastná skúsenosť participantov? Vyskytujú sa za rôznorodými, či až protichodnými rozhodnutiami, rovnaké hodnoty? Čo spôsobuje ich odlišnosť pri rozhodovaní?

Story cubes

Dušan Ondrušek

Ciel:

Porozumieť, ako vlastná interpretácia života a udalostí, ktoré prežívame, je daná a ovplyvňuje naše hodnoty a hodnotový systém. Porozumieť, že časť vlastného prežívania sveta vieme sami ovplyvniť tým, ako sa stavíme k svetu a sebe. Porozumieť základným princípom tzv. pozitívnej psychológie.

Cieľová skupina:

Študenti stredných škôl a vyššie, ideálne pre 12 – 20 ľudí.

Čas: Približne 50 minút.

Priestor a pomôcky:

4 – 5 stolov v miestnosti, okolo každého stola stoličky tak, aby si mohlo na ne sadnúť 3 – 5 ľudí, 4 – 5 súborov, tzv. príbehových kociek (Story cubes) – ku každému stolu jedna.

Postup:

Celá aktivita trvá asi 50 minút (5 minút úvod a rozdelenie do podskupín okolo stolov, 5 minút vysvetlenie inštrukcie a rozdanie „Story cubes“ na stoly; cca 30 minút hranie sa so Story cubes, kde každý sediaci okolo stola vytvorí svoj príbeh z kociek; 10 minút diskusia a zosumarizovanie hlavných poznatkov, ktoré sme si uvedomili na základe hry.

Lektorka oboznámi účastníkov, že sa zahráme s príbehmi, ktoré budeme sami vytvárať pomocou symbolických obrázkov na kockách (z tzv. Story Cubes) „...a tak sa dozvieme niečo o sebe a tiež o spôsobe rozprávania. Tí, čo sú v živote viac ukecaní, môžu mať trochu výhodu, ale to neprekáža, každý má čo povedať a niekedy tí, ktorí sa rozbiehajú pomalšie, majú čo povedať najviac zo všetkých... Pravidlá pochopíte veľmi rýchlo, netreba sa obávať. Budeme hrať oddelene v každej skupine okolo stola, ale na konci, keď dohráme, sa vystriedajú v rozprávaní všetci okolo stolov a porozprávame sa spoločne.“

Lektorka poprosí ľudí, aby vytvorili 3 – 5-členné podskupiny a tie si sadnú okolo stolov. Stoly sú prázdne, nič tam nezavadzia a v strede každého prázdneho stola je len jedna škatuľka so Story Cubes. Lektorka pred celou skupinou na sebe predvádza inštrukciu, ktorú práve vysvetľuje:

„Takže na stole máme tieto úžasné kocky. Sú nazvané Story cubes – príbehové kocky. Kocky, ktoré vytvárajú príbehy. Na každej zo šiestich strán každej z 9 kociek je drobný obrázok – ako tu vidíte – korytnačka, fontána, šípka... Každý z vás bude mať úlohu – porozprávať príbeh pomocou týchto kociek a obrázkov, ktoré sú na nich. Príbeh vášho života. Skutočný príbeh. Nie vymyslený ‚story‘. Príbeh, ktorý vy dobre poznáte a o chvíľu sa ho dozvedia aj ľudia, ktorí sedia okolo vás.

Postupne všetci, ktorí sedíte okolo stola, za 5 – 10 minút vyrozprávate pomocou obrázkov/symbolov na týchto kockách svoj príbeh. Názov vášho príbehu je ‚Ako som sa dostal k tomu, že robím to čo robím‘ – opíšete, ako sa vyvíjala cesta k činnosti (práci, náplni života), ktorú zastávate v súčasnosti. Jeden z vás začne a porozpráva svoj príbeh. Najprv pomiešate a vrhnete týchto 9 kociek tak, že uvidíme 9 obrázkov symbolov. Zadáte sa na nich na chvíľu a potom ich začnete usporadúvať a podľa symbolu, ktorý ukladáte do línie vytvárate príbeh.“

Lektorka predvedie. Pomieša a vrhne kocky, obzrie si ich a po chvíli chyti jednu z nich (je na nej zobrazená fontána), položí ju na začiatok radu kociek a komentuje: *„Keď som sa narodila, pre našu rodinu to bol taký gejzír radosti a prekvapenia... bola som prvé dieťa a boli sme skôr chudobná rodina, žili sme vo vzdialenej dedine a pre našu rodinu moja prítomnosť na svete zmenila všetko...“* Lektorka potom siahne po symbole kolesa, priloží ho k prvej kocke a pokračuje: *„...a potom si pamätám, že v detstve sme sa stále sťahovali, boli sme v pohybe ako to koliesko, lebo otec bol vojak a stále ho prekladali do iného mesta a my sme vždy šli s ním... a tam si pamätám, že len na prvom stupni som vystriedala 3 školy, ale sa mi to aj páčilo objavovať vždy nových ľudí a nerobilo mi to také problémy a odvtedy možno ľahko nadväzujem kontakty a nebojím sa zmien...“* Takto lektorka postupne použije všetkých 9 symbolov a položí vedľa seba 9 kociek, kde nakoniec hovorí o tom, prečo ju baví byť lektorkou... Podľa tohto „vzoru“ si lektorka overí, či všetci porozumeli, čo majú robiť a nechá 3 – 5-členné skupiny, aby jeden účastník po druhom postupne prerozprávali svoj príbeh. Keď rozprávanie príbehov v podskupinách skončí, lektorka zvolá dokopy celú skupinu a nasleduje spoločná diskusia, napríklad aj pomocou týchto otázok:

- Takže, ako to išlo? Ako sa vám rozprávali vaše príbehy?
- Tí, ktorí ste rozprávali, videli ste svoj príbeh v niečom inak ako doteraz?
- Nachádzali ste podobnosti vo svojich príbehoch? V čom?
- Ak si spomínate, udalosti v príbehoch na seba niekedy nadväzovali, ako keby bol jeden krok príčinou toho ďalšieho, ako keby ten ďalší bol aj dôsledkom toho predtým... Ak ste to tak opisovali, boli tam skôr následnosti „od zlého k dobrému“ (takéto niečo sa mi stalo, ale vďaka tomu sa podarilo niečo, čo

nakoniec bolo dobré pre ďalší vývoj)? Alebo ste možno nevedome opisovali sekvenciu „od dobrého k zlému“ (vyzeralo to tak sľubne, ale potom prišla udalosť, ktorá to celé pokazila...)?

- Viac času ste v rozhovore venovali úspechom, „osobným víťazstvám“ alebo skôr neúspechom, ťažkostiam života...?
- Boli tam nejaké momenty, ktoré by sa dali označiť ako hodnotové zlomy (hodnotové križovatky), momenty, v ktorých ste pochopili niečo veľmi dôležité, alebo zážitky, ktoré výrazne ovplyvnili to, ako ste po nich začali vidieť svet a seba?
- Akú jednu myšlienku z tejto diskusie by ste si radi zapamätali?

Lektorka upozorní na všeobecné zákonitosti prežívania sveta v teórii pozitívnej psychológie – redempčné a kontaminačné stratégie, ako rozprávame a prežívame svoj život. Upozorní, že z veľkej časti svoje hodnoty konštruujeme a rozvíjame sami. Špeciálne opíše pozitívnu psychológiu v podaní P. Seligmana a rastové a fixné nastavenie („fixed and growth mindset“) podľa Carol Dweck. Diskusia by mala vyústiť do porozumenia, že hodnoty nemáme dané, ale vytvárame ich aj prostredníctvom príbehov, ktoré konzumujeme a produkujeme a pre zdravý život je kľúčovo dôležité mať možnosť tieto príbehy prerozprávať v skupine ľudí, s ktorými zdieľame dôveru.

F: HODNOTY DEMOKRACIE A PARTICIPÁCIE

Demokracia má rozličné podoby. Nie vždy rozlišujeme, či hovoríme o reprezentatívnej demokracii, o priamej demokracii, o participatívnej či deliberatívnej demokracii. Rovnako dôležité ako inštitucionálne podoby, sú pre udržanie a rozvoj demokracie podstatné prejavy demokratickej kultúry. Pre porozumenie demokratickej kultúre sme do tohto výberu zaradili aj cvičenia, ktoré nie sú politologickou lekciou o systémoch, ale hovoria o demokracii z hľadiska hodnôt. Patria sem tieto aktivity:

- Voľby (Od hodnôt k činom)
- Odborná komisia
- Kultúry v médiách
- Keby sa stretli...
- Bachtinovský karneval

Volby (Od hodnôt k činom)

Pavol Stanko

Cieľová skupina:

Táto hratka je určená hlavne pre ľudí často vystupujúcich verejne (či už priamo napr. verejným prejavom, alebo sprostredkované cez médiá, napríklad rôznymi textami). Ďalej pre ľudí, ktorých častou pracovnou náplňou je verejná diskusia a presadzovanie určitých hodnôt (napr. rôzni aktivisti, politickí aktéri).

Čas: 60 minút.

Priestor a pomôcky:

Pre čo najlepšiu atmosféru je možno najvhodnejší priestor s improvizovaným rečníckym stolíkom, za ktorým budú vystupovať reprezentanti jednotlivých strán. Aktivitu nie je nutné praktikovať v interiéri. Každému účastníkovi je potrebné zabezpečiť možnosť robiť si poznámky (papiere, perá, či ceruzky).

Postup:

1. Účastníci si predstavia, že sú zakladateľmi nových politických strán, ktoré sa snažia dostať do parlamentu a sú veľmi blízko „veľkej hre“. Všetko závisí od „dnešných“ rokovaní a hlasovania. Ich prvou úlohou bude zostaviť spolu s názvom strany krátky volebný program (záujmy, ciele, plány a pod.).
2. V druhom bode sa budú jednotlivé programy prezentovať pred ostatnými stranami. Ľudia, ktorí práve neprezentujú, majú za úlohu robiť si kritické poznámky, prípadne zaznačiť si, čo sa im na programe druhých strán páčilo. Po prezentácii všetkých strán dochádza k prvému hlasovaniu.
3. Opäť pred rečnícky pult pristúpia po jednom reprezentanti jednotlivých strán, tentoraz však budú reagovať na pripomienky ostatných, ktoré si zaznačili v predchádzajúcom kole.

Cieľ:

Zamyslieť sa nad účelovým narábaním s hodnotami, ktoré môže, ale taktiež nemusí byť vždy plne vedomé a môže závisieť od iných hodnôt (napr. osobná politická kariéra, málo skúseností a preceňovanie vlastných síl a pod.). Taktiež sa zamyslieť nad týmto manifestným a latentným obsahom v zmysle „od slov k činom“ – čo by mnohé deklarované hodnoty znamenali v praxi, ako by presadzovanie určitých hodnôt mohlo brániť naplneniu iných hodnôt, možno aj samých seba. Cieľom je sebareflexia a diskusia o rôznych hodnotových kontextoch dekla-

rovaných hodnôt, prevažne v situáciách verejného vystupovania a reflexia teórie a praxe (vysvitnú v uvažovaní o praxi nové hodnoty, resp. „protihodnoty“?).

Komentáre lektorky:

Lektorka sa v riadení diskusie môže sústrediť napríklad na tieto otázky:

- Ktoré z vystúpení vás zaujalo, bolo pre vás najviac zapamätateľné? Čím? Prečo? Aké „ťahy“ používal tento „politik“, aby zaujal?
- Ktoré z vystúpení – naopak – nezaujalo vašu pozornosť, neviete ho celkom odlíšiť, nepamätáte si, o čom bolo?
- Používal niektorý z vystupujúcich manipuláciu, populistické výroky, polopravdy?
- Ako to prijímalo auditórium? Zaberalo to alebo skôr nie?
- Aké hodnoty ste počuli v jednotlivých prejavoch? Aké vám chýbali?
- Čo sme sa naučili z tohto cvičenia?

Poznámky:

Tento typ cvičenia má tendenciu okamžite skĺznuť do komentárov k aktuálnej politickej situácii, podčiarkovaniu „horúcich“ problémov, ktorými žije spoločnosť. Lektorka by si mala dať pozor, aby sa diskusia nezvrhla na povrchné klebetné politizovanie, ale aby sa prostredníctvom tohto cvičenia účastníci niečo nové a trvalejšie naučili.

Odborná komisia

Gabriela Podmaková

Cieľ:

Cieľom aktivity je poukázať na odlišné vnímanie ľudí. Ukázať, že na rovnakú vec môže mať viacero ľudí rozličný názor a zamyslieť sa nad tým, čo názor každého z nás ovplyvňuje a prečo posudzujeme „obrázok“ tak, ako ho posudzujeme.

Cieľová skupina:

V závislosti od typu obrázkov – všetky vekové skupiny, 10 – 15 ľudí.

Čas: 1 hodina.

Priestor a pomôcky:

1 miestnosť, zodpovedajúci počet stolov a stoličiek na počet osôb; 7 fotografií vo veľkosti A4 (podľa výberu lektorky – aby zodpovedali danej téme).

Postup:

Aktivita sa skladá z 3 fáz, počas ktorých skupina dostane zadanie: *„Ste štátni úradníci, členovia dotačnej komisie. Práve ste schválili vydanie katalógu z výstavy, ktorú ste už v predchádzajúcom grantovom kole podporili. Vami schválený rozpočet však umožňuje publikovanie len 3 fotografií (z pôvodných siedmich), ktoré máte možnosť vybrať do katalógu. Vaše rozhodnutie musí byť jednomyselné.“*

1. fáza (10 minút) – zadanie inštrukcie a prezretie si fotografií. Členovia odbornej komisie si prezerajú fotografie. Môžu sa k nim nahlas vyjadrovať už v tejto fáze, ale zatiaľ sa vzájomne neradia. Lektorka pozorne sleduje a zapisuje jednotlivé komentáre/ vyjadrenia k fotografiám na flipchart.

2. fáza (30 minút) – diskusia o tom, ktoré fotografie odborná komisia vyberie. Lektorka môže dať dohadovaniu voľný priebeh, bude len upozorňovať na to, že čas sa kráti a je potrebné si vybrať. Môže tiež určiť predsedníčku komisie, ktorá bude viesť diskusiu. Lektorka opätovne zapisuje vyjadrenia k jednotlivým fotografiám na flipchart, aby bolo zaznamenané, ako sa názory na jednotlivé fotografie menia.

3. fáza (20 minút) – prezentovanie výsledkov odbornej komisie so zdôvodnením a prípadnými komentármi.

Lektorka poprosí každého, aby sa vyjadril k tomu, ktorá fotografia sa mu najviac a najmenej páčila a prečo.

Následne ukáže komentáre zapísané na flipchart počas prvej a druhej fázy, aby bolo zjavné, ako sa menili názory na jednotlivé fotografie.

Lektorka sa spýta, aké faktory ovplyvňovali ich rozhodovanie a prečo? Čo si myslia, ako by sa dotačná komisia dohodla v reálnom živote? Ako pristupovali k rozhodovaniu, keď vedeli, že musia dospieť k jednomyseľnému názoru? Bol by výsledok rozdielny, keby bola inštrukcia iba „*dohodnite sa na troch fotografiách*“?

Komentár lektorky:

Ponaučenie: niektoré knihy, katalógy alebo učebnice, sú dotované štátom. Za ich obsah zodpovedá odborná komisia, ktorá musí rozhodnúť, čo bude v knihe uverejnené. A to sa väčšine ľudí nikdy nebude páčiť. Väčšinou sú preto vybrané také texty/fotografie, ktoré sú prijateľné pre väčšinu alebo pre všetkých.

Riziká súvisia hlavne s obrázkami. Nie každá skupina účastníkov workshopu môže pozitívne reagovať na vybrané obrázky. Fotografie by mali byť monotematické (tj. mali by mať jednu tému).

Dá sa pokračovať dokresľovaním obrázkov/ je možné jednotlivým fotografiám vymyslieť popisku, na základe toho, čo v nich fotografie vyvolávajú. Môžu ich dopisovať priamo pod fotku alebo na post-ity, ktoré neskôr nalepia k obrazu. (môžu to robiť už počas prehliadky fotografií alebo až po 3 fáze.)

Rôzne verzie k inštrukcii:

1. Galéria – študenti idú na výlet do galérie. Po návrate dostanú od učiteľky zadanie napísať seminárnu prácu, v ktorej budú hodnotiť fotografie na základe daných tém/otázok (Ktorá fotografia sa im najviac páčila. Prečo? Čo podľa nich symbolizovala? Ktorá fotografia sa im páčila najmenej? Prečo? Čo podľa ich názoru symbolizovala?). Seminárna práca je spoločnou prácou 5 študentov, ktorú následne musia spoločne prezentovať. V prípade tejto verzie je potrebné zavesiť fotografie vo veľkosti minimálne A4 na steny v dostatočnej vzdialenosti. Pred vstupom do galérie je potrebné zadať inštrukciu, aby si prezreli všetky fotky, najlepšie osamote a popri prípade si aj zapisovali jednotlivé myšlienky, ktoré im napadnú. Aj lektorka si zapisuje ich komentáre.
2. Lektorka zavesí fotografie na stenu alebo ich nechá voľne kolovať. Reakcie účastníkov zapisuje na flipchart. Následne požiada účastníkov, aby si vybrali jednu alebo viac fotografií (podľa kreativity skupiny) a vytvorili k nej príbeh. Po 20 minútach sa ich spýta, aký príbeh/resp. situáciu si pri vzhliadnutí fotografií predstavili. Lektorka môže povedať, čo ktorá fotografia vyjadruje/znamená. Prečo bola odfotená. Čo symbolizuje. Porovná ich príbehy, s tými reálnymi. Spýta sa, prečo reagovali na jednotlivé fotografie tak, ako reagovali. Či by teraz reagovali inak, keby už poznali príbeh, resp. ak by bol príbeh vpísaný pod fotografiou alebo mali fotografie titul/názov.

Kultúry v médiách

Marta Králiková

Cieľ:

Uvedomiť si, akým spôsobom sú v médiách prezentované odlišné kultúry, ako sú tieto mediálne obrazy formované a aké sú riziká skreslenia. Byť schopný zaujať kritické stanovisko voči správam v médiách a viac sa pýtať než rýchlo súdiť.

Slovensko je kultúrne aj nábožensky stále pomerne homogénna krajina, kde nemáme často možnosť stretávať sa s ľuďmi iných kultúr. Avšak mnohokrát ich vnímame skrz médiá, správy zo zahraničia, od ľudí, ktorí žijú v iných krajinách a sme konfrontovaní s fenoménmi, ktoré nám nie sú známe, či blízke. Pri strete s neznámym môžeme mať tendenciu rýchlo hodnotiť počuté/videné/zažité, a posudzovať to stereotypne. Cieľom tejto aktivity je vysvetliť si, že stereotypy sú síce prirodzeným mechanizmom, ako sa rýchlo a efektívne zorientovať v komplexnej a komplikovanej realite sveta, ale zároveň uvažovať o tom, že je potrebné ísť ďalej než zostať pri hodnotiacom úsudku – porozumieť danému fenoménu, nebáť sa pýtať, zisťovať a analyzovať pozadie a príčiny daného (neznámeho fenoménu).

Aktivita umožňuje študentom nielen uvažovať o tom, ako prijímajú mediálne informácie o rôznych kultúrach, ale aj ako tieto informácie vznikajú a čím sú ovplyvnené, prečo vznikajú mnohé dezinformácie a ako im možno čeliť. Poskytuje priestor pre skupinovú diskusiu, ako aj učenie sa skrz aktivity v menších skupinách.

Cieľová skupina:

Študenti, minimálny počet 10 ľudí.

Čas:

80 minút: 20 minút – úvodná diskusia, 40 minút – prvá aktivita: uvedenie, práca študentov (15 minút); predstavenie výsledkov (10 minút); diskusia (15 minút); druhá aktivita – 20 minút.

Priestor a pomôcky:

Miestnosť (trieda), flipchart, fixky, novinové články, obrázky, prípadne videá.

Aktivita vyžaduje aktívnu prípravu lektorky, zorientovanie sa v tematike a prípravu materiálov vhodných pre daný kontext (lektorka si volí konkrétnu tému, napr. podľa aktuálnych udalostí vo svete, súčasnej debaty v médiách, a pod.). Všeobecné zdroje k téme, ktoré môžu byť pre lektorku nápomocné, sú uvedené v špecifických odporúčaníach.

Postup:

1. Na úvod lektorka stručne vysvetlí tému aktivity, ktorá sa venuje tomu, ako vnímame odlišné kultúry a ako sú zobrazované v médiách. Pýta sa študentov niekoľko otázok, ktoré ich majú viesť do témy, navodiť spoločnú debatu:
 - Kto (aká skupina ľudí) vám napadne, ak sa povie slovo „odlišná/iná kultúra“? Cieľom je, aby študenti zareagovali rýchlo a pomenovali konkrétnu skupinu (účastníci môžu menovať skupiny napríklad na základe národnosti, náboženstva alebo iných charakteristík, napr. Rómovia, židia, moslimovia, Američania, Japonci).
 - Odkiaľ najčastejšie získavate informácie o týchto skupinách? (médiá, kamaráti, filmy, knihy,...).
 - Ktoré kultúry bývajú najčastejšie zobrazované v médiách? Existuje tam súvis? Aký je príklad z posledných týždňov? Ako vnímate zobrazovanie odlišných kultúr v médiách – ktoré sú vykreslené skôr pozitívne, negatívne?
 - Akú úlohu zohrávajú médiá? (informovať, varovať, šokovať, odhaľovať,...)
 - Aké médiá najčastejšie sledujete? (slovenské/zahraničné /jeden alebo viacero zdrojov?)
2. V druhej časti môžu nasledovať dve aktivity.

Rovnaká správa, rôzna interpretácia:

- Cieľom aktivity je poukázať na to, ako ten istý text môže byť rôzne interpretovaný a jeho interpretácia je podmienená mnohými faktormi.
- Lektorka rozdelí účastníkov do 3 skupín po cca 5 ľuďoch. Každá skupina dostane ten istý novinový článok, ktorý sa týka určitej kultúrnej/nábožensky odlišnej skupiny. Ich úlohou je článok si prečítať a pripraviť resumé tohto článku, ktoré budú potom prezentovať pred ostatnými: úlohou prvej skupiny je pripraviť nadpis (1 veta), druhej skupiny perex (2 – 3 vety), tretia skupiny pripravuje krátke resumé (5 – 7 viet). Následne každá skupina predstavi svoj výsledok. Skupina porovnáva, či je v jednotlivých výpovediach obsahový/kvalitatívny rozdiel, či prišlo k rozdielu v interpretácii, či by bol výsledný článok obsahovo jednotný.
- Lektorka následne vedie diskusiu, ako dochádza k dezinterpretáciám textu/správ, aké faktory na to môžu vplývať (obmedzený čas, priestor, nedostatok informácií, background novinárov/ čitateľov,...) a aké sú špecifiká zobrazovania rôznych kultúrnych skupín v médiách.

Polovičný obraz:

- Cieľom aktivity je uvedomiť si, že médiá poskytujú o rôznych kultúrach len čiastočný a často skreslený obraz.
- Lektorka si pripraví príbehy, ktoré narušia tradičnú predstavu o jednotlivých kultúrach. Ideálne je venovať sa tým kultúram, ktoré boli v prvej časti identifikované ako negatívne zobrazované.

Napríklad:

Príbeh Malaly Yousafzai – mladého dievčaťa z Pakistanu, ktoré sa stalo svetoznámou aktivistkou za vzdelávanie žien a dievčat: <http://www.bbc.com/news/world-asia-23241937>

Príbehy úspešných Rómov a Rómiek: <http://romovia.sme.sk/c/7122405/chcubyt-uspesni-mladi-romovia-si-beru-zivot-do-vlastnych-ruk.html>, alebo séria „Úspešní Rómovia“ na Gypsy TV <https://www.youtube.com/playlist?list=PLzbG84ktV5y9Ain743oekdzlufUhYyXgM>

Iniciatíva moslimov, ktorí ako prejav solidarity vytvorili ľudský štít okolo židovskej synagógy v Oslo: <http://www.washingtonpost.com/blogs/worldviews/wp/2015/02/18/norwegian-muslims-will-form-a-human-shield-around-an-oslo-synagogue/>

Po ich uvedení môže skupina diskutovať na nasledujúce otázky: bolo v nich pre účastníkov aktivity niečo nové? Prečo je zobrazovanie takýchto správ skôr minoritné?

Komentár lektorky:

Je možné, že študenti budú v rámci „inej kultúry“ uvažovať aj o subkultúrach, ako hip-hoperi, anarchisti, atď. V tomto prípade je dobré, aby lektorka na začiatku hodiny vysvetlila rozdiel medzi kultúrou a subkultúrou a upozornila, na ktorú úroveň je zacielená táto aktivita.

Debatu je možné viesť rôznymi smermi, aj podľa potrieb lektorky/študentov. Môžu sa spoločne venovať napr. aj téme, či existuje nejaká „neviditeľná“ kultúra, ktorú médiá nezobrazujú (napr. Vietnamci na Slovensku).

Zdroje k téme:

<http://www.medialnavychova.sk/> – poskytuje výborné zdroje všeobecne k mediálnej výchove – o fungovaní médií, odkazy na dokumentárne filmy, videá, študijné materiály, výskumy.

<http://www.medialnavychova.sk/texty/> – techniky pre lektorky k úvodnej diskusii, ale aj oboom aktivitám o tom, ako dekonštruovať mediálne obsahy a rozpoznať persuasívne techniky v médiách.

„Workshopy s multikulturní tematikou, príručka pro učitele a učitelky středních a základních škol“, Mediální realita (<http://multikulti-challenge.cz/workshopy/>)

Craig Storti: “Figuring Foreigners Out” (<http://www.amazon.com/Figuring-Foreigners-Out-Practical-Guide/dp/1877864706>)

Aktivity môžu byť doplnené zaujímavými videami, odporúčané:

- TedX talk: The danger of a single story: Skrz svoj osobný príbeh novelistka Chimamanda Adichie rozpráva o tom, ako môže počúvanie len „jedného príbehu“ o inom človeku, či krajine spôsobiť nepochopenie kultúry. (http://www.ted.com/talks/chimamanda_adichie_the_danger_of_a_single_story) (v angličtine)
- Relácia ČT: Být v obraze: Jednotlivé diely sa venujú druhom médií (novinám, rozhlasu, filmu, televízii, internetu) i špecifickým témam ako regulácia médií, zábava, celebrity, médiá vo vzťahu k politike a pod. <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10214728740-byt-v-obraze/>

Príloha:

Novinové články z webu – lektorka môže využiť aktuálne správy z novín, vzhľadom na aktuálne udalosti z domova či zo sveta.

Keby sa stretli...

Dušan Ondrušek

Cieľ:

Ujasniť si, ako vyzerajú nám zdanlivo jasné problémy z perspektívy dištančného hodnotenia. Oboznámiť sa/naštudovať si názory nejakej historickej postavy. Porozumieť, ako ťažko bolo hodnotiť historické momenty, ktoré sa dnes zdajú jasné. Tak jasne budeme schopní vidieť podstatu dnešných sporov po desiatkach rokov aj my alebo naši potomkovia.

Cieľová skupina:

Študenti stredných škôl a vyššie, ideálne pre 12 – 15 ľudí, nie viac ako 20.

Čas:

Minimálne 80 minút: 10 minút úvod, 20 min príprava scény v (2 – 5 členných) podskupinách, 30 minút prehratie 6 scénok, 20 minút – zhrňujúca diskusia a závery v celej veľkej skupine. (Niekedy je nutný prípravný čas doma, 1 – 2 dni pred akciou.)

Priestor a pomôcky:

Nakopírované obrázky dvojíc z prílohy pre každého účastníka.

Postup:

Lektorka začne diskusiu úvahou:

„Niektoré zaujímavé osobnosti z histórie sa nikdy nestretli. Pritom je to škoda – ich rozhovor by určite priniesol nejaké zaujímavé myšlienky. Chce to trochu fantázie, ale môžete si predstaviť čokoľvek, dnes vás už história nemá šancu opraviť.“

Rozdeľme sa na menšie diskusné podskupiny (po 2 – 5 ľudí), každá skupina si pozrie, aké dvojice osobností z minulosti sú k dispozícii a vyberie si dvojicu, o ktorej už počula, trochu ju pozná. Podskupiny si nájdu pokojné miesto a pripravujú si počas 20 minút scénu fiktívneho rozhovoru týchto dvoch ľudí. O čom by sa asi rozprávali, keby mali hodnotiť súčasnosť? Ako by hodnotili svet okolo? Čo by povedali na dnešný svet? Akými zvratmi, metaforami, tónom by to asi povedali? Ladili by spolu alebo by sa hádali? (Pokiaľ skupina potrebuje nejaký citát alebo bližší údaj, trénerka môže predĺžiť túto časť prípravy, niektorí ľudia zo skupiny si môžu sadnúť k počítaču a za 15 minút si pozrieť potrebné údaje.)

Podskupiny sa dohodnú, kto by na 5 minút zahral fiktívny rozhovor týchto dvoch veľikánov/veľikánok. Po návrate malých diskusných podskupín späť do

veľkej skupiny, každá skupina predvedie rozhovor svojej dvojice. Predvedie/ zaimprovizuje to dvojica – ľudia, ktorí sa dohodli so skupinou, že oni budú dobrovoľnou dvojicou, ktorá prediskutovaný scenár za 5 minút zahrá.

Lektorka ocení všetkých 5 dvojíc (podskupín) za tvorivosť, nápady, naštudovanie si faktov. Lektorka facilituje diskusiu a pýta sa napríklad:

- Ktorá zo scénok sa vám najviac páčila a prečo?
- Čo by fakt mohlo odznieť, keby sa títo dvaja naozaj stretli? Prečo? Čo je nepravdepodobné, toto by asi nezaznelo. Prečo?
- Ktorá myšlienka z počutého sa vám pozdávala?
- Čo vidíme, keď sa na veci dívame z historického odstupu?
- Aké hodnoty sme videli v tomto rozhovore?
- Čo majú tí ľudia spoločné – v čom sa podobá ich prístup k riešeniu svetových problémov? V čom sú naopak veľmi iní – tam by sa asi pohádali?
- Ktorý z uvedených spôsobov uvažovania je vám špeciálne blízky?
- Lektorka upozorní, že historici hodnotia dejiny spravidla až 50 – 100 rokov potom, ako sa udalosti udiali a po smrti hodnotených aktérov, aby bol ich pohľad čo najobjektívnejší.

Upozorní tiež, že svet sa vyvíja, a to, čo sa pred 50 rokmi zdalo ako revolučná myšlienka, sa dnes môže javiť ako zaužívaná banalita. Naopak niektoré myšlienky a hodnoty nestarnú a sú rovnako aktuálne ako boli pred 50 – 100 rokmi.

Odporúčania pre lektorky:

Ak nie je dosť času na prípravu a téma by si zaslúžila pripravenú diskusiu, lektorka môže zadeliť roly už deň či viacero dní pred aktivitou a vyzvať účastníkov, aby si naštudovali nejaké údaje/citáty/hodnoty už doma, deň alebo niekoľko dní pred touto aktivitou. Dokonca by mohla ponúknuť možnosť, že účastníci si sami vyberú reálnu historickú postavu (ktorú poznajú, príp. im je sympatická) alebo fiktívnu postavu (Macko Pu, Fantomas...).

Príloha:

Inštrukcia k cvičeniu s obrázkami

- a. Albert Einstein a Mahátma Gándhí
- b. Mark Zuckerberg a Steve Jobs
- c. Muhammad Ali a David Beckham
- d. Lady Diana a Margater Thatcher (hoci tie dve sa mohli stretnúť)
- e. Susan B. Anthony a Ema Watson (S tým, že pri Susan B. Anthony by asi bolo treba vysvetliť, že ide o bojovníčku za volebné a ďalšie práva žien v USA zo začiatku storočia).

- f. Emily Pankhurst a Valentina Terešková
- g. Matka Tereza a Angelina Jolie

Podnetové dvojice pre 5 skupín:

- a. Albert Einstein a Mahátma Gándhí
- b. Muhammad Ali a David Beckham
- c. Matka Tereza a Angelina Jolie
- d. Obama a M. Luther King
- e. Bin Ládín a Hitler
- f. Gorbačov a Putin

Bachtinovský karneval

Dušan Ondrušek

Ciel:

Vyskúšať a naplno si prežiť, čo znamená hodnota slobody a nezávislosti. Vychutnať si nezávislý pohľad na spoločnosť, možnosť nastaviť jej kritické zrkadlo. Spochybniť mainstream, narušiť „matrix“, porozumieť, čo znamená hodnota nezávislého samostatného myslenia a slobody.

Porozumieť úlohe karnevalov v stredoveku, undergroundu v autoritatívnych režimoch, nezávislej kultúrnej scény v spoločenstvách, ktoré jej úlohu podceňujú.

Cieľová skupina:

Študenti stredných škôl a vyššie, ideálne pre 10 – 60 ľudí.

Čas:

Minimálne 3 – 5 hodín (môže byť súčasťou nejakého voľnočasového programu, napr. večer, keď nemáme nejaké časové obmedzenie konca).

Aktivitu možno rozdeliť aj na dve časti – napr. neskôr poobede posledné dve hodiny štruktúrovaného programu – príprava materiálov, skladanie hudby, písanie scenárov a po večeri ďalšie dve hodiny samotný „veľký karneval“.

Priestor a pomôcky:

Vonku i dnu čo najväčšia miestnosť, kde sa účastníci môžu voľne pohybovať a kde súčasne majú pocit uzavretosti, nerušia nikoho svojou hudbou, hlukom, pokrikmi, skandovaním, majú možnosť pripraviť si kostýmy, maľovať, rozťahnuť baliace papiere a plátna, napríklad relatívne uzavretý veľký dvor alebo časť parku.

Ruský kultúrny antropológ Michail Michailovič Bachtin²⁰ a český filozof Pavel Barša²¹ takto opisujú dôležitosť, potrebu, rozvojové prvky a zmysel karnevalu a ľudového smiechu v stredoveku a vlastne aj dnes:

„Michail Bachtin identifikoval ľudový smiech v masopustoch, karnevaloch, sviatkoch osla a bláznov, v parodických omšiach, v pouličných kľatbach a nadávkach (...) Ten prevracia hierarchiu cirkevno-feudálneho poriadku. Čo bolo hore, ocitá sa dole, vznešené je ukázané ako nízke, posvätné je sprofanované. Formálne pravidlá spoločenského styku sú nahradené familiaritou, úcta k autoritám ich znížením na úroveň tých, ktorí sú na dne.

20 Bachtin, M.M. (2007) *François Rabeleais a ľudová kultura stredoveku a renesance*. Praha: Argo

21 Barša, P. (2015) *Cesty k emancipaci*. Praha: Academia

Zatiaľ čo oficiálna kultúra stredoveku sa vyznačuje dogmatickou vážnosťou, ktorá redukuje svet na uzavretý a dokončený poriadok, neoficiálna kultúra ľudového smiechu sprítomňuje jeho neukončenosť a premenlivosť. Neevokuje svet ako systém, kde sú raz a navždy stanovené identity a vzťahy, ale ako proces, kde sa tieto identity a ich vzťahy neustále menia a pretvárajú (...) Svet relativizuje oficiálnu platnosť oficiálneho meradla posudzovania ľudí a ich skutkov. Je spätý s hravosťou, ktorá skúša a vynalieza iné možnosti usporiadania, než aké sú posvätené etablovanými spoločenskými inštitúciami.

V stredoveku bol ľudový smiech druhou stranou cirkevných sviatkov. Kým tie potvrdzovali existujúci poriadok ako nutný a večný, smiech ho ukazoval ako prechodný a náhodný. Oficiálny sviatok bol oslavou hotovej víťaznej, panujúcej pravdy, ktorá sa prezentovala ako pravda večná, nezmeniteľná a nezvratná. (...)

Aj preto ako protiklad toho vznikala karneval (...) Karneval bol pravý sviatok času, sviatok stáleho vznikania, premeny a obnovovania. Bol zameraný proti všetkému zvecneniu, dovršovaniu, ukončenosti. Hľadel do nekonečnej budúcnosti. Oficiálne sviatky demonštratívne zdôrazňovali hierarchické rozdiely. Patrilo sa na nich objaviť so všetkými znakmi zásluh, s titulmi, hodnosťami, zaujať miesto zodpovedajúce vlastnej dôstojnosti. Sviatok posväcoval nerovnosť. V karnevale sa naopak všetci považovali za seberovných. Človek akoby sa prerodil k novým, čisto ľudským vzťahom... ľudskosť sa prežívala a uskutočňovala v živom zmyslovom a hmotnom kontakte... Stredoveký smiech je všeludový... a tiež ambivalentný – na jednej strane neguje vrchnosť všetkého druhu tým, že ju sťahuje dolu, na druhej strane to robí s radosťou, ktorú prítakáva život, nie pomstychtivou krutosťou (...) smiech je negáciou existujúceho, napojenou na afirmáciu večne sa obrodzujúceho života... Smiech je univerzálny, netýka sa len určitých častí bytia, ale vyjadruje pohľad na bytie ako celok (...) V renesancii ešte (...) smiech rovnako ako bláznovstvo (s ktorým je úzko spojený) hrá rolu plnohodnotného alternatívneho pohľadu na svet v jeho celku. (...) V renesancii ešte „nerozum“ vedie dialóg s rozumom, či ho zbavuje dogmatickosti a sklonu povyšovať sa na základ sveta. (...) S nástupom 17. storočia však nerozum túto svoju ontologickú váhu stráca. Bláznovstvo sa stáva čisto negatívnou iracionalitou a v modernej dobe potom chorobou. (...) V neskoršej dobe sa smiech stáva obyčajným oddychovým doplnkom vážnosti (...) z alternatívneho pohľadu na podstatu života a smrti sa premieňa do zábavného stvárnenia nepodstatných záležitostí, ktoré sa týchto vážnych vecí netýkajú. (...) Smiech, bláznovstvo, hra a ďalšie tváre nerozumu sú redukované buď na nepodstatné doplnky rozumu, alebo na úchyľky z normy – nesvojprávne podoby ľudstva, ktorým má rozum veliť.

Počas stredovekých karnevalov neexistovala rampa, ktorá by oddeľovala javisko od hľadiska a každý sa teda mohol stať hercom aj divákom. Oslobodzujúca povaha stredovekého smiechu, (...) vedie k tomu, že desivé sa stáva predmetom hry a výsmechu

a to, z čoho šiel strach, sa stáva veselým strašidlom (...) Všetky formy karnevalového jazyka sú preniknuté pátosom premien a obnovenia, poznaním veselej relatívnosti panujúcich právd a síl. (...) Ludový sviatočný smiech neobsahuje len víťazstvo nad strachom z transcendentálnych hrôz, z posvätnosti, zo smrti, ale aj nad strachom z každej moci, zo súčasných panovníkov a vrchnosti, zo všetkého, čo utláča a obmedzuje. Charakteristická je svojrázna logika „obrátenej naruby“, logika neustálych prevratov medzi „hore“ a „dole“, „vpredu“ a „vzadu“, rozmanité druhy paródií a travestií, znížovania, profanácií, bláznovských korunovácií a dekoronizácií (...) je to paródia na obyčajný, mimo karnevalový život, je to „svet naruby“ (...) Stredoveký smiech ukazuje, že každá pravda je relatívna, že každá domnele nutná a večná hierarchia je zmeniteľná. (...) Lud nie je iným subjektom – alternatívnou kolektívnou identitou, ale procesom prekračovania každej identity, povalením modiel, o ktoré sa opiera každé panstvo...“

Ak je to tak a stredoveké karnevaly plnili ozdravnú funkciu občasného spochybňovania akýchkoľvek autorít a relativizovania akéhokoľvek mocenského poriadku, ktorý sa tvári ako večný, doprajme si aspoň tri hodiny ozdravného šantenia v duchu stredovekého Bachtinovského karnevalu.

Všetci hráči sa rozdelia do dvojíc, trojíc, ktoré sú si blízke a majú podobný typ humoru. Niektorí majú blízko k výtvarným aktivitám, budú vyrábať masky. Iným je blízka hudobná produkcia, budú vyberať alebo zostavovať hudbu, dostanú k dispozícii Orfovo inštrumentárium (bubienky, trúbky, ústne harmoniky, čokoľvek, čo vydáva zvuk). Iným je blízka hra so slovami alebo divadelnými prvkami, vymyslia heslá, básničky, častušky, verše, miniscenáre scénok. Iným je blízky tanec a pohybové umenie – pripraví si tanečno-pohybovo akrobatické čísla, ktoré môžu učiť aj iných. Iným je blízke filozofovanie a rečenie, pripraví si prejavy, ktoré budú oduševňovať alebo pohoršovať, alebo aj oboje súčasne... Každý si pripraví masku, ktorá je schopná premeny...a nové meno... schopné premeny... a pohlavie...schopné premeny a funkciu či profesiu... schopnú premeny, nájde si identitu zvierata, ktoré zatiaľ neexistuje, sparoduje šéfa, politika, svetového lídra, bachára, pápeža, veľkého muftího, dalajlamu, celú biskupskú konferenciu naraz, zverolekára, cheer-leaderku v penzii, postavy svätých, pumpára dieselového benzínu, parašutistov, ktorí vytvárajú zostavy počas kolektívnych zoskokov, invalidov všetkého druhu, odbory, cukrára, kata, všetkých klientov zdravotných poisťovní, mŕtvych či živých, profesie, ktoré už neexistujú, profesie, ktoré ešte neexistujú, profesie, ktoré nemali radšej existovať – roly, ktoré sú schopné premeny. Postavy parodujú politiku, školu, fungovanie pracovísk a ekonomickej burzy, umeleckú tvorbu, športové činnosti, fungovanie médií, náboženské obrady, obrady spojené so životom a smrťou, podoby vzťahov medzi ľuďmi, hovoriace zvieratá, oživené veci. Hráči, účastníci karnevalu si pripraví

hudobné a tanečné vystúpenia, ktorými predvedú a spochybnia kozmický program, fungovanie vedy, digitálny svet, kuchárske umenie, premeny počasia, umenie, starosť o druhých, vojny, vojenské umenie-neumenie, choroby a postihnutia, zvieracie zvuky a pohyby...

Dvojice-trojice si pripravlia masky, alegorické vozy, básničky, tanččky, pohybové aktivity, scény, nezmyselné gestá, nepotrebné činnosti, ktoré majú zmysel iba samy v sebe a v jeden moment... Bachtinovsky karneval vypukne.

A karneval trvá, kým to ľudí baví (možno 5 minút, možno 3 hodiny...).

A keď to celé skončí, lebo ľudia už nevládu a ani sa im nechce, môžu a nemusia sa o tom porozprávať:

- Čo sme to vlastne robili?
- Na čo to bolo dobré? Ak nanič – možno to bolo dobré práve preto.
- Prežívame to inak ako v stredoveku?
(Celá aktivita by sa nemala príliš racionálne analyzovať, aby sa nezabil možný zážitok, ktorý aktivita možno priniesla.)

Na konci lektorka všetkým veľmi poďakuje a poprosí všetkých, aby pomohli upratať miestnosť a vonkajší priestor – ak sa to ešte dá.

G: TOLERANCIA K INAKOSTI A PREDISUDKY

Posledné roky opäť zažívame nárast netolerancie, predsudkov a uzatvárania sa do svojich svetov – teda javy, o ktorých sme predpokladali, že sa budú zmenšovať, nie rozširovať. V diskusiách o inakosti a vysporiadaní sa s javmi, kde je nutná tolerancia (a niekedy ani tá nestačí), sa nesnažíme o hľadanie nejakej neutrálnej platformy a relativizmus, ktorý by na jednu úroveň postavil všetko naokolo. V postavení sa zlu máme právo a snáď i povinnosť byť subjektívni a naučiť sa, že osobná angažovanosť, nie odstup, je to čo pomáha. Ako hovorí Fedor Gál²²: „Myslieť si, že vo svete dominuje dobro, je nezmysel. V každom z nás bojuje tak dobro, ako aj zlo. Niektorí z nás si ten boj vedia vybojovať, niektorí nie, a tí sú nebezpeční pre všetkých ostatných. Ja fakt nebudem čakať, kým mi niekto siahne na moju dôstojnosť, existenciu, vieru, deti, vnukov, (...) ani nepočítam s tým, že nejako oslovím tých, ktorí si myslia, že židia a cigáni patria do plynu, Maďari za Dunaj, imigranti za hranice a tak ďalej.“ To, že sa vymedzujeme a názorovo sa nestretieme so všetkými ľuďmi je v poriadku, dôležité je, aby sme si uchovali priestor pre vyjadrenie odlišností. K tomu môžu pomôcť aj nasledujúce aktivity:

- BARNGA
- Predstav si, že...
- (Pod)vedomý výber
- Slepá mapa

22 Fedor Gál: rozhovor <http://www.sme.sk/c/4072921/fedor-gal-holokaust-sa-nemoze-zopakovat-blbost.html#ixzz3kIdlWlOc>

BARNGA²³

Dušan Ondrušek

Cieľ:

Porozumieť pocitom, ktoré zažívame pri strete kultúr a nie celkom rozumieme, čo sa deje. Zažiť si dynamiku stretu, ktorá nemá jasné riešenie. Porozumieť na vlastnej koži, prečo sa časť ľudí v kultúrnych stretoch búri, prečo sa cíti frustrovaná a nezvláda to. Pomenovať podmienky, ktoré vyostrujú kultúrne strety a ktoré môžu fungovať nielen v strete dvoch či viacerých kultúr, ale aj v stretoch komunit, oddelení, susedov.

Cieľová skupina:

Študenti stredných škôl a vyššie, ideálne pre 16 – 20 ľudí.

Čas:

Celá aktivita trvá asi 50 minút (5 minút úvod a rozdelenie do podskupín okolo stolov, 5 minút – vysvetlenie inštrukcie a rozdanie kôpok kariet na stoly, 3 × 8 minút hranie kariet 15 minút diskusia a zosumarizovanie hlavných poznatkov, ktoré sme si uvedomili na základe hry).

Priestor a pomôcky:

4 – 5 stolov miestnosti, okolo každého stola stoličky tak, aby si mohlo na ne sadnúť 3 – 5 ľudí, 4 – 5 súbor sedmových kariet (ku každému stolu jedna), 4 – 5 × 5 nakopírovaných inštrukcií (na každý stôl ide 5 kópií tak, aby sa dostalo na každého hráča okolo toho stola). Inštrukcie na nakopírovanie sú v prílohe. Inštrukcie vyzerajú rovnako a treba sa pri rozdávaní tváriť, že sú rovnaké, ale nie je to pravda. Sú tam nebadateľné odlišnosti a 4 verzie sú označené nenápadnými štvorčkami (■).

Postup:

Lektorka oboznámi účastníkov, že si zahrajú kartovú hru, ... „*aby sme si otestovali pamäť a dozvedeli sa niečo o sebe. Tí, ktorí sa vyznajú v kartových hrách, môžu mať trochu výhodu, lebo môžu byť zbehlejší, ale to nevaďí, ostatní tiež rýchlo pochopia pravidlá, netreba sa obávať. Potom, ako sa oboznámite s pravidlami, budeme hrať mlčky, bez slov, ale na konci, keď dohráme tri kolá, porozprávame si o tom. Zahráme 5 hier a potom tí, čo budú mať najmenej bodov okolo stola, tak ten stôl musia opustiť a presunú sa k inej skupine. Pravidlá máte na stole, prosím pozrite si ich, prečítajte,*

23 Hra je inšpirovaná jednou z mnohých kolujúcich verzií tejto aktivity, najmä Sivasailam Thiagarajan (2006) *BARNGA: A Simulation Game on Cultural Clashes*. Williey and Sons

zapamätajte. Je to troška aj testovanie vašej pamäti. Keď to máme, tak môžeme začať.“ Lektorka pozbiera pravidlá zo stolov, s odôvodnením, aby mali na stole viac miesta... a dá pokyn k prvej hre. A upozorní, aby odteraz už nerozprávali. Podskupiny okolo stolov odohrajú 5 hier, každý si zapisuje, koľko má bodov a na konci ten, kto mal najmenej bodov sa má zdvihnúť a presunúť sa proti smeru hodinových ručičiek k ďalšiemu stolu, prisadnúť si k iným hráčom. Všetci hráči vrátia zvyšné karty späť na kôpku v strede stola. Lektorka skontroluje, či sa od každého stola človek s najmenším počtom bodov presunul. Vyzve všetkých hráčov, aby naďalej nehovorili, ale pustili sa do hrania ďalšej hry. O chvíľu je vidieť, že okolo stolov nastávajú napätia. Novopribudnutí hráči sa správajú čudne: hádajú sa (bez slov) o karty, nechápu, kedy majú ťahať karty a kedy vyhrávajú. Prvé chvíle netušia, že pri inom stole sa hrá podľa trochu iných pravidiel a oni, ale aj ich spoluhráči, sú stále nervóznejší a neverbálne si to naznačujú. Časť hráčov začína chápať, že pri inom stole sa hrá podľa nejakých iných pravidiel, časť nič nechápe a je stále viac a viac zmätená... Po piatich hrách, lektorka opätovne vyzve ľudí, aby naďalej mlčali, ale opäť, aby sa hráč s najmenším počtom bodov presunul v smere hodinových ručičiek k inému stolu.

Po troch sériách vždy piatich krátkych hier zastavíme hranie kariet a necháme skupiny okolo stolov chvíľu sa porozprávať o tom, čo sa dialo a ako to jednotliví ľudia prežívali.

Všetci hráči okolo všetkých stolov sa natočia k sebe (ako keby boli v jednom kruhu) a nasleduje spoločná diskusia, ktorú facilituje lektorka. Môže pomôcť napríklad položením niektorých z týchto otázok:

- Takže, čo sa tu dialo? Prečo toľko nervozity okolo stolov?
- Tí, ktorí ste sa presúvali – ako ste prežívali situáciu, keď ostatní nedodržiavali pravidlá, hrali nejako inak, ako keby podľa iných pravidiel?
- Tí, ktorí ste sa nepresúvali a hrali stále pri tom istom stole – ako ste videli situácie, ktoré sa diali? Ako sa správali tí, čo sa pripojili k vášmu stolu?
- Ako ste našli spoločnú reč – darilo sa pokračovať v hraní kariet? Kto komu ustúpil? Prečo?
- V čom táto hra pripomína iné komunikačné strety?
- V čom to pripomína návštevy iných krajín, v čom to pripomína situáciu migrantov, rodinných návštev, začiatky zžívania sa so zvykmi po nástupe práce vo firmách? Čo iné vám to ešte pripomína?
- Čo spôsobilo pravidlo, že ste mali zakázané rozprávať?
- Ako sa dajú prekonávať nedorozumenia, keď každý ide podľa svojich zvyklostí a každý má pocit, že on to robí správne?

- Akú jednu myšlienku z tejto diskusie by ste si radi zapamätali?
- Lektorka upozorní na všeobecné zákonitosti medzikultúrnych stretov a aktualizuje to príkladom, ktorý sa deje v spoločnosti v posledné dni (napr. nejaká udalosť rozoberaná v novinách). Poukáže na to, že najviac sťažuje možnosti dohody naša nevedomá bariéra, že očakávame, že ustúpiť majú tí druhí a my máme určite pravdu.

Odporúčania pre lektorky:

Je dôležité – po naštudovaní – pozbierať papiere s inštrukciou a nedávať im ich na vyžiadanie. Ak sa toho počas hry dožadujú, treba povedať, že ide trochu aj o test pamäti. Je veľmi dôležité, aby počas hry samotnej účastníci nerozprávali, treba im to pripomenúť a odkontrolovať niekoľkokrát. Lektorka môže uviesť reálnu historiku, keď urobila nejakú hlúposť, lebo si to pravidlo nevedomila. To by malo motivovať aj ostatných účastníkov, aby porozprávali svoje príklady zo života, ktoré môžu byť nápomocné pre ostatných.

Táto ukážka opisuje najtradičnejšiu verziu hry s tradičnými sedmovými kartami. Viacero verzií ako môžu byť postavené inštrukcie k tejto hre aj podľa toho, s akými kartami ju hráme, je uvedených tu http://www.acphd.org/media/271383/barnqa_instructions.pdf.

Príloha:

Súbor 4 verzií inštrukcií „Pravidlá“, ktoré treba rozmnožiť (a pri rozdávaní na stoly sa správať, akoby to bol rovnaký (ten istý) text na všetky stoly.

Pravidlá ■:

POČAS CELEJ HRY VŠETCI HRÁČI MLČIA.

- Každý hráč po rozdání dostane 5 kariet.
- Hráči okolo stola asi na 5 minút zahrajú kolo hry, pri ktorom postupne vykladajú na stôl po 1 karte.
- Hru začína človek sediaci naľavo od rozdáväjúceho tak, že na stôl vyloží akúkoľvek kartu podľa svojej voľby.
- Podobne pokračujú hráči (v smere hodinových ručičiek) vo vyhadzovaní vždy 1 karty.
- Hráči sa snažia „prebiť“ túto kartu kartou vyššej hodnoty tej istej farby. Pokiaľ nemajú príslušnú farbu, vyhadzujú akúkoľvek inú kartu.
- Vyššia hodnota karty je vždy v poradí – od A (najnižšia), 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9... až po 10 (najvyššia), pričom karty s károm (♦) prebývajú všetky ostatné karty.

- Hráč, ktorý mal najvyššiu hodnotu karty v tomto kole, vyhral toto kolo, berie si kôpku kariet pred seba a započítava bod za víťazstvo v tomto kole.
- Po 5 kolách fáza hry okolo stola končí a niektorí hráči sa budú presúvať k iným stolom.
- Ten z hráčov pri stole, ktorý v prvých 5 kolách hry získal najviac bodov (víťazstiev v kolách), sa presunie (v smere hodinových ručičiek) k ďalšiemu stolu.
- Ten z hráčov pri stole, ktorý získal najmenej bodov (víťazstiev v kolách), sa presunie (proti smeru hodinových ručičiek) k ďalšiemu stolu.
- Všetci ostatní zostávajú pri stole. V prípade rovnosti najvyššieho, či najnižšieho počtu bodov si hráči strihnú (nožnice-kameň-papier), a to rozhodne o tom, kto sa presúva k inému stolu.

Pravidlá ■ ■:

POČAS CELEJ HRY VŠETCI HRÁČI MLČIA.

- Každý hráč po rozdání dostane 5 kariet.
- Hráči okolo stola asi na 5 minút zahrajú kolo hry, pri ktorom postupne vykladajú na stôl po 1 karte.
- Hru začína človek sediaci naľavo od rozdávejúceho tak, že na stôl vyloží akúkoľvek kartu podľa svojej voľby.
- Podobne pokračujú hráči (v smere hodinových ručičiek) vo vyhadzovaní vždy 1 karty.
- Hráči sa snažia „prebiť“ túto kartu kartou vyššej hodnoty tej istej farby. Pokiaľ nemajú príslušnú farbu, vyhadzujú akúkoľvek inú kartu.
- Vyššia hodnota karty je vždy v poradí – od A (najnižšia), 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9... až po 10 (najvyššia), pričom karty so srdcom (♥) prebývajú všetky ostatné karty.
- Hráč, ktorý mal najvyššiu hodnotu karty v tomto kole, vyhral toto kolo, berie si kôpku kariet pred seba a započítava bod za víťazstvo v tomto kole.
- Po 5 kolách fáza hry okolo stola končí a niektorí hráči sa budú presúvať k iným stolom.
- Ten z hráčov pri stole, ktorý v prvých 5 kolách hry získal najviac bodov (víťazstiev v kolách), sa presunie (v smere hodinových ručičiek) k ďalšiemu stolu.
- Ten z hráčov pri stole, ktorý získal najmenej bodov (víťazstiev v kolách), sa presunie (proti smeru hodinových ručičiek) k ďalšiemu stolu.
- Všetci ostatní zostávajú pri stole. V prípade rovnosti najvyššieho, či najnižšieho počtu bodov si hráči strihnú (nožnice-kameň-papier), a to rozhodne o tom, kto sa presúva k inému stolu.

Pravidlá ■ ■ ■ ■:**POČAS CELEJ HRY VŠETCI HRÁČI MLČIA.**

- Každý hráč po rozdání dostane 5 kariet.
- Hráči okolo stola asi na 5 minút zahrajú kolo hry, pri ktorom postupne vykladajú na stôl po 1 karte.
- Hru začína človek sediaci naľavo od rozdávejúceho tak, že na stôl vyloží akúkoľvek kartu podľa svojej voľby.
- Podobne pokračujú hráči (v smere hodinových ručičiek) vo vyhadzovaní vždy 1 karty.
- Hráči sa snažia „prebiť“ túto kartu kartou vyššej hodnoty tej istej farby. Pokiaľ nemajú príslušnú farbu, vyhadzujú akúkoľvek inú kartu.
- Vyššia hodnota karty je vždy v poradí – od 1 (najnižšia), 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10... až po A (najvyššia), pričom karty so žaluďom (♣) prebývajú všetky ostatné karty.
- Hráč, ktorý mal najvyššiu hodnotu karty v tomto kole, vyhral toto kolo, berie si kôpku kariet pred seba a započítava bod za víťazstvo v tomto kole.
- Po 5 kolách fáza hry okolo stola končí a niektorí hráči sa budú presúvať k iným stolom.
- Ten z hráčov pri stole, ktorý v prvých 5 kolách hry získal najviac bodov (víťazstiev v kolách), sa presunie (v smere hodinových ručičiek) k ďalšiemu stolu.
- Ten z hráčov pri stole, ktorý získal najmenej bodov (víťazstiev v kolách), sa presunie (proti smeru hodinových ručičiek) k ďalšiemu stolu.
- Všetci ostatní zostávajú pri stole. V prípade rovnosti najvyššieho, či najnižšieho počtu bodov si hráči strihnú (nožnice-kameň-papier), a to rozhodne o tom, kto sa presúva k inému stolu.

Pravidlá ■ ■ ■ ■ ■:**POČAS CELEJ HRY VŠETCI HRÁČI MLČIA.**

- Každý hráč po rozdání dostane 5 kariet.
- Hráči okolo stola asi na 5 minút zahrajú kolo hry, pri ktorom postupne vykladajú na stôl po 1 karte.
- Hru začína človek sediaci naľavo od rozdávejúceho tak, že na stôl vyloží akúkoľvek kartu podľa svojej voľby.
- Podobne pokračujú hráči (v smere hodinových ručičiek) vo vyhadzovaní vždy 1 karty.

- Hráči sa snažia „prebit“ túto kartu kartou vyššej hodnoty tej istej farby. Pokiaľ nemajú príslušnú farbu, vyhadzujú akúkoľvek inú kartu.
- Vyššia hodnota karty je vždy v poradí – od 1 (najnižšia), 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10... až po A (najvyššia), pričom karty s listom (♠) prebíjajú všetky ostatné karty.
- Hráč, ktorý mal najvyššiu hodnotu karty v tomto kole, vyhral toto kolo, berie si kôpku kariet pred seba a započítava bod za víťazstvo v tomto kole.
- Po 5 kolách fáza hry okolo stola končí a niektorí hráči sa budú presúvať k iným stolom.

Predstav si, že...

Tatiana Cárová

Cieľ:

Zamyslieť sa nad situáciami, kedy sa hodnoty a názory účastníkov dostávajú do stretu s hodnotami a názormi iných ľudí, a tiež si uvedomiť, ako a prečo by v týchto situáciách reagovali v reálnom živote. Ujasniť si, ako a prečo by v takýchto situáciách chceli reagovať podľa svojho vnútorného presvedčenia.

Aktivita slúži na hlbšie porozumenie svojim vlastným hodnotám, ako aj tomu, ako ovplyvňujú naše každodenné správanie a či ich vieme uplatniť v riešení konfliktných situácií s inými ľuďmi.

Cieľová skupina:

Bez obmedzení, ideálne do 20.

Čas: 45 – 60 minút.

Priestor a pomôcky:

Vytlačené kartičky so zadaním.

Postup:

Lektorka uvedie tému krátkym brainstormingom o tom, či účastníci už boli svedkami/tretou stranou v rozhovore, ktorý neladil s ich hodnotami a dotýkal sa ich svetonázoru.

Po pár minútach lektorka vyzve účastníkov, aby si skúsili takéto situácie spoločne zahrať a preskúšať si rôzne verzie, ako na ne reagovať.

Účastníci sa rozdelia na maximálne 6 tímov, pričom každý tím dostane jednu z rozmnožených inštrukcií s opisom situácie. Ideálne rozloženie je, ak 2 tímy majú rovnakú inštrukciu.

V tímoch majú účastníci maximálne 10 minút na prediskutovanie situácie, ktorú dostali v inštrukcii a vymyslenie novej vhodnej reakcie určenej osoby. Po 10 minútach sa skupiny s rovnakou situáciou spoja, krátko prediskutujú svoje riešenia situácie a skúsia si spoločne pripraviť krátku ukážku – rolovú dramatizáciu (dlhú cca 5 minút), kde postavy rozohrajú dialóg podľa svojej fantázie a zároveň zobrazia maximálne 2 navrhované spôsoby reakcie na ňu.

Po príprave sa všetky tímy zídu v spoločnom kruhu a každý spojený tím na určenom „pódii“ prezentuje svoju situáciu.

Po každej ukážke sa lektorka pýta publika na sumarizáciu situácie, ktorú práve videli v ukážke, na to, aké hodnoty v nej prišli do konfliktu, a tiež na to, ako sa im pozdávajú navrhnuté reakcie, a či by po nich v reálnom živote siahli. Aké iné reakcie sú možné – za akým cieľom? Ktoré okolnosti zohrávajú rolu v spôsobe reagovania na situáciu?

Na záver po všetkých ukážkach sa lektorka vracia k situáciám účastníkov z úvodu a necháva im na individuálne zamyslenie sa – ako by reagovali na situáciu teraz – po spoločnej diskusii.

Komentár lektorky:

V aktivite možno buď použiť situácie navrhnuté v Prílohe alebo situácie z úvodného brainstormingu, príp. iné podľa preferencie lektorky. Neváhajte použiť a pozmeniť inštrukciú tak, aby sa preriešili situácie s prihliadnutím na zloženie skupiny – ak sa v nej vyskytujú reprezentanti marginalizovaných skupín, je potrebné zvážiť/pozmeniť zadanie, aby sa nik necítil „nálepkovaný“.

Príloha:

Inštrukcia k cvičeniu.

Opisy situácií:

SITUÁCIA č. 1

Na ceste vlakom sedíte v otvorenom kupé s prísediacim, ktorý sa evidentne pozná so sprievodcom, pretože si tykajú pri kontrole lístkov.

Po pár minútach sa k vám sprievodca vracia a prisadne si, pričom začne rozprávať príhodu o tom, ako vo vedľajšom vagóne stretol cigáňa, ktorý dlho nemohol nájsť lístok a už si myslel, že je to „ďalší, čo chce tento štát len oklamať a ožobračiť“. Tvoj prísediaci sa pridá k sprievodcovi a spoločne rozvíjajú diskusiu o „prefikovaných cigáňoch“ a o tom, ako na našej spoločnosti vlastne len parazitujú. Sprievodca sa svojimi rečami obracia akoby aj na teba a ostatných spolucestujúcich v náprotivnom kupé, ktorí vyzierajú, že ho veľmi nepočúvajú, resp. sa venujú niečomu inému či mlčia.

Do konca cesty máš ešte asi 15 minút, avšak tento rozhovor ti čím ďalej tým viac lezie na nervy... čo urobíš?

SITUÁCIA č. 2

Ocitol si sa na rodinnej oslave 60-tyky, kde sa zišla tvoja rodina z rôznych kútov Slovenska okolo jedného stola. Keďže si viacerých z nich už dlhšie nevidel, snažíš sa každú chvíľu posediť pri niekom inom a trochu podiskutovať o novinkách vo vašich životoch.

Momentálne si si prisadol k stolu, kde k tebe najbližšie sedí tvoja teta, strýko z matkinej strany a otcova neter s manželom. Po chvíľke počúvania zistíš, že si sa ocitol v diskusii, kde tvoj strýko – kamionista rozpráva ostatným o svojich historkách z ciest, pričom v tej terajšej spomína na situáciu, kde ho chcel na parkovisku obťažovať „homoš“. Strýko nešetrí hanlivými výrazmi a vyjadreniami na adresu homosexuálov, na čo sa strhne diskusia aj medzi ostatnými prítomnými, ktorí sa pridávajú na jeho stranu a zdieľajú svoje pohľady na „hrozných“ homosexuálov. Otcova neter, ktorú si vždy považoval za veľmi rozhladenú sa rozhorčene odvoláva na biologické „fakty“ o tom, že v prírode je homosexualita neprirodená, a že jedine súčasní výstrední ľudia si ju vymysleli, aby boli zaujímaví.

Vzhľadom na tvoje presvedčenie, ako aj osobnú skúsenosť s kamarátkami neheterosexuálnej orientácie sa ti takáto diskusia veľmi ťažko počúva a váhaš, ako zareagovať...

SITUÁCIA č. 3

Po práci v neziskovej organizácii ideš teraz pre zmenu vyskúšať šťastie v korporácii, kde nastupuješ na HR oddelenie. V rámci tvojej skúšobnej doby máš pridelenú kolegyňu/kolegu, ktorá je v korporácii už 2 roky a zaučá ťa, ako správne robiť prvotné triedenie záujemcov o pracovné pozície v korporácii. Tvojou úlohou bude vyhľadávať informácie o potenciálnych kandidátoch, zaznamenávať ich do databázy a posilať kolegom odporúčania – koho si na akú pozíciu zavolať na osobný pohovor, na základe stanovených kritérií.

Práca sa ti celkom páči a rýchlo sa v nej udomáčuješ, avšak zaskočí ťa, keď sa jedného dňa počas zaučania od kolegyne dozvedáš o jednom z interných „trikov“ na vašom oddelení, ktorý spočíva v preventívnom vylučovaní „neperspektívnych“ kandidátov a ich označovaní v databáze červenou farbou. To, čo ťa zaskočilo najviac, je, že medzi „neperspektívnych“ kandidátov sú zahrnuté aj slobodné ženy vo veku okolo 30 rokov, mamičky po materskej, ženy nad 50 rokov a Rómovia.

Ak na základe nejakých indícií v životopise alebo sociálnych sieťach vyzistíš, že by mohlo ísť o kandidáta, ktorý zapadá do týchto kritérií, tvojou povinnosťou je označiť ich v databáze a neodporúčať ďalej na osobné rozhovory „aby si kolegom ušetril/a čas“.

Táto praktika je ti veľmi nesympatická a prieči sa tvojim hodnotám. Čo spravíš?

SITUÁCIA č. 4

Ocitneš sa u kaderničky v salóne, kde si prvýkrát objednaná na melírovanie a strih vlasov. Celá procedúra bude trvať vyše hodinu. Okrem teba je v salóne tvoja kadernička, jej kolegyňa a ďalšia zákazníčka.

Asi 15 minút po začiatku, keď ste sa s kaderničkou „oťukali“ a vyjasnili si objednávku, v rozhlas začnú dávať rozhovor, v ktorom sa moderátor rozpráva s reprezentantom jednej opozičnej parlamentnej strany na aktuálnu tému – utečenci a migranti, resp. kvóty na prijímanie utečencov v rámci krajín EÚ z dôvodu súčasnej utečeneckej krízy. Rozhovor dominuje v tichu salóna, pričom po pár minútach mlčania sa tvoja kadernička začne nahlas zamýšľať nad situáciou a vyjadrovať svoje postoje typu: „Nechápem, čo sa takéto veci vôbec u nás riešia, akoby sme nemali dosť vlastných problémov. Je drzosť, ak si niekto myslí, že môže len tak niekam prísť a žiadať o peniaze, ktoré my nemáme sami pre seba...“

Druhá zákazníčka dopĺňa svoje názory v podobnom duchu, pričom tebe začína byť čím ďalej, tým viac nepríjemne. Jednak ťa rozhovor v rozhlas zaujíma a teraz ho nemôžeš počúvať kvôli rozhovoru v salóne, a taktiež preto, že tvoj názor sa od tých spomínaných značne líši... Ako zareaguješ?

(Pod)vedomý výber

Tatiana Cárová

Ciel:

Na reálnom prípade spoločného bývania si účastníci môžu hlbšie uvedomiť hodnoty, ktoré považujú za dôležité pre spolužitie rôznych ľudí, a aké sú ich kritériá na posudzovanie iných. Vo všeobecnom rozmere sa účastníci môžu zamyslieť nad (ne)možnosťou existencie univerzálnych hodnôt pre spolužitie ľudstva, ako aj nad spôsobmi, akú rolu hrajú hodnotové rozdiely medzi jednotlivcami, komunitami, národmi, atď. a či, respektíve ako je možné aj napriek/vďaka nim spoločne vychádzať.

Cieľová skupina:

Bez obmedzení, ale ideálne do 20.

Čas: 45 – 60 minút.

Postup:

1. Lektorka uvedie tému krátkym opisom príbehu o mladom páre, ktorý sa rozhodol postaviť si dom mimo mesta, avšak zvolili si netradičnú cestu – kvôli ekonomickým výhodám, ako aj z presvedčenia, a to vybrať si ďalších susedov, s ktorými si obydlie spoločne postavia a budú v ňom nažívať v co-housingovom spoločenstve.
2. Lektorka si môže overiť s účastníkmi, ako rozumejú koncept co-housingu a rozvinúť krátku diskusiu.
3. Po úvodnom vyjasnení konceptu lektorka zadá účastníkom úlohu: premýšľajte v skupinách o tom, ako má tento mladý pár pristúpiť k výberu svojich spolubývajúcich. Koľko ľudí je ideálny počet pre takéto projekt? Prečo? Aké základné kritériá na výber ľudí do spoločného bývania si stanovia? Aké princípy spolužitia stanovia pre spoločenstvo tak, aby sa z dlhodobého časového hľadiska všetci potenciálni obyvatelia cítili spolu dobre?
4. Účastníci sa rozdelia do dvojíc (ideálne zmiešaných – nie kamaráti, resp. ideálne v pároch muž – žena) a ich úlohou je porozprávať sa cca 10 – 15 minút o zadaní a vypracovať si prípravu na „nábor“ svojich nových susedov do co-housingu. Čo všetko budú pozorovať, hľadať, dávať si na to pozor?
5. Po uplynulom čase na prípravu lektorka dopovie príbeh o tom, že pár z príbehu si počas prípravy spomenul, že vlastne ich dvaja kamaráti ke-

dysi spomínali, že by sa chceli na podobnom projekte podieľať, ale zatiaľ nemali čas to spolu prediskutovať. Dohodnú si s nimi stretnutie, kde sa chcú porozprávať o svojej vízii co-housingového projektu a spoločne prebrať základné kritériá spoluzitia a výberu ďalších susedov. Vždy 2 dvojice sa teda spoja a diskutujú cca 10 minút o svojich premyslených kritériách – ich úlohou je prediskutovať tie, čo navrhli a vzájomne sa dohodnúť na spoločných kritériách, ktoré budú následne prezentovať pred skupinou spolu s odôvodnením.

6. Po diskusii vo väčších skupinách lektorka vyzve všetkých, aby postupne prezentovali svoje dohodnuté prípravy na nábor susedov. Po prezentácii každej štvorice sa účastníci zo skupiny môžu pýtať dodatočné otázky, resp. komentovať rozhodnutia ostatných, až kým lektorka nezastaví – podľa uváženia a času – diskusiu a neprejde k záverečnej reflexii.
7. Reflexiu a následnú diskusiu vedie lektorka prostredníctvom otázok, ako napríklad:
 - Ako hodnotíte svoje zvolené kritériá a princípy po diskusii v skupine? Stačili by podľa vás na zabezpečenie bezproblémového spoluzitia skupiny rôznych ľudí počas dlhšej doby? Prečo áno/nie?
 - Ako sa vám diskutovalo o kritériách výberu susedov a princípoch spoluzitia? Na aké zaujímavé otázky alebo prekážky ste narazili pri prvej diskusii vo dvojici a následne pri druhej diskusii?
 - Akú rolu hrala vo vašich úvahách názorová/hodnotová/kultúrna alebo iná rozdielnosť možných susedov? Premýšľali ste o nich pri volení kritérií alebo princíпов spoluzitia?
 - Aké pocity vo vás rozdielnosť ako taká vyvoláva? Je prínosom alebo prekážkou bezproblémového spoluzitia? Ako z nej vyťažiť to najprínosnejšie pre napríklad spoločenstvo co-housingu?
 - Vo všeobecnom meradle – akú rolu hrajú hodnotové rozdiely medzi jednotlivcami, komunitami, národmi, atď. a či, respektíve ako je možné aj napriek/vďaka nim spoločne dobre vychádzať?

Komentár lektorky – inštrukcie, otázky, špecifické odporúčania, riziká:

Viac informácií a odkazov je možné nájsť napr. na tomto odkaze:

<http://www.cohousing.cz/>

Slepá mapa

Dušan Ondrušek

Cieľ:

Porozumieť vlastným omylom a nepresnostiam vo vnímaní seba a ostatných, ktoré sa prejavuje napríklad v pamätaní si a „čítaní“ máp. Porozumieť, ako sa psychologické vzdialenosti môžu odrážať vo vnímaní geografických vzdialeností. Uvažovať o tom, nakoľko sme Európanmi, nakoľko vyznávame spoločné hodnoty a čo pre to môžeme urobiť.

Cieľová skupina:

Študenti stredných škôl a vyššie, ideálne pre 9 – 20 ľudí.

Čas:

Celá aktivita trvá asi 40 minút (5 minút úvod, 20 minút zakresľovanie do mapy a diskusia v malej skupine, 15 minút – zhrňujúca diskusia a závery).

Priestor a pomôcky:

Súbor nakopírovaných farebných obrázkov slepej mapy Eurázie (vo veľkosti A2) pre každého účastníka hry (v prílohe).

Postup:

Lektorka sa pýta tých, ktorí nie sú z Bratislavy: *„Ako si spomínate na cestovanie do Bratislavy? Mali ste pocit, že Bratislavčania vnímajú cestovanie na východ ako rovnako vzdialené v porovnaní s tým, ako vnímajú cestu do Bratislavy „Nebratislavčania“? Prečo časť Rakúšanov ešte aj dlho po otvorení hraníc mala pocit, že Bratislava je niekde veľmi ďaleko, zatiaľ čo Bratislavčania opisovali, že Viedeň je toľ – na skok...? V hre budeme hovoriť o rozdieloch medzi fyzickými vzdialenosťami a psychickými (vnímanými) vzdialenosťami.“*

Inštrukcia: *„Prosím, rozdeľte sa do podskupín (kde v každej bude 3 – 5 ľudí), najbližších 20 minút budú podskupiny pracovať spolu. Na veľkom obrázku Eurázie, ktorý dostanete, nie sú zakreslené hranice štátov, ani mestá. Vašou úlohou je individuálne, za seba zakresliť čo najpresnejšie mestá, ktoré sú uvedené v rámečku v ľavej hornej časti obrázka. Máte na to asi 3 – 4 minúty.“* Účastníci kreslia (...)

„Teraz dostanete skutočnú mapu v rovnakej veľkosti. Môžete si ju podložiť pod tú vašu a priložiť na okno, aby ste presne videli, kde sa naozaj nachádzajú mestá, ktoré ste mali zakresliť. Prosím vyznačte si ten rozdiel na svoj pôvodný obrázok červenou fixkou.“

Účastníci skontrolujú a vyznačia (...)

„Vidíme, že niektorí ste dokázali byť fakt presní, ale niekde sú rozdiely oproti skutočnosti dosť veľké. Sadnite si v malých skupinách a chvíľu o tom porozprávajte. Môžete sa napríklad držať týchto otázok a okruhov diskusie“:

- Kde sa viac mylíme v odhade – na východ od nás alebo na západ od nás? Prečo asi?
- Kam umiestňujeme Bratislavu a ako ju pozicionujeme oproti mestám v našej blízkosti, posúvame ju skôr na západ alebo na východ? Prečo?
- Kam patria Bratislava a Slovensko? Prečo sme – ako spoločnosť necitliví na tento typ stereotypizovania a predsudkov?
- Ako vnímame Kyjev? Kam ho umiestňujeme teraz a kde sme ho umiestňovali len pár rokov dozadu? A prečo? A kam vlastne naozaj patrí?
- Čo všetko sa odzrkadľuje v tom, ako vidíme umiestnených seba a ostatných na mape sveta?

Lektorka upozorní na parochializmus, tendenciu vidieť „to naše“, ako lepšie, tendenciu, ktorá je potenciálne prítomná v každom z nás. Upozorní na zakomplexovanosť hesla „Cudzie nechceme a svoje si nedáme“. Upozorní na to, že byť otvorení voči iným a inakosti, naozaj oceňovať a uznávať druhých dokážu len tí, ktorí sú dostatočne sebavedomí, sebe dôverujúci a vážia si samých seba. Tí, ktorí majú komplexy, ich najviac prejavujú v postojoch voči iným.

Odporúčania pre lektorky:

Je dobré, aby mapy boli väčšie – na formáte A2, aby boli aj rozdiely v umiestnení čitateľnejšie.

Príloha:

Slepá mapa Eurázie, ktorá sa rozmnoží pre každého účastníka. A tiež normálna mapa, ktorá sa rozdá účastníkom až potom, po prvom kole.

Príloha:

Slepá mapa Eurázie s inštrukciou zakresliť mestá.

Skutočná mapa Eurázie.

Farebné obrázky nájdete v prílohe na str. 188–189.

P: OBRAZOVÉ PRÍLOHY

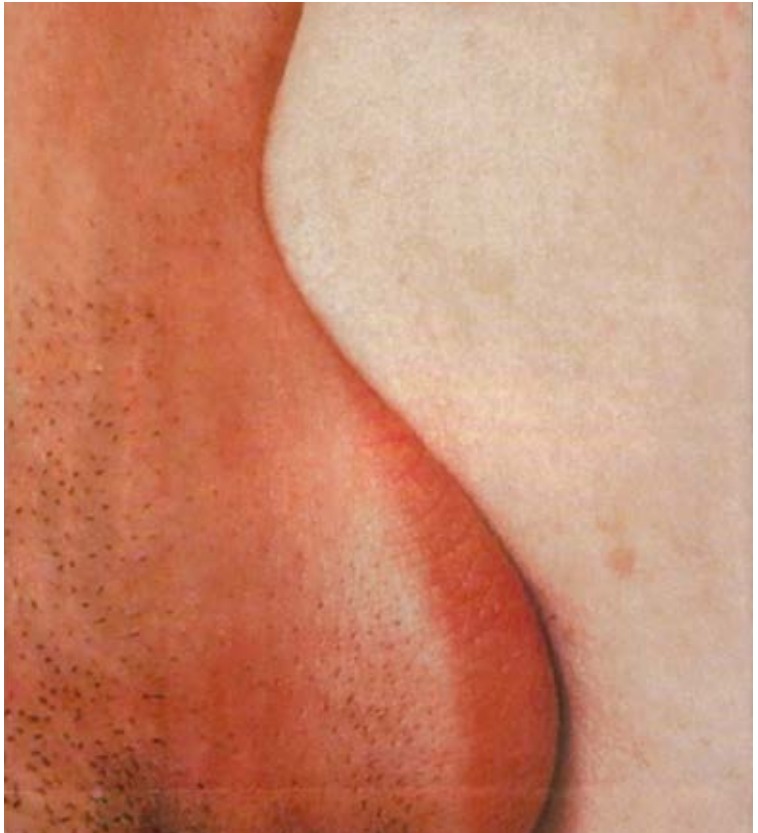
zdroj: <https://www.flickr.com/people/raccoonphoto/>

Ak sa pozorne pozrieme na obrázok, prídeme na to, že pozadie, ktoré vyzerá ako obloha, je vlastne hladinou jazera, v ktorej sa odráža obloha. Takže na „líšky“ sa vlastne dívame akoby z kopca smerom dole. Kameň neletí, ale vlastne trčí z vody – tým sa vysvetľuje jeho nepochopiteľná poloha. (A pre spresnenie – na obrázku nie sú líšky, ale medvedík čistotný.)

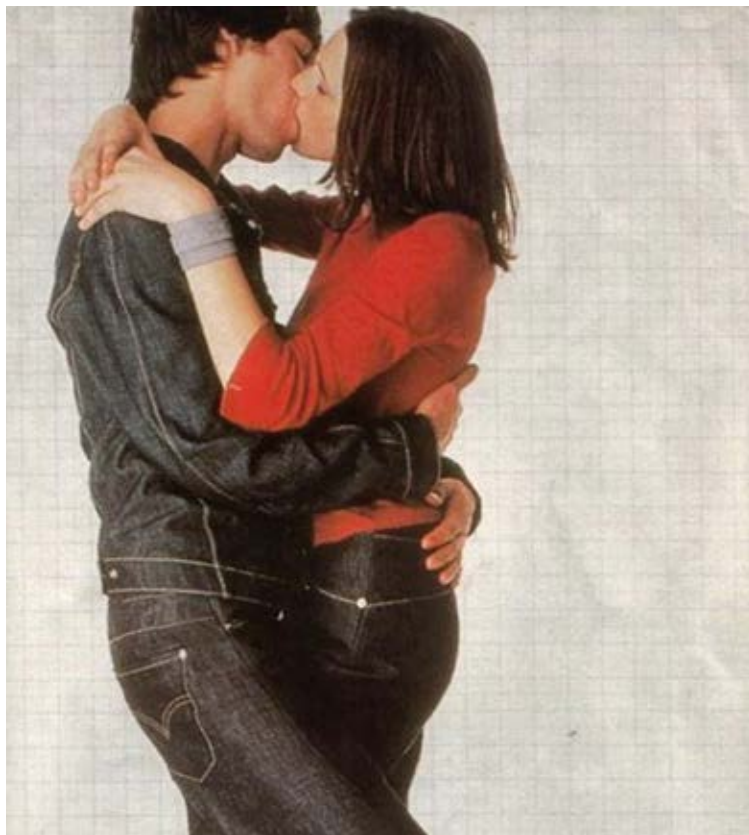
A: Drobnosti Líšky a kameň → str. 48

A: Drobnosti Zblízka a zďaleka (Rámce vnímanej reality)→str. 54

A: Drobnosti Zblízka a zdaleka (Rámce vnímanej reality)→str. 56

A. Drobnosti Zblízka a zďaleka (Rámce vnímanej reality)→str. 56

A. Drobnosti Zblízka a zdaleka (Rámce vnímanej reality)→str. 57

- A:** farba smútku (napr. v oblečení vdov)
B: symbol kráľovskej vznešenosti a múdrosti
C: symbol vojenskej chrabrosti
 (napr. na vyznamenaniach)

① Európa ② Thajsko ③ USA

- A:** nevinnosť, čistota
B: tradičná farba vyjadrujúca hlavne šťastie a oslavu
C: smútenie

① Čína ② južná Afrika ③ India

- A:** vznešená posvätnosť
B: podvádzanie a posadnutosť diablom
C: symbol jari a nového života

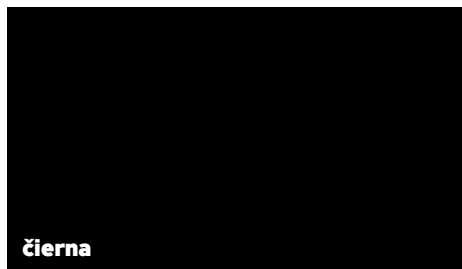
① západ. Európa ② Pakistan ③ Čína

- A:** výživa, stravovanie
B: odvaha, smelosť
C: farba smútku

① Egypt ② Japonsko ③ Čína

B: Medzikultúrne hodnotové strety a kultúrna citlivosť Farby → str. 68

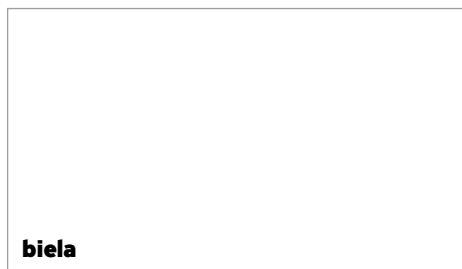
- A:** Západ (svetová strana)
- B:** označenie rebelujúcich mladíkov a malých chlapcov
- C:** farba smútku

- ❶ južná Európa ❷ Apači (USA) ❸ Čína

- A:** protestantizmus
- B:** kráľovstvo, štátna farba
- C:** farba uniformy väzňov

- ❶ USA ❷ Írsko ❸ Holandsko

- A:** farba smrti
- B:** anjeli, čistota
- C:** vlastenectvo, patriotizmus

- ❶ Japonsko ❷ Európa ❸ Kórea

- A:** symbol porážky a zmaru
- B:** svet firiem a biznisu
- C:** symbol nebies a vznešenosti

- ❶ Čerokézi ❷ Európa ❸ Irán

- 1** Dva náhrobky (na hrobe katolíckej ženy a jej protestantského manžela) sú spojené rukami ponad múr cintorína. V Holandsku v roku 1888 farári odmietli na jednom cintoríne pochovať manželov, ktorí celý život žili spolu. Trvali na tom, že manželka smie byť pochovaná len na katolíckom cintoríne a manžel na protestantskom. Kamenár vytesal náhrobok ponad múr susediacich cintorínov.

- 2** Ženy sú obvinené z čarodejníctva, Čína 1920.

- 3 Osamelý muž ponúka, že sa porozpráva s kýmkoľvek o čomkoľvek, ak si niekto nájde chvíľu čas na rozhovor.

- 4 1923 Hyperinflácia vo Weimarskej republike: Nemecká žena prikladá do pece papierovými markami, ktoré horeli dlhšie ako množstvo dreva, ktoré si za ne mohla kúpiť.

- 5 Fotka zhora zachytáva reálny pohľad na dve susediace štvrte v Mexico City oddelené múrom. Najde o akúkoľvek úpravu fotky (žiadny Photoshop alebo spájanie viacerých fotiek dovedna), je to reálny neupravený záber (z roku 2013), hoci rozdiely v životnom prostredí, životnej úrovni a v čistote sú markantné.

- 6 Zlodej, ktorého prichytili pri krádeži, je potrestaný odrezaním ruky, ktorou kradol, Irán 2013.

C: Hodnoty spravodlivost Línia spravodlivosti...->str. 87

- 7 Dojatý manželský homosexuálny pár sa teší z narodenia ich prvého dieťaťa (vynosila im ho náhradná matka). Hneď po narodení ho prikladajú na holú kožu, aby sa novorodenec upokojil, keď pocíti dotyk rodiča a tep jeho srdca, USA 2014.

- 8 Vyučovanie v dievčenskej škole v Gaze pokračuje aj niekoľko dní po zásahu školy izraelskou raketou, Palestína 2014.

- 9 V niektorých indických dedinách majú muži a ženy v rodinách iné postavenie. To je vyjadrené aj tým, že muži bývajú v luxusnejšej časti domu (na poschodí), kde sa ženy nezdržujú.

- 10 Deväťročný detský bojovník naverbovaný v Ugande.

C: Hodnoty spravodlivosť Línia spravodlivosti... →str. 87

- 1 „I peníze potřebují mateřskou péči“**
 (Pioneer Trust, finančné služby,
 sťažnosť: dehonestácia ženy)

- 2 „Chcete, aby vám zobala z ruky?“**
 (Esquire, sťažnosť: sexizmus, sadizmus)

- 3 „Chodíte spát se slepicemi“**
 (UPC, káblová TV sťažnosť:
 diskriminácia žien)

4 „TOP CLASS – Bible vyvolených“

(nákupný katalog TOP CLASS, sťažnosť: urážka náb. cítenia,)

5 „Můžeš si ho strčit do kabelky“

(časopis STYLE sťažnosť: vulgarity, skrytý rasizmus)

6 „Přenechám zachovalého manžela“

(Nadace pro transplantaci kostní dřve, sťažnosť: nevkus, neetičnost)

D: Rodová citlivosť a hodnoty Kamene → str. 104

copyright © Free Vector Maps.com

G: Tolerancia k inakosti a predsudky Slepá mapa → str. 168

shutterstock © Bardocz Peter

G: Tolerancia k inakosti a predsudky Slepá mapa → str. 168

Odporúčaná literatúra k metodike osvojovania si hodnôt a vedenia súvisiaceho dialógu:

- Cross, M. (1995). *Values education: A Staff Development Manual for Secondary Schools*. Framework Press.
- Gardner, R., Cairns, J., and Lawton, D. (2003). *Education for Values: Morals, Ethics and Citizenship in Contemporary Teaching*. Routledge.
- Gomes, R. (ed.) (2004). *Education Pack: All Different – All Equal*. Council of Europe.
- Kol. (1995). *Hry na rozvíjanie hodnotového potenciálu*. Bratislava: Archa.
- Halstead, J.M., Pike, M.A. (2006). *Citizenship and Moral Education: Values in Action*. Routledge.
- Olmrová, E., Blažek, B. (1982). *Jací jsme a jací nejsme*. Praha: Albatros.
- Pike, G., Selby, D. (1994). *Globální výchova*. Praha: Grada.
- Pike, G., Selby, D. (2000). *Cvičení a hry pro globální výchovu 1, 2*. Praha: Portál.
- Quisumbing, Lourdes R., de Leo, J. (Eds.). (2005). *Values for Learning and Working Together in a Globalized World. An Integrated Approach to Incorporating Values*. UNESCO-UNEVOC International Centre for Technical and Vocational Education and Training.
- Raths, L.E.; Harmin, M., Simon, S.B. (1998) *Values and Teaching: Working with Values in the Classroom*. Charles. E. Merrill.
- Sher, B. (1998). *Self-Esteem Games*. Wiley and Sons, Inc.
- Stringer, D., Cassidy, P. (2003). *52 Activities for Exploring Values Differences*. Intercultural Press.
- Thiagarajan, S. (1996). *Envelopes: Analysis, Problem Solving, and Evaluation*. HRD Press.
- Thiagarajan, S. (1996). *Matrix Games: Exploring Interrelations among Ideas*. HRD Press.
- Taylor, I.M. (Ed.). (1993). *Values education in Europe: A Comparative Overview of a Survey of 26 Countries in 1993*. Dundee: Scottish Consultative Council on the Curriculum, str. 1–66.
- UNESCO. (1998). *Learning to Live Together in Peace and Harmony. UNESCO – APNIEVE Sourcebook for Teacher Education and Tertiary Zone Educators*. UNESCO Bangkok.
- Wringe, C. (2006). *Moral education: Beyond the Teaching of Right and Wrong*. Springer.

Web stránky, ktoré sa venujú špeciálne učeniu, ktoré je založené na hodnotách a učeníu sa k hodnotám:

Množstvo webových stránok je venované príbuzným témam (ako napríklad: morálne vzdelávanie, etické vzdelávanie, výchova charakteru, spirituálne vzdelávanie, medzikultúrne vzdelávanie...), tým sa v tomto zozname nevenujeme.

Metodiky a materiály:

<http://www.thiagi.com/freebies-and-goodies.html>

<http://www.johnsleigh.com.au/Resources.htm>

Hodnoty v pracovnom kontexte (Mind tools):

<https://www.mindtools.com/pages/article/understanding-workplace-values.htm>

Hodnoty v medzináboženskom dialógu:

https://www.ifyc.org/sites/default/files/better-resources/SharedValues_small.pdf

Porovnávacie prieskumy rozdielov v hodnotách a ich rozvoji:

<http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>

Ľudské hodnoty a vzdelávanie:

<http://www.basicvalues.net/?lang=en>

<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001480/148021e.pdf>

symbol	tematické oblasti	symbol	typy publikácií
	prevencia a riešenie konfliktov		Čítanky a učebnice
	facilitačná a konzultačná pomoc v oblasti sociálneho rozvoja		Príručky pre trénerov a konzultantov
	organizačný rozvoj a zmeny		Sprievodcovia pre užívateľov
	participatívne vzdelávanie		Prípadové štúdie a prieskumy
	účasť verejnosti na rozhodovaní a komunitný rozvoj		Všeličo z kuchyne PDCS

HODNOTOVÉ STRETY HROU

Autori/Autorky © 2015

PhDr. Dušan Ondrušek, CSc. (hlavný autor)

Mgr. Mária Gajarská Kučerová

Mgr. Pavol Stanko

Mgr. Tatiana Cárová, PhD.

Mgr. Paula Jójárt, MA

Mgr. Gabriela Podmaková

Mgr. Ján Marko

Mgr. Ivan Hampl

Mgr. Marta Králiková

Mgr. Karin Andrášiková

Oponenti: Mgr. Juraj Hipš a Mgr. Zuzana Hardošová

Textová editorka: Mgr. Adela Tihláríková

Textový asistent: Adam Nekola

Koordinátorka projektu: Mgr. Katarína Bajzíkova, PhD.

Jazyková korektúra: Mgr. Alžbeta Hranková

Dizajn & layout © Zuzana Čičelová

Tlač: Váry s.r.o., Trnava

Všetky práva vyhradené

ISBN 978-80-89563-42-5

EAN 9788089563425

Dušan Ondrušek

Mária Gajarská Kučerová

Pavol Stanko

Tatiana Cárová

Paula Jójárt

Gabriela Podmaková

Ján Marko

Ivan Hampl

Marta Králiková

Karin Andrášiková

HODNOTOVÉ STRETYHROU

Ako môže vyzerat' spolužitie jednotlivcov a skupín v spoločnosti, ak zastávame iné hodnoty? Ako sa postaviť k menšinovým názorom, odlišnosti, inakosti? Ako pristupovať k ostatným, ak je rôznorodosť stále väčšia a súčasne sa priestor na tradičnú komunikáciu tvárou v tvár často zmenšuje?

Odpovede na otázky stretu kultúr, rodových odlišností a citlivosti, kultúry politického dialógu, migrácie, násilia a hrozby otupenia voči zlu nenájdeme len vďaka racionálnej analýze a poznaniu väčšieho množstva faktov. Vcítienie sa a pochopenie hodnotového sveta iných, ale aj samého seba, sa najlepšie dosahuje zážitkom na vlastnej koži.

S desiatkou zanietenyých autoriek a autorov sme vytvorili, odskúšali a do inštruktážnej podoby doladili takmer 50 interaktívnych cvičení a hrátok na tieto témy. Verím a veľmi si želám, aby ste ich pri rôznorodých príležitostiach neformálneho vzdelávania s rovnakou chuťou a nasadením využili aj vy.

Dušan Ondrušek